Slovenščina v šoli

1
2020
Letnik XXIII
ISSN 1318-864X

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

1
2020
Letnik XXIII
ISSN 1318-6388

Slovenščina v šoli

Vsebina

ZA UVOD

Mag. Mirjam Podsedenšek | **Se je mogoče strinjati z mislijo raziskovalca?** | 3

Mag. Mirjam Podsedenšek | **Katera slovenska pokrajina je najlepša? Cirilu Kosmaču (1910–1980)** | 4

RAZPRAVE

Gašper Tonin | **Kvantitativna računalniška analiza Cankarjevih dram Hlapci in Za narodov blagor** | 7

Dr. Mira Kranjc Ivič | **Prosim za objavo prispevka in se vnaprej zahvaljujem – Ob nekaterih dilemah pri obravnavi besedil** | 19

INTERVJU

Bojana Modrijančič Reščič | **Kdor nekje korenini, ga življenje ne razdedini** | 32

DIDAKTIČNI IZZIVI

Zvonka Kajba | **Priprava proslave ob slovenskem kulturnem prazniku med poukom slovenščine v 9. razredu** | 38

Irena Robič Selič | ***Grajski učitelj, Koporčev Jurca in Maček:* Ko usodni trenutki vodijo v nesrečen konec** | 51

Manja Žugman | **Bolnišnični knjižni sejem** | 57

PREDSTAVITVE

Dr. Lara Godec Soršak | **Hotimir Tivadar, Urban Batista: *Fonetika 1*** | 62

Dr. Boža Krakar Vogel | **Predstavitev knjige *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine*** | 66

Konferenca DUH – družboslovnih, umetnostnih in humanističnih predmetov v OŠ in SŠ | 67

Spoštovane bralke in bralci,

tokrat smo vam poslali **revijo brez zaščitne folije**. Za to smo se odločili po premisleku zaradi škode, ki jo le-ta povzroča. Na leto namreč razpošljemo prek **14.000** izvodov revij, zavitih v folijo.

Zavedamo se, da se nezaščitena revija lahko pri dostavi poškoduje, pa vendar se nam to zdi sprejemljivo v primerjavi s škodo, ki jo 14.000 zaščitnih folij povzroča okolju.

Upamo, da boste našo odločitev sprejeli z razumevanjem.

Na e-naslovu *zalozba@zrss.si* bomo veseli vašega odziva.

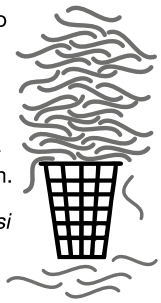

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo, pod zaporedno številko 574.

© Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2020

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Poštnina plačana pri pošti 1102 Ljubljana.

Slika na naslovnici: Veno Pilon, Ciril Kosmač, ok. 1948, plast. želatinsko srebrobromidni papir (povečavo orig. negativa 6 x 6 cm naredil Božidar Dolenc l. 1991), Pilonova galerija Ajdovščina, inv. št. 2/3/F, foto: Primož Brecelj

Mag. Mirjam Podsedenšek | *odgovorna urednica*

Se je mogoče strinjati z mislijo raziskovalca?

Blizu mi je misel raziskovalca, da je … *»Književnost je drugačna od drugih ved predvsem zato, ker nas opozarja na temeljno lastnost novoveške književnosti – večglasnost in polifonijo resnice. Resnic je več in vse so absolutne.«*

Se je mogoče z njo strinjati?

Gotovo.

Prispevki v letošnji prvi številki 23. letnika revije to lahko potrjujejo.

Obe razpravi, mladega avtorja Gašperja Tonina, njegova raziskava *Kvantitativna računalniška analiza Cankarjevih dram Hlapci in Za narodov blagor* na eni strani, na drugi pa novejše ugotovitve dr. Mire Kranjc Ivič o načinih oblikovanja besedilnih vrst v jeziku, v prispevku z naslovom *Prosim za objavo prispevka in se že vnaprej zahvaljujem, O nekaterih dilemah pri obravnavi besedil* in njihovi funkcionalni rabi v slovenskem besediloslovju danes.

Če živimo resničnost, zanjo in v njej, smo lahko z njo na poseben način zraščeni, tesno povezani. Kako lahko je to, predvsem pa, kako sončno in svetlo, poskuša v intervjuju povedati letošnja nagrajenka, mag. Lidija Golc, ženska, pesnica, učiteljica.

Njena ustvarjalna izkušnja, pouk in delo z dijaki, je lahko rdeča nit in intelektualna dediščina tudi za druge, mlajše učitelje, tiste, ki v *Didaktičnih odzivih* predstavljajo vsakdanje izkušnje iz razreda, bodisi Zvonka Kajba s proslavo ob slovenskem kulturnem prazniku, Irena Robič Selič z branjem kratke proze Janka Kersnika ali Manja Žugman z uresničitvijo knjižnega sejma – za bolne otroke, med nego, v bolnišnici.

O vsem, kar spoznamo, tudi spregovorimo. Kako govoriti, da bo prav povedano in izrečeno, v *Predstavitvah* pove dr. Lara Godec Soršak, ko kritično piše o Fonetiki 1, dr. Hotimirja Tivadarja in Urbana Batiste; smiselnost in poslanstvo znanstvenega dela pa vedno znova osmišlja strokovno delo dr. Bože Krakar Vogel, ki tokrat napoveduje izid novega priročnika Didaktika književnosti pri pouku slovenščine, pripravljenega tudi z željo, da bi v šoli vedno znova iskali poti do in k šolski interpretaciji – za dijaka in učenca.

Slovenščina v šoli 1
XXIII. letnik
leto 2020
ISSN 1318-864X

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana

Predstavnik: dr. Vinko Logaj

Uredništvo: mag. Mirjam Podsedenšek (odgovorna urednica), dr. Lara Godec Soršak (Pedagoška fakulteta Ljubljana), Mira Hedžet Krkač (Zavod RS za šolstvo), mag. Mojca Honzak (Osnovna šola Riharda Jakopiča v Ljubljani), dr. Boža Krakar Vogel (Filozofska fakulteta v Ljubljani), dr. Maja Melinc Mlekuž (Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za humanistiko), Bojana Modrijančič Reščič (Šolski center Nova Gorica), Vlado Pirc (Zavod RS za šolstvo), dr. Igor Saksida (Pedagoška fakulteta Ljubljana), dr. Miha Vrbinc (Deželni svet za Koroško)

Naslov uredništva: Zavod RS za šolstvo, OE Nova Gorica (za revijo Slovenščina v šoli), Erjavčeva ulica 2, 5000 Nova Gorica; tel. 05/330 80 79; mirjam.podsedensek@zrss.si

Urednica založbe: Simona Vozelj

Jezikovni pregled: Katja Križnik Jeraj

Prevod povzetkov: Ensitra prevajanje, Brigita Vogrinec Škraba s. p.

Oblikovanje: Simon Kajtna

Prelom: Design Demšar d. o. o.

Tisk: Present d.o.o.

Naklada: 480 izvodov

Naročila: ZRSŠ – Založba, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana; faks: 01/300 51 99; zalozba@zrss.si

Letna naročnina (3 številke): 35,00 € za šole in druge ustanove, 26,25 € za individualne naročnike; 12,50 € za dijake, študente, upokojence; za naročnike iz tujine 40,00 €; cena posamezne enojne številke v prosti prodaji je 13,00 €; v cenah je vključen DDV

Mag. Mirjam Podsedenšek | *Zavod RS za šolstvo*

Katera slovenska pokrajina je najlepša?

Cirilu Kosmaču (1910–1980)

Vsaka ima svoje posebnosti in svoj čar.

Posebej mikavna se zdi literarna pokrajina. Vanjo je vedno mogoče vstopiti in si jo z zanimanjem ogledovati …

Literarna dežela Cirila Kosmača (1910–1980), dolina Bače in Idrijce, stisnjena med tolminske hribe, je resnično posebna. Oživi vedno, kadar si lahko vzamemo čas in se vanjo poglobimo.

Njegova misel, da je *resničnemu pisatelju sedem kilometrov doline dovolj (Mrak: 2010)*, da iz nje, kot iz čistega tolmuna, zajame snov, teme in življenje ljudi in jih predstavi radovednemu bralcu, iskalcu resnice, popotniku.

V literarni pokrajini ostaneta mati s svojimi zgodbami in oče z življenjskimi modrostmi vedno znova pred očmi, kakor tistega dne, ko je bilo treba zaradi obsodbe in hišnega zapora oditi od doma in se vanj ni bilo moč vrniti vse do konca druge svetovne vojne – pa še takrat – le po spomin na dom, domači vrt, Idrijco in Slap.

Slika 1: Veno Pilon, Ciril Kosmač, ok. 1948, plast. želatinsko srebrobromidni papir (povečavo orig. negativa 6 x 6 cm naredil Božidar Dolenc l. 1991), Pilonova galerija Ajdovščina, inv. št. 2/3/F, foto: Primož Brecelj

Zgodnja avtorjeva proza, ki nastane v tridesetih letih dvajsetega stoletja in se s prvimi objavami v Sodobnosti zasidra tudi v slovenski književnosti, je vsa, vedno znova, snovno in tematsko povezana z domačo dolino *(Življenje in smrt Venca Poviškaja, Tistega lepega dne).*

Pisatelj v novelah predstavlja življenje preprostega človeka na vasi, kjer je tudi vsakdanje življenje razpeto med biti in obstati *(Gosenica)* iskati in upati *(Sreča)* živeti in znati umreti *(Kruh).*

V pismu staršem, na začetku tridesetih let, sredi tujega sveta, v Ljubljani, njegova naravna misel … »nisem mogel biti živ mrtev …« kaže, da je literatura osebna, bivanjska resničnost, tudi avtorjevo zavetje, kjer je mogoče, kljub notranjim iskanjem in eksistencialni stiski, ohraniti pokončno držo, ustvarjalno slediti in uresničevati očetovo željo in lastno, ustvarjalno težnjo po pisanju in izobrazbi: »Človek je mlad, življenj željan in svobode. Želi, da nad njim zapoje prostost. Ko bi mogel tam študirati, bi nikdar ne napravil tega koraka … /… / Tukaj bom študiral dalje. Upam, da se bo vse dobro izteklo.« (Kosmač očetu, 10. 2. 1931.)

Druga svetovna vojna s svojo krutostjo lahko za nekaj časa sicer nasilno pretrga možnosti za objavljanje in ustvarjanje, a zgodbe iz njegove doline v Kosmaču znova oživijo tudi po

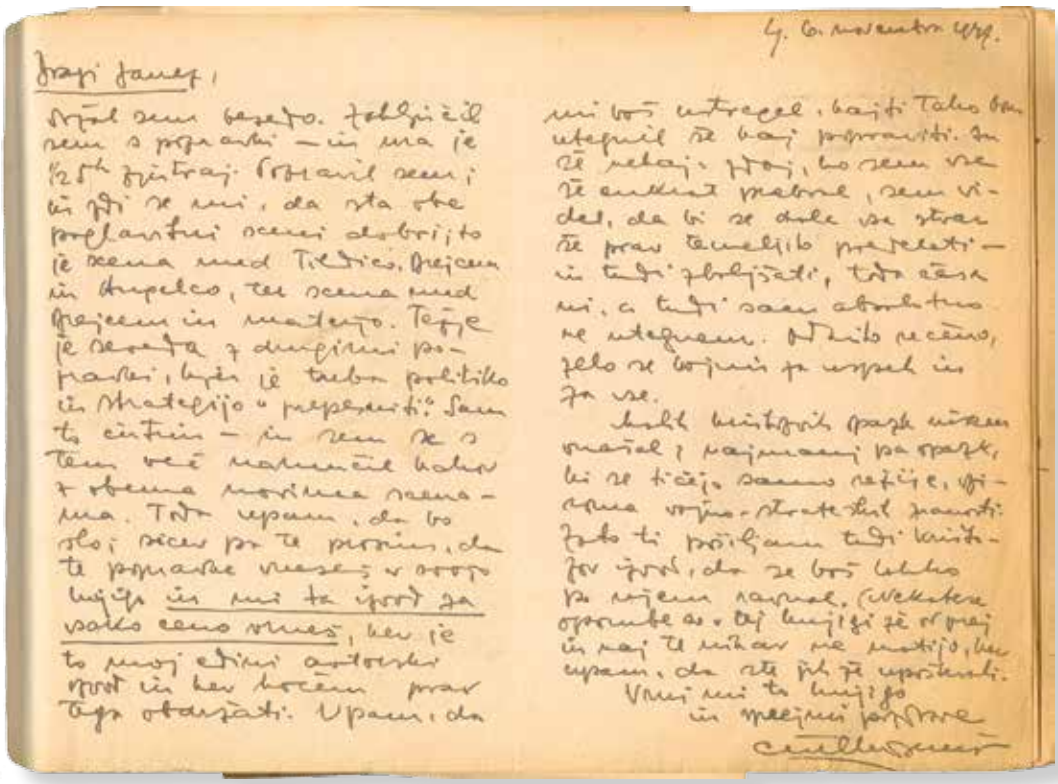

Slika 2: Rokopis pisma ob snemanju filma Na svoji zemlji – zadnje korekture snemalne knjige. Naslovnik je Janez Jerman, direktor filma. Pismo je Kosmač napisal na prvo stran svojega izvoda snemalne knjige s popravki, v njem mu piše, da mora izvod obvezno vrniti.

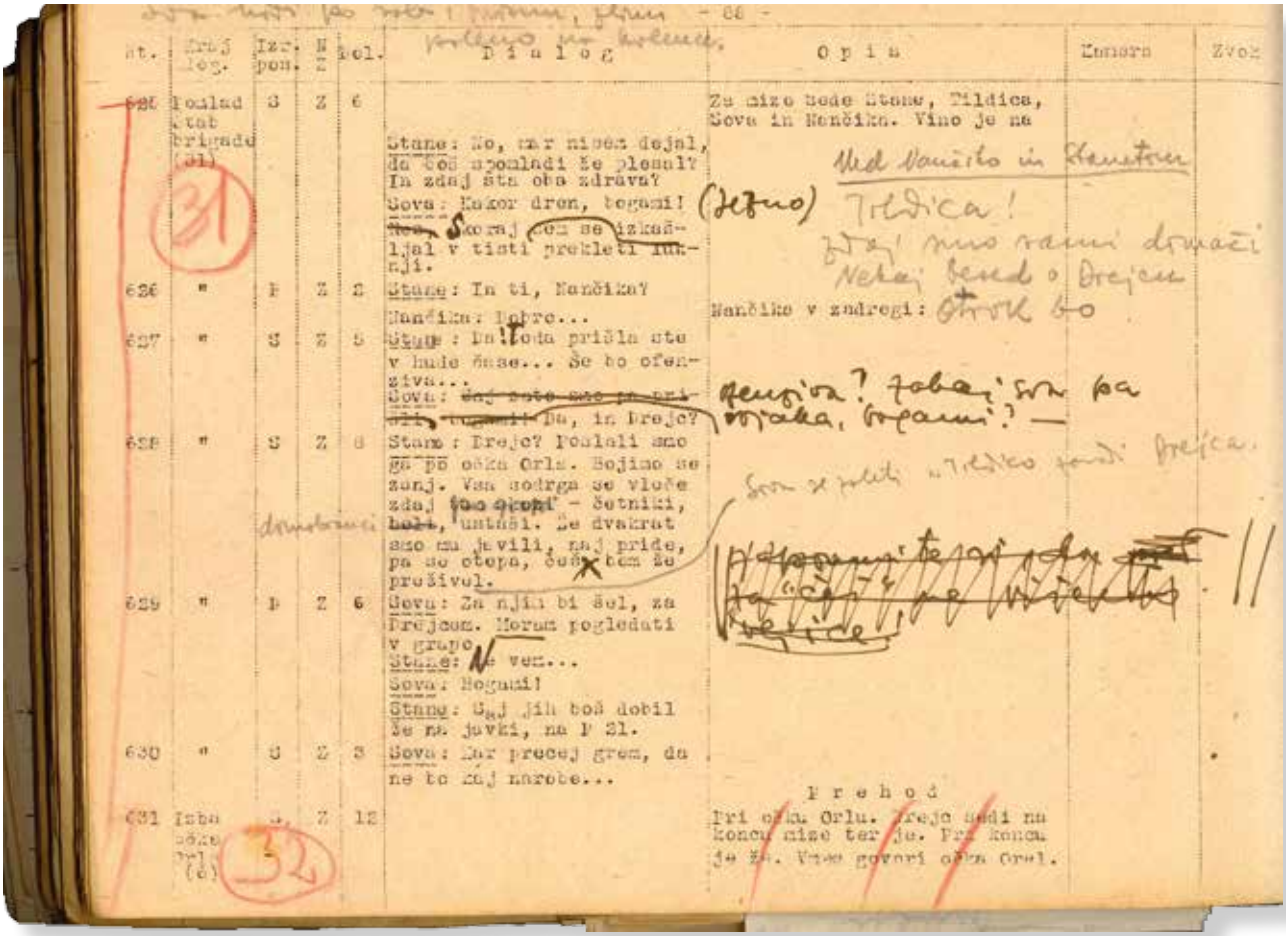

Slika 3: Stran s popravki iz te snemalne knjige

njej, še toliko bolj, ker se tudi tam, kot drugod po svetu, poznajo tragične sledi smrti, trpljenja in boja za svobodno misel, jezik in svet *(Pomladni dan, Balada o trobenti in oblaku, Očka Orel).*

Tantadruj, nesrečno - srečni norček v istoimenski noveli, je, v nasprotju z drugimi, skladno s svojo drugačnostjo, željan smrti. Nestrpno jo pričakuje, saj misli, da bo v njej združen z dragimi, spoznal bo tudi drugačno življenje …

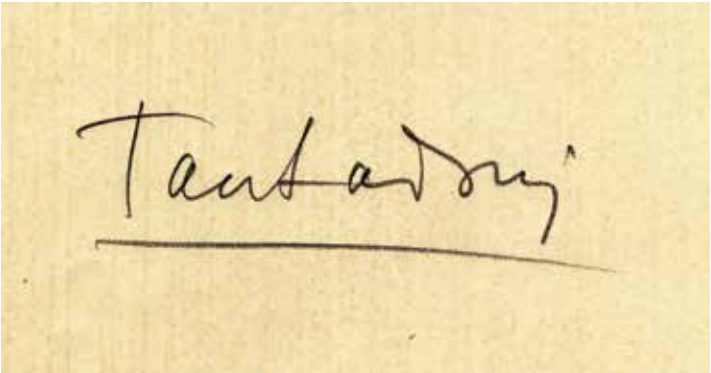

Slika 4: Kosmačev rokopisni zapis naslova dela Tantadruj

Avtor, ki je živel in čutil življenje Tolmincev, tako da se je v njihov svet nenehno vračal, v drugi polovici štiridesetih let napiše tudi scenarij, predlogo za prvi slovenski igrani film *Na svoji zemlji* (1948), a tudi tu je, kot v vsem svojem ustvarjanju, zvest dobremu in lepemu, zato ker je to ne le njegov literarni svet, pač pa resnična dediščina ljudi Grape in Idrijce.

Ravno pisanje Cirila Kosmača tesno povezuje obe pokrajini: literarno in geografsko.

Literarna lahko ostaja s svojimi nadčasovnimi, občečloveškimi temami, življenja, ljubezni in smrti, pretanjenim in jasnim slogom blizu vsakemu bralcu, geografska pa ga povezuje tudi s sedanjostjo – njegovimi ljudmi, pokrajino, v kateri sta tudi jasno vidni tolminska zastrta rahločutnost, spoštovanje domačega prostora, trud za ohranjanje Kosmačeve učne poti, etnografske in kulturne dediščine.

Gotovo sta ena najlepše izraženih misli avtorja samega: »V svojem življenju nimam zaenkrat nobenega drugega bogastva, kakor **besedo** in **misel**.« (Kosmač očetu, 7. 3. 1939)

Presegata namreč čas – in njegovo relativnost.

Prav zato je toliko bolj naravna odločitev za to, da smo v letošnjem letu, ko mineva 110 let od rojstva in 40 let od smrti Cirila Kosmača, na naslovnico revije Slovenščina v šoli umestili njegovo fotografijo.

Pisateljevi hčerki, gospe Nanči Kosmač Kogej, se za dano soglasje, da lahko objavimo fotografijo in rokopis njenega očeta, najlepše zahvaljujemo.

Gašper Tonin | *Ljubljana*

Kvantitativna računalniška analiza Cankarjevih dram *Hlapci* in *Za narodov blagor*

Quantitative Computer Analysis of Cankar's Plays Hlapci and Za narodov blagor

Ključne besede:
dramski sociogram, korpusno jezikoslovje, kvantitativna analiza, literarni sociogram, vizualizacija literarnega omrežja

Izvleček

Na obeh Cankarjevih dramah, ki odpirata podobno tematiko, so bile izvedene različne modernejše lingvistične analize s pomočjo korpusnega jezikoslovja in orodij za analizo in vizualizacijo omrežij, pri čemer je bil definiran tudi termin *dramski sociogram*. Izluščene so lastnosti govora oseb v obeh dramah, na podlagi tega pa je izdelana analiza slogovnih značilnosti in primerjava med dramama. Prav tako sta bila opisana tudi teoretično ozadje in metodologija izdelave *dramskega sociograma*, ki je lahko močna opora tako pri ugotavljanju razmerja moči med osebami kot njihovih vlog. Predlagan je bil tudi način uporabe predstavljene metodologije pri pouku slovenščine za bolj poglobljeno analizo literarnih del.

Keywords:
dramatic sociogram, corpus linguistics, quantitative analysis, literary sociogram, visualisation of literary network

Abstract

Various modern linguistic analyses were performed on both plays by Cankar, which deal with a similar theme. Corpus linguistics and tools for the analysis and visualisation of networks were used in the process and the term *dramatic sociogram* was defined. The properties of the characters' speech in both plays were extracted; based on that, the stylistic characteristics were analysed and both plays were compared. Moreover, the theoretical background and the methodology used to make the *dramatic sociogram* were described; the sociogram can provide great support in determining the power relations between the characters, as well as their roles. The article also suggests how to use the presented methodology in Slovenian Language lessons for a more thorough analysis of literary works.

1 Uvod

V članku so predstavljeni rezultati metode kvantitativne analize sloga, ki se od tradicionalne metode razlikuje v hitrejši in bolj natančni računalniški analizi. Obe drami sta kvantitativno analizirani z dveh vidikov. Najprej je bila izvedena analiza sloga, pri čemer smo si pomagali s korpusnim jezikoslovjem, nato pa še analiza dramskega sociograma, za katerega smo uporabili teorijo omrežij.

Za analizo sta bila najprej izdelana dva korpusa proučevanih besedil – Cankarjevih dram *Hlapci* in *Za narodov blagor*. Obe besedili sta dostopni na strani Wikivir, za izdelavo korpusa pa sta bili deli dodatno pregledani in prečiščeni. Za korpusno obdelavo smo uporabili orodje *SketchEngine*, ki omogoča tudi primerjavo korpusov z večjimi slovenskimi korpusi (FidaPLUS).

Poseben del članka obravnava tudi vizualizacijo stikov med dramskimi osebami v obeh dramah. Pri tem je bil definiran pojem *dramski sociogram*, ki lahko služi kot opora za nadaljnjo analizo nosilcev dogajanja, razmerij moči in različnih odvisnosti, ki so se oblikovale med osebami v delu. Primerna je tudi za hiter vpogled v funkcije, ki jih imajo posamezne osebe v drami.

V članku predlagamo tudi načine vključevanja in uporabe opisane metodologije pri pouku slovenščine in dodatnih aktivnostih, povezanih s slovenskim jezikom.

2 Splošne lastnosti del

Za boljšo primerjavo smo najprej naredili nekaj osnovnih statističnih analiz na obeh korpusih. Izsledki so prikazani v tabeli 1.

Tabela 1: Prikaz osnovnih podatkov o vzorcu.

	Za narodov blagor	Hlapci
Število besed	19.266	13.899
Število različnih besed	4429	3911
Število povedi	1438	1143
Dolžina povedi	13,4 besed/poved	12,16 besed/poved

Ob analizi raznovrstnosti uporabe različnih besed, ki kaže na bogatost izrazja, lahko ugotovimo, da je količnik med številom vseh besed in številom različnih besed večji v prvem korpusu.

Ugotovimo lahko, da je drama *Za narodov blagor* (19.266 besed) daljše besedilo. Velikostno razmerje med obema korpusoma je 1,39. Prvo delo obsega tudi večji nabor različnih besed (4429 besed), tj. besed, ki imajo v korpusu eno ali več pojavitev. Ob analizi raznovrstnosti uporabe različnih besed, ki kaže na bogatost izrazja, lahko ugotovimo, da je količnik med številom vseh besed in številom različnih besed večji v prvem (4,35) kot v drugem korpusu (3,55). Ta količnik nam pove, kolikokrat se je posamezna beseda povprečno pojavila v korpusu. Večji ko je, bolj so se besede ponavljale in manj je bilo uporabljenih izvirnih besed. Čeprav bi potemtakem lahko sklepali, da so *Hlapci* bolj jezikovno raznovrstni, je vseeno treba upoštevati, da z rastjo korpusa narašča tudi količnik. Če bi imeli zelo majhen korpus, bi bil ta količnik zelo blizu vrednosti 1 (to bi pomenilo, da se nobena beseda ne ponovi, kar bi bilo pri zelo majhnih korpusih lažje). Nasprotno se pri velikih korpusih ta količnik veča, saj je število besed v slovenskem jeziku omejeno, dolžina besedila (oz. velikost korpusa) pa ne.

3 Korpusna stilistika

Korpusna stilistika je pojem, ki se uporablja za računalniško obdelovanje in analizo večje količine besedil, pri čemer nas zanimajo predvsem slogovne značilnosti nekega besedila. Pri tem se osredotočamo na jezikovne vzorce, odklone in uporabo jezika, značilno za posameznega avtorja ali delo. Za analizo sloga avtorja običajno izdelamo reprezentativni korpus iz množice avtorjevih besedil, pri analizi dela pa je predmet naše preiskave celotno besedilo nekega dela. Za analizo sloga je nujna primerjava med korpusom iz proučevanega besedila in reprezentativnim korpusom nekega jezika (v tej raziskavi uravnoteženi slovenski korpus FidaPLUS) (Jaafar 2017: 25–27). Poleg tega je nujno tudi zavedanje, da kvantitativna analiza ne more nadomestiti tudi kvalitativne obravnave književnega besedila. Pridobljeni statistični podatki sami ne razkrivajo ničesar, lahko pa nam pomagajo pri potrditvi lingvističnih hipotez ali pa nam razkrijejo še kakšen nov pogled na delo (Pustejovsky 1993: 354). Tako so lahko zanimiv dodatek k npr. analizi motivov, simbolov, likov ali tem. Če se npr. odločimo za analizo posameznega lika, lahko iz besedila izluščimo podkorpus, ki obsega le replike tega lika in nato izvedemo analizo tega podkorpusa. Pri analizi tematike (npr. ljubezen) lahko preverimo število pojavitev in okolico besed iz besednega polja *ljubezen* (npr. ljubiti, srce, strast, poljub, romanca, rože, naklonjenost, imeti rad, poroka, zveza, mož, žena …).

Za analizo sloga avtorja običajno izdelamo reprezentativni korpus iz množice avtorjevih besedil, pri analizi dela pa je predmet naše preiskave celotno besedilo nekega dela.

Čeprav so se različne raziskave in analize sloga v preteklosti izvajale podobno, torej z iskanjem pojavitev različnih besed, besednih zvez ali fraz in nato analiziranjem teh, nam korpusno jezikoslovje omogoča veliko večjo hitrost take analize, obenem pa tudi širši pogled na slogovno podobo dela ali avtorjevega opusa. Pri analizi se namreč avtorju raziskave tako ni nujno odločiti, katere besedne zveze ali besede bi rad analiziral, prav tako pa analiza ni tako časovno potratna. S korpusno obdelavo lahko v zelo kratkem času namreč pregledamo tisoče strani besedil in izluščimo najpogostejše pomensko bogate besede (in pogosto s tem tudi pomembnejša slogovna sredstva in motive). Tradicionalno prebiranje, označevanje in izpisovanje besed, ki jih avtor raziskave izbere *po občutku* (saj v resnici ne more vedeti, kakšni sta frekvenca ali okolica besed, dokler jih v celoti ne izpiše, pregleda in oštevilči), bi bilo v takih primerih neverjetno zamudno.

Metode korpusne stilistike smo pri svojem primeru uporabili tako, da smo za izbrane besedne vrste najprej naredili analizo uravnoteženega števila pojavitev posameznih besed (pojavitve besed v našem korpusu so bile primerjane z referenčnim korpusom FidaPLUS in tako so bile izluščene tiste besede, ki so značilne za naš korpus – besede, ki se velikokrat pojavljajo v našem korpusu, v referenčnem pa ne). Nato smo število pojavitev besed komentirali, pri nekaterih pa izvedli tudi podrobnejšo analizo.

Pridobljeni statistični podatki sami ne razkrivajo ničesar, lahko pa nam pomagajo pri potrditvi lingvističnih hipotez ali pa nam razkrijejo še kakšen nov pogled na delo.

4 Analiza samostalnikov

Analize samostalnikov smo se lotili dvodelno. Najprej smo naredili samostojno analizo najpogostejših samostalnikov v obeh korpusih. Nato smo podrobneje analizirali še dva samostalnika, za katera smo predpostavljali zanimivo besedno okolje, in ju primerjali med korpusoma.

Prikazali smo 20 najpogostejših samostalnikov obeh del. Frekvenco smo uravnotežili (manjši korpus pomnožili z razmerjem med velikostjo korpusov), da smo dobili relativne frekvence, ki se jih da primerjati. Pri prikazu števila pojavitev najpogostejših samostalnikov smo izločili dramske osebe. Prikaz služi primerjavi med obema korpusoma in tudi luščenju tistih besed, ki se v obeh korpusih velikokrat pojavijo, za nadaljnjo analizo. Najpogostejše besede v obeh korpusih so pričakovane. Obe drami obravnavata družbeno

Tabela 2: Uravnotežen prikaz 20 najpogostejših besed v obeh delih.

Za narodov blagor				Hlapci			
beseda	**št. pojavitev**	**beseda**	**št. pojavitev**	**beseda**	**št. pojavitev**	**beseda**	**št. pojavitev**
človek	153	dan	27	beseda	103	glas	35
gospod	135	blagorodje	25	človek	96	misel	32
stvar	65	prijatelj	25	roka	69	suknja	30
narod	61	gospodična	25	srce	69	izba	29
čas	47	miza	25	miza	65	ljudstvo	25
roka	41	ideal	20	bog	61	glava	25
življenje	35	način	20	gospod	58	cesta	25
soba	35	obednica	20	duri	54	knjiga	22
srce	33	obraz	19	pot	44	duša	22
blagor	31	trenutek	19	hlapec	37	dan	22

tematiko – pri *Blagru* gre za boj za oblast, pri *Hlapcih* pa za kontrast med ljudstvom in tistim, ki mu vlada. V obeh dramah se kažejo človeške spletke, prilizovanje in hrepenenje po moči. Ugotovili smo, da se v obeh dramah pogosto pojavijo besede, kot so človek, gospod, roka, srce, dan in *miza*. Odločili smo se, da bomo podrobnejšo analizo naredili za besedi človek in *srce*.

4.1 Samostalniki v delu *Za narodov blagor*

V delu *Za narodov blagor* se pogosto pojavijo ravno besede, s katerimi se osebe hočejo prikupiti, dobrikati druga drugi, najbolj pa Alekseju Gorniku, ki je bogat in ima torej velik vpliv. Dr. Pavel Gruden in dr. Anton Grozd okoli sebe oblikujeta tabora, pri čemer hoče vsak Gornika pridobiti zase, zato se mu prilizujeta in črnita svojega nasprotnika pred bogatim prišlekom. Prav tako se Grozdu in Grudnu želijo prikupiti druge dramske osebe. Zato ni čudno, da se v delu najpogosteje pojavljajo besede, ki bolj ali manj zaznamovano označujejo druge osebe; take so npr. besede *blagorodje, prijatelj, gospodična,* pa tudi človek, ko je povezan s pridevnikom – *pošten, mlad, pameten, značajen, vpliven, imeniten.* Poleg tega se pogosto pojavljajo tudi besede, ki izražajo ideje in prepričanja; taka je npr. *stvar,* s čimer osebe »ponižno« poimenujejo vse, česar nočejo dobesedno poimenovati in se v pogovoru izogibajo bodisi da bi bile nadvse uvidevne, bodisi ker ne vedo točno, kaj sploh želijo, kar ustvarja tudi komične položaje.

4.2 Samostalniki v *Hlapcih*

V *Hlapcih* se zaradi podobne tematike pojavljajo podobne besede. Zanimivo je, da je tu v ospredju *beseda*, ob kateri se pojavlja cela množica različnih pridevnikov – *prijazna, učena, odkritosrčna, bratska, prisrčna, poglavitna, živa, modra, svobodna, blaga, nečedna, slaba, pusta, nagla, poštena, božja, huda* in *lepa.* Pomembnost besede kažejo tudi ostrejši besedni boji med osebami. Prav tako se pogosto pojavljajo tudi besede, ki se dotikajo dogajalnega prostora in časa – *miza, duri, izba, cesta, dan.* Podobno kot v *Za narodov blagor* se velikokrat pojavijo tudi bolj abstraktni pojmi in simboli; taki so npr. samostalniki *srce, bog, hlapec, misel, ljudstvo, glava* in *duša.* Prav tako razsežnost in barvitost likov opisuje tudi število pridevnikov, ki so uporabljeni ob besedi človek: pošten, preprost, sumljiv, *spodoben, vroč, živ, razumljiv, mlad, pameten* in *nagel.*

4.3 Človek

Tabela 3: Pridevniki ob besedi *človek* v obeh korpusih.

Za narodov blagor			Hlapci
pridevniki			**pridevniki**
pošten	vreden	predrzen	pošten
mlad	srečen	nepotreben	preprost
pameten	plemenit	blazen	sumljiv
značajen	pošten	debel	spodoben
vpliven	nadarjen	samovoljen	vroč
dober	srečen	tih	živ
poseben	nedostojen	nesrečen	razumljiv
dostojen	malovreden	poraben	koristen
pripraven	brezpomemben		mlad
imeniten	nespameten		pameten
interesanten	tuj		nagel

Opazimo lahko, da je v *Blagru* množica pridevnikov, ki se nanašajo na besedo človek precej bolj obsežna in raznolika. To lahko pripišemo dejstvu, da osebe v tem delu velikokrat obrekujejo in označujejo druga drugo, da bi se ali prikupile tistemu z večjim vplivom (Gruden in Grozd Gorniku, ostale osebe pa obema doktorjema) ali pa očrnile druge osebe v očeh tistih, ki se jim želijo prikupiti. Na podlagi tega lahko tudi pridevnike razdelimo v tri skupine – tiste, ki osebe označujejo pozitivno, tiste, ki negativno, in tiste, ki izražajo nevtralno označitev. Najmanj besed je v tretji, največ pa v prvi skupini. Vidimo lahko, da se osebe večkrat spoštljivo naslavljajo (kar je na določenih delih dela sredstvo besedne komike), kot pa blatijo druga drugo. Najbolj spoštljivo opisujejo predvsem osebo, ki je zaradi svojega statusa najvišje na družbeni lestvici – Gornika.

4.4 Srce

Tabela 4: Pridevniki ob besedi *srce* v obeh korpusih.

Za narodov blagor	Hlapci
pridevniki	**pridevniki**
hvaležno	vdano
hrepeneče	solzavo
ljubeče	verno
odkritosrčno	čisto
čisto	
grenko	

Ugotovimo, da se ob samostalniku *srce* ne pojavlja tako veliko pridevnikov kot ob samostalniku človek, čeprav je *srce* beseda, ki se velikokrat pojavlja v obeh korpusih. V obeh delih se poleg tega samostalnika večkrat pojavljajo pozitivni pridevniki, kar

je pričakovano. Opazujemo lahko tudi pomensko razliko med pojavitvami. V *Blagru* je pridevnikov več, obarvani pa so bolj čustveno, med tem ko sta v *Hlapcih* pojavita pridevnika *verno* in *vdano*, ki nakazujeta na temo dela. Zanimivo je, da se pojavijo tudi bolj negativno obarvani pridevniki (*grenko* in *solzavo*).

Tabela 5: Glagoli ob besedi *srce* v obeh korpusih.

Za narodov blagor	Hlapci	
Glagoli ob besedi srce	**Glagoli ob besedi srce**	
pošiljati	ležati	terjati
omazati	verjeti	vleči
razprostreti pred	kloniti	prešinilo
leči na	zmotiti	ukazati
napolniti	tehtati	gledati
zahvaliti se	usmiliti se	izgubiti
govoriti iz	poznati	prešiniti
raniti	pokazati	
poznati	imeti	
pisati po	videti v	
prihajati naproti	priti iz	
dati	olajšati	

Bolj zanimiva kot analiza pridevnikov je analiza glagolov, ki se pojavijo ob besedi *srce*. Ti so bolj raznovrstni v *Hlapcih* kot v *Blagru*. Zanimivo je, da osebe velikokrat izražajo svoje počutje in namene z besedno zvezo, ki vsebuje besedo *srce*. Pri *Hlapcih* lahko opazimo tudi zgostitev omemb *srca* na koncu dela. To si lahko razlagamo tako, da se čustvene note v drami pokažejo šele na koncu, ko se učitelj Jerman pripravlja, da bo odšel na Goličavo in govori z župnikom, svojo mamo in učiteljico Lojzko.

Bolj zanimiva kot analiza pridevnikov je analiza glagolov, ki se pojavijo ob besedi srce. Ti so bolj raznovrstni v Hlapcih kot v Blagru.

Zaradi velikega števila pojavitev besede *srce* in za ponazoritev razširitve zgolj kvantitativne obravnave smo se odločili, da bomo na primeru *srce* za dramo *Hlapci* izvedli tudi kvalitativno analizo. Za ta namen smo se v orodju *SketchEngine* osredotočili le na to besedo in jo v korpusu posebej poiskali s konkordančnikom (angl. *concordance search*), da smo lahko opazovali njeno okolico. Po pregledu lahko ugotovimo, da Cankar besedo *srce* uporablja za opis stanja oz. počutja likov (*Srce mi je težko in me vleče k tlom; Kaj mislite, da je* župan v svojem srcu naprednjak?*; V srcih upanje in skrb; … ljudje, ki niso med nami s srcem, temveč z ušesi; Od srca me veseli, da je radovoljno prišlo to razsvetljenje*), dejanja (*Brez strahu, ne klonimo src; … temveč da je tudi srca prešinilo)* in vrednotenje dejanj in misli (*Kaj nimate ne srca, ne pameti, da se smejete, ko se tla majo pod nogami?; Med nami je tisti, ki bo nekoč meril misli in tehtal srca; Od srca mi je žal; Besedo si rekel, v srcu nisi mislil; Vi ste mož treznega razuma, čistega srca in modre besede; v srce pa gleda Bog sam; tudi njemu bi človek ne videl v srce, pa če bi si nataknil devetero naočnikov; najhujši so taki, ki pravijo, da so v svojem srcu taki in taki; … je govorila besede, ki so prišle z jezika, ne iz srca*). Največkrat besedo *srce* uporabita Jerman in Lojzka. Pri Jermanu je zaradi velikega števila pojavitev metaforika, ki vsebuje *srce,* ena izmed značilnosti govora literarne osebe. Ugotovimo lahko tudi, da je beseda v vseh 50 pojavitvah v delu vedno uporabljena metaforično ali metonimično in nikoli dobesedno. Najpogosteje je uporabljena kot metafora za človekovo

Cankar samostalnik srce uporablja za slikovitejši prikaz občutij različnih oseb, za njihov čustveni svet, kar je značilno tudi za njegovo poezijo.

notranjost oz. njegovo čustveno plat in mišljenje (*Ali ne ukažite, da to srce zamenim za kamen; Storil sem, kakor je srce ukazalo; Srce in duša in prepričanje in tisto; Kaj je srce v tej črni suknji; V mojem srcu je namreč taka misel; Nazarenec, zdaj poznam tebe in tvoje srce!*). Cankar samostalnik *srce* uporablja za slikovitejši prikaz občutij različnih oseb, za njihov čustveni svet, kar je značilno tudi za njegovo poezijo (Čeh 1994: 52, 81).

5 Analiza literarnih omrežij in *dramski sociogram*

Namen prispevka je prikazati tudi uporabo novejšega načina vizualizacije razmerij med liki in njihove pomembnosti za delo. Pri tem se metodologija opira na teorijo analize omrežij, pri čemer sta osnovni sestavini omrežja množica *točk* (pri nas *vozlišča*), ki predstavljajo izbrane *enote* (literarne like), in množica *povezav*, ki predstavljajo *odnose* (nanašanje z replikami) med *enotami* (literarnimi liki). Točke in povezave sestavljajo grafični prikaz, graf (Batagelj 2003: 16).

Čeprav se je v slovenskem prostoru že pojavilo nekaj takih analiz, se te večinoma dotikajo proznih besedil, pri zelo malo strokovnih besedil pa je ta metodologija v ospredju. V angleško govorečem literarnem svetu se za tovrsten prikaz uporablja izraz *literary sociogram,* v slovenskem prostoru pa sta se zanj uveljavila termina *sociogram* ali *literarni sociogram* (Markovič 2017: 215–216; Nemec 2016: 1–2). Čeprav je drugi izraz ustreznejši od prvega, sta oba zelo široka, saj pri likih težko govorimo o sociogramu, ker ne opisujemo odnosov med njimi, ampak besedilo analiziramo glede na sopojavitve dveh likov. Jure Nemec v svoji diplomski nalogi pregleduje omembe dveh likov v isti povedi in na ta način izdela literarni sociogram. Pri tem gre za analizo proznega besedila, pri katerem lahko opazujemo sopojavnost imen likov v povedi, vendar ni nujno, da ta pomeni tudi povezanost dveh likov (veliko omemb imen likov v proznih besedilih lahko opazujemo v premem govoru literarnih oseb, za katerega pa ni značilno, da bi lik v isti povedi pozval drug lik in omenil še svoje ime). Taka metoda za analizo proznih besedil je zato lahko precej zavajajoča, saj ne prikazuje dobro neposrednih povezav med liki. Bolj zanimiva bi bila morda analiza proznih besedil, pri kateri bi upoštevali, kdo je vršilec premega govora in kateremu liku je ta namenjen.

Pri dramskih besedilih analiza ne poteka prek sopojavitve imen dveh likov v isti povedi, ampak neposredno prek razbiranja tega, kdo je avtor neke replike in komu je ta namenjena. Zaradi podobnega končnega rezultata, a drugačne metodologije, avtor za *literarne sociograme*, ki so narejeni na podlagi dramskih del s spodaj opisano metodo, priporočam izraz *dramski sociogram.*

Dramski sociogram je podvrsta *literarnega sociograma,* ki prikazuje povezave med dramskimi liki, pri čemer je vsako *vozlišče* dramski lik, *povezave* med *vozlišči* pa predstavljajo *odnose* oz. replike, ki so jih dramski liki namenili drugemu liku. *Moč povezave* (pogosto prikazana kot debelina *povezave* med dvema *vozliščema*, lahko pa tudi kot barva ipd.) je odvisna od števila replik, izmenjanih med dvema točno določenima likoma (*vozliščema*), *moč vozlišča* (pogosto prikazana kot velikost – lahko tudi barva – *vozlišča*, ki predstavlja dramski lik) je odvisna od števila vseh *povezav* do tistega *vozlišča* (torej od seštevka vseh replik, namenjenih liku, in replik, ki jih je lik namenil drugim likom). Spodaj je opisana metodologija za izdelavo takega *dramskega sociograma.*

Vsakemu liku smo priredili zaporedno številko (številko *vozlišča*), nato pa vsako repliko (*povezavo*) med dvema likoma popisali s primernim parom števil. Nekaj, kar je Ščuka (1) povedal Matildi (5), bi lahko zapisali kot *1,5*, njeno repliko pa s *5,1* – tak par števil že

sestavlja *povezavo*. Dolg niz takih številskih parov smo nato analizirali in ga vizualizirali s programskim orodjem *Gephi*, ki se uporablja za izdelavo *omrežij*. Proces je podoben izdelavi sociograma, končen rezultat pa je shema, na kateri nam velikost in obarvanost (ki predstavljata *moč vozlišča)* posameznega *vozlišča* (z imenom dramskega lika) povesta, koliko drugih *vozlišč* se veže nanj. *Vozlišča* med seboj povezujejo *povezave*, črte, ki s svojo barvo in debelino prav tako nakazujejo svojo *moč* (več, kot je bilo med dvema vozliščema interakcij, močnejša in temnejša črta). Pri tem je treba nujno poudariti, da je ta metodologija manj objektivna od korpusne računalniške analize besedila, saj mora raziskovalec sam določiti, komu je bila namenjena replika neke literarne osebe (lahko samo enemu liku, lahko pa tudi več likom). Kljub pomisleku o subjektivnosti metode pa se ta izkaže za učinkovito (sploh pri daljših dramskih besedilih), saj njen namen ni do replike natančno številsko popisati vseh *povezav*, ampak predstaviti razmerja med *močjo povezav* in *vozlišč*, subjektivna napaka pri ocenjevanju tega, komu je replika namenjena, pa je pri grafičnem prikazu zaradi velikega števila replik zanemarljiva. Pomembno je poudariti tudi, da je za učinkovito interpretacijo takega prikaza nujno dobro poznavanje literarnega dela.

Kljub pomisleku o subjektivnosti metode pa se ta izkaže za učinkovito (sploh pri daljših dramskih besedilih), saj njen namen ni do replike natančno številsko popisati vseh povezav, ampak predstaviti razmerja med močjo povezav in vozlišč.

5.1 Dramski sociogram v delu *Za narodov blagor*

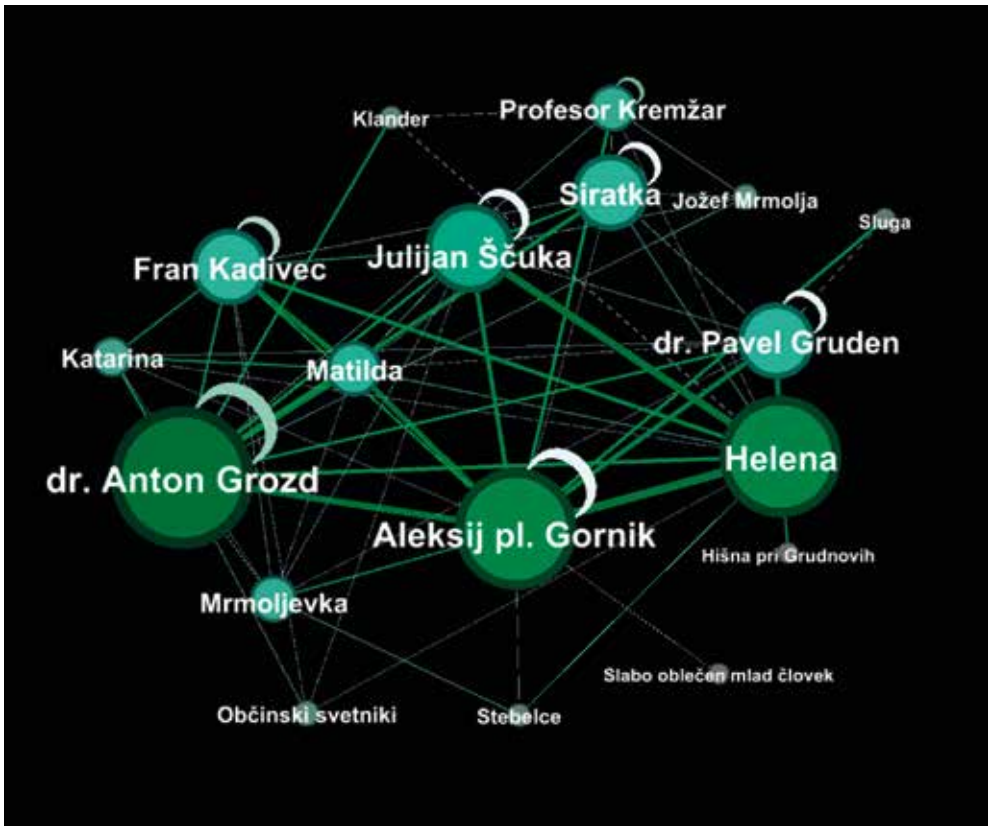

Slika 1: Dramski sociogram v delu *Za narodov blagor*.

Na sliki 1 so predstavljene dramske osebe in njihove povezave v delu *Za narodov blagor*. 17 vozlišč predstavlja vse osebe, ki so se pojavile v delu. Ugotovimo lahko, da so v ospredju predvsem tri osebe, in sicer dr. Anton Grozd, Aleksij pl. Gornik in Helena, žena dr. Pavla Grudna. Iz dramskega sociograma lahko lepo razberemo osrednji konflikt med dvema taboroma, dr. Grudnom in dr. Grozdom, ki se borita za Aleksija pl. Gornika, kar se lepo kaže tudi v pojavnosti oseb v drami (velikosti vozlišč). Zanimivo pa je, da tabora

dr. Grudna pravzaprav ne zastopa on sam, ampak dogajanje vodi njegova žena Helena, ki je tako ena izmed osrednjih likov. Zanimivo je tudi, da Helena ne spada med dramske osebe, ki bi si pritrjevale, se spraševale ali pa kako drugače namenile kakšno repliko tudi sebi (na to kažejo polkrožne črte, ki so pripete ob desni zgornji del kroga). Odsotnost samonanašalnih replik je lastnost manj pomembnih stranskih dramskih oseb (npr. Sluge, Jožefa Mrmolje, Stebelca, Mrmoljevke, Matilde in Katarine), a ob kvalitativni analizi dela lahko sklepamo, da gre pri Heleni predvsem za to, da kot literarna oseba ne prevprašuje svojih dejanj, prav tako pa se ne rabi spodbujati ali si prigovarjati. Prikaz nam razkrije, da se pravi konflikt v drami v resnici pojavi med njo in Grozdom, dr. Gruden pa je spuščen na raven ali celo pod raven pojavnosti ostalih literarnih oseb, npr. Siratke ali Frana Kadivca. Vsekakor pa je, kar se tiče *moči vozlišč,* v delu od njega pomembnejši Julijan Ščuka, spreobrnjeni novinar.

Zanimivo je, da tabora dr. Grudna pravzaprav ne zastopa on sam, ampak dogajanje vodi njegova žena Helena, ki je tako ena izmed osrednjih likov.

5.2 Dramski sociogram v *Hlapcih*

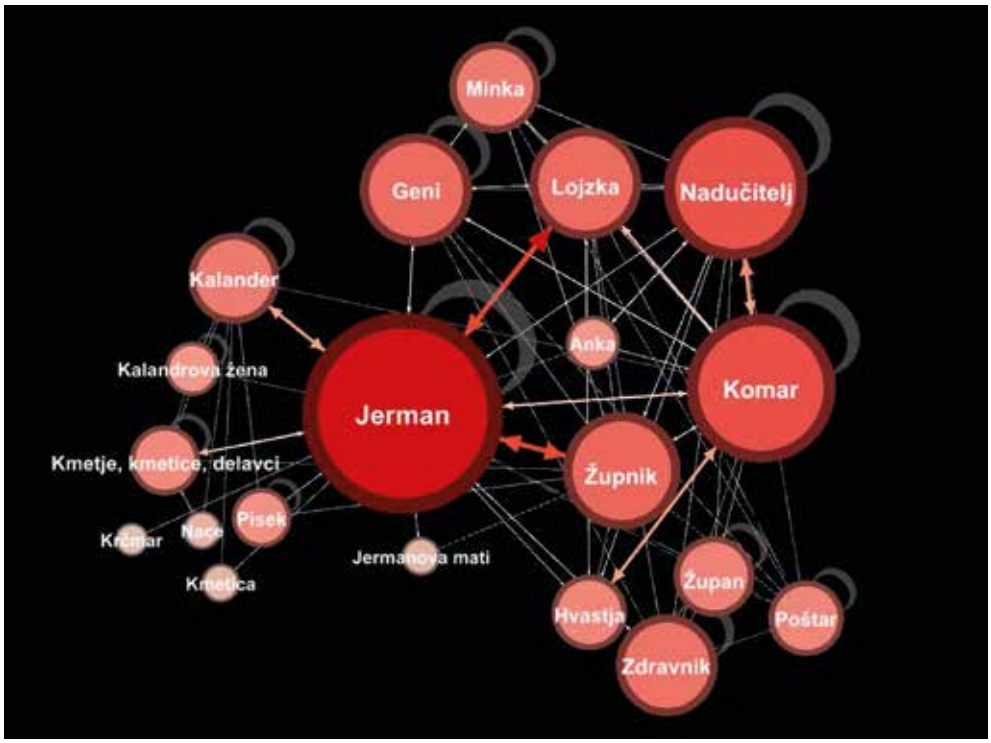

Slika 2: Dramski sociogram v *Hlapcih*.

Drugače kot pri *Blagru* je pri *Hlapcih* navidezno odsotna prisotnost dveh taborov oz. konfliktov, ki bi se kazali na ravni *moči vozlišč*. Opazimo lahko, da je osebe mogoče razdeliti na več različnih taborov; na tiste, ki spadajo med stene učiteljišča (Geni, Minka, Lojzka, nadučitelj, Komar), med druge prosvetne poklice (župan, poštar, zdravnik), in med tiste, ki so povezani s krčmo (Kalander, Pisek, Nace, krčmar, kmetica …). Mednje sta umeščeni dve osebi, okoli katerih se vrti osrednji konflikt – Jerman in župnik. V resnici tega konflikta ne moremo zaznati iz dramskega sociograma, saj je tudi neposrednega stika med Jermanom in župnikom malo. Ker takega neposrednega stalnega konflikta med dvema osebama ni, ampak se oblikujeta predvsem dve ideji, je razumljivo, da se Jerman v primerjavi z ostalimi liki »napihne«, saj je edina oseba, ki brani nasprotno idejo (poleg Kalandra). Kot tak je zagotovo glavna dramska oseba, njegov antipod pa ni župnik, ampak vsi preostali dramski liki, ki se po volitvah postavijo na njegovo stran. Prav tako lahko

iz prikaza sklepamo tudi o tem, da pravzaprav ne nasprotuje novi oblasti in z njo župniku, ampak predvsem le ideji *hlapčevanja*, katere nosilke so skorajda vse dramske osebe. Iz dramskega sociograma lahko razberemo tudi konflikt med Hvastjo in Komarjem in pomembnejši odnos med Lojzko in Jermanom ter Kalandrom in Jermanom.

Podobno kot pri Heleni v Blagru je tudi župnik oseba, pri kateri so samonanašalne replike odsotne.

Podobno kot pri Heleni v *Blagru* je tudi župnik oseba, pri kateri so samonanašalne replike odsotne. To že v formi kaže na trdnost značaja lika, kar potrjuje tudi kvalitativna analiza dela. Župnik je oseba, ki natančno ve, kaj želi, in da to neposredno in učinkovito vedeti tudi drugim. Nasprotno je Jermanov karakter bolj večplasten, saj je prikazan tudi kot dvomljivec in nekdo, ki se večkrat zamisli.

6 Uporaba predstavljene metodologije korpusne analize in dramskega sociograma pri pouku slovenščine

Za bolj naravoslovno usmerjene dijake bi bila zanimiva vpeljava opisane metodologije tudi v pouk slovenskega jezika, saj se kvantitativna analiza lažje približa dijakom, ki so vešči dela z računalnikom in modernimi tehnologijami, hkrati pa je znanje, ki ga pridobijo, lahko koristno tudi pri njihovem nadaljnjem šolanju in karierni poti (korpusna analiza je danes tudi pomemben del oblikovanja strokovne terminologije različnih področij, v slovenskem prostoru pa se vzporedni korpusi več jezikov največ uporabljajo pri prevajanju tako strokovnih kot leposlovnih besedil). V nadaljevanju je opisanih nekaj načinov in idej za učne ure, pri katerih bi kvantitativno metodologijo lahko vključili v pouk slovenščine.

Za bolj naravoslovno usmerjene dijake bi bila zanimiva vpeljava opisane metodologije tudi v pouk slovenskega jezika, saj se kvantitativna analiza lažje približa dijakom, ki so vešči dela z računalnikom in modernimi tehnologijami.

Literarno delo lahko najprej pri prvi uri obravnave predstavi učitelj, ki se osredotoči na umestitev v obdobje, avtorjevo življenje, zgodbo dela in glavne teme, ki jih delo obravnava. Pri drugi uri pa dijak, ki je predhodno opravil analizo, predstavi delo še z drugačnega gledišča. Najprej s sošolci skupaj preberejo izbrani odlomek. Na njem opazujejo slogovne posebnosti (npr. pojavitve besede *srce*), nato pa dijak za to slogovno posebnost predstavi izsledke korpusne raziskave – sošolcem lahko preprosto pokaže vse izpise te besede v celotnem delu in besedno okolico. Pri tem opazujejo, kako se pomen neke besede skozi delo spreminja ali pa kakšno vlogo ima v delu (pri tem dijak in učitelj lahko sodelujeta, saj dijak lahko s svojimi izsledki podpre tudi analizo tematike in simbolov, ki so značilni za delo ali avtorja in jih je učitelj predstavil predhodno uro). Če je dijak zavzet, lahko predstavi izsledke svoje raziskave na korpusu večjega dela avtorjevega opusa, s sošolci pa nato opazujejo, katere značilnosti avtorjevega sloga se kažejo tudi v obravnavanem delu. Dijak se lahko osredotoči tudi le na nekaj motivov in analizira, kako se raba besede v delu razlikuje od rabe v celotnem avtorjevem opusu. Prav tako ima možnost pripraviti tudi primerjavo dveh del, ki lahko pripadata istemu avtorju ali pa avtorjema iz popolnoma različnih obdobij, nato pa opazuje, kako se spreminja obloženost sloga (prek količnika med številom vseh besed in številom različnih besed) ali uporaba različnih besed (npr. pridevnikov ali glagolov ob samostalnikih), ob tem pa komentira tudi značilnosti obdobja. Lahko se odloči tudi za analizo le ene tematike v obravnavanem delu in analizira besede, značilne za pomensko polje te tematike (npr. *ljubiti, poroka, srce, duša, oči, rože* ipd. ob temi *ljubezen*).

Podobno naj poteka tudi učna ura s predstavitvijo *dramskega sociograma.* Po uvodni uri, v kateri dijak ali učitelj predstavi splošne značilnosti nekega dela, lahko dijak s pomočjo interaktivne elektronske table ali projektorja prikaže povečan prikaz dramskega sociograma, večje kopije (tiskane na velikost papirja A4, še bolje A3) pa razdeli sošolcem kot

učni pripomoček, ki ga bodo dopolnjevali in si nanj dopisovali opombe. Dijak predstavi pomembnejše dramske like (sošolci si značajne in zunanje lastnosti ter pomembne dogodke v razvoju lika lahko dopisujejo na svoje *dramske sociograme* ob *vozlišče* z imenom lika), nato pa se osredotoči predvsem na *povezave* med njimi, ki predstavljajo odnose. Iz *dramskega sociograma* lahko skupaj s sošolci razberejo, kdo je nosilec glavne ideje v delu, kakšno je njegovo razmerje do ostalih likov (s kom je največ v stiku in zakaj), kako so se liki povezovali med seboj v skupine (ob tem lahko razpravlja tudi, zakaj – gre za prostorsko, idejno ali časovno povezanost?), pa tudi lastnosti posameznih likov. Ob tem se dijak osredotoči tudi na pomen lika v delu kot nosilca dogajanja (čemu je avtor v delo vpeljal ta lik in kakšne ideje nosi?). Sošolci si lahko razmerja med liki (npr. *oče, sin, podnajemnik, prijatelj, ljubimec, tekmec*) ali dogodke, ki povezujejo like (npr. *pretep v krčmi, soočenje v učilišču, pogovor v gozdu, poroka*), zapisujejo ob črte, *povezave* med liki (*vozlišči*). Mogoče je tudi, da dijaki najprej sami poiščejo čim več takih opisov *povezav* med liki in samih likov, nato pa te izsledke predstavijo sošolcem, ki dopolnijo svoje *dramske sociograme*.

Pomembnost korpusne analize in dramskega sociograma se lahko pokaže tudi pri pripravah na maturo.

Dobrodošlo je tudi, da take učne ure pripravi učitelj – morda bo prikaz tega pristopa kakšnega dijaka spodbudil, da se ga še sam loti pri analizi kakšnega drugega dramskega besedila. Pomembnost korpusne analize in *dramskega sociograma se lahko pokaže tudi pri pripravah na maturo, ki zahtevajo bolj poglobljeno analizo literarnega dela, hkrati pa tej namenijo tudi več šolskih ur. Podobno je predstavljena metodologija lahko koristna tudi pri tekmovanjih iz slovenščine za Cankarjevo priznanje, ki zahtevajo podrobnejšo obravnavo, ali pa pri pripravi osnovnošolskih in srednješolskih raziskovalnih nalog iz slovenščine.*

7 Sklep

Kvantitativna računalniška analiza literarnih del v zadnjem času prodira tudi v slovenski prostor, v svetovnem merilu pa je že bolj razširjena. Korpusno jezikoslovje omogoča, da se sprva odmaknemo od interpretacije besedil in to nepristransko kvantitativno analiziramo, nato pa zopet s pomočjo poznavanja besedila določimo ali primerjamo več različnih statističnih parametrov. Podobno lahko trdimo tudi za vizualizacijo omrežja odnosov med dramskimi osebami in *dramski sociogram*. Računalniška kvantitativna analiza je področje, primerno za mlade raziskovalce v srednjih šolah, ki jih zanima računalništvo ali povezava literature in naprednih tehnologij. Prav tako so pridobljeni podatki in vizualizacije dober učni pripomoček za bolj poglobljeno analizo del in lahko, če jih zna učitelj izdelati sam ali pa za to določi dijaka, pomagajo pri učnih urah pouka slovenščine, pri pripravah za maturo ali tekmovanjih iz slovenščine za Cankarjevo priznanje.

Viri in literatura

Adil Jaafar, Eman, 2017: Corpus Stylistic Analysis of Thomas Harris' The Silence of the Lambs *Khazar Journal* 20/2. 25–42.

Batagelj, Vladimir, 2007: *Analiza omrežij: 1. Osnovni pojmi: študijsko gradivo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani. Podiplomski študij statistike.

Cankar, I.: *Hlapci – Wikivir*. Dostopno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Hlapci (3. 9. 2019)

Cankar, I.: *Za narodov blagor – Wikivir.* Dostopno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Za_narodov_blagor (1. 9. 2019)

Čeh, Jožica, 1994: *Metaforika v Župančičevi poeziji (Od Čaše opojnosti do zbirke V zarje Vidove): magistrsko delo*. Maribor: Univerza v Mariboru. Filozofska fakulteta.

Markovič, Rene, in drugi, 2017: Primerjava statističnih lastnosti leposlovnih besedil, namenjenih različnim starostnim skupinam. Haramija, dr. Dragica (ur.): *Bralna pismenost v predšolski vzgoji in izobraževanju.* Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru. 205–220.

Nemec, Jure, 2016: *Uporaba teorije kompleksnih mrež za analizo mreženja likov v literarnih delih: diplomska naloga.* Maribor: Univerza v Mariboru. Fakulteta za fiziko.

Pustejovsky, James, Peter Anick in Sabine Bergler, 1993: Lexical Semantic Techniques for Corpus. *Computational Linguistics* 19/2. 331–358.

Sparavigna, Amelia Carolina in Roberto Marazzato, 2014. Graph Visualization Software for Networks of Characters in Plays. *International Journal of Sciences* 3/2. 69–79.

Wijitsopon, Raksangob, 2013: A Corpus-Based Study of the Style in Jane Austen's Novels. *MANUSYA* 16/1. 41–64.

IZ ZALOŽBE ZAVODA RS ZA ŠOLSTVO

19,60 €

Priročnik vsebuje igre, pesmi in izštevanke, s katerimi krepimo govorni in celostni razvoj otrok v predšolskem obdobju in obdobju opismenjevanja v šoli.

Gradivo je sestavljeno **iz priročnika in listov, zbranih v skupni mapi.** V priročniku so zapisana navodila, pojasnila in možne izpeljave za izvedbo iger. Na posameznem listu je pesem ali izštevanka z ilustracijo, ki je namenjena otroku.

Priročnika bodo veseli tako strokovnjaki kot tudi starši.

Mapa vsebuje priročnik (132 strani)
in 104 liste (A4 format)

Dr. Mira Krajnc Ivič | *Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti*

Prosim za objavo prispevka in se vnaprej zahvaljujem[1]

O nekaterih dilemah pri obravnavi besedil

Please publish the article and thank you,[2]

Some of the Dilemmas in Teaching the Reading Material

Ključne besede:
besedilo, besedilne skupine, besedilna vrsta, besedilni tip, učbeniki

Izvleček

Besedila glede na prototipične zunaj- in znotrajbesedilne prvine skupinimo. Najpogostejše poimenovanje besedilne skupine je besedilna vrsta, ki je produkt dogovorjenih in ustaljenih jezikovno-vedenjskih dejanj znotraj komunikacijskega področja. Prispevek želi spodbuditi učiteljice h kritičnemu vrednotenju opisov besedilnih skupin in odkrivanju njihovih značilnosti ter tako k učenju branja z razumevanjem ali kritičnega branja.

Keywords:
text, text groups, text class, text type, textbook

Abstract

Texts are divided into groups based on the typical internal and external text elements. The most common term used to describe a text group is text class, which is a product of agreed upon and established linguistic actions in an area of communication. The purpose of the article is to encourage teachers to critically assess the descriptions of text groups and identify their characteristics, and thus to teach reading through understanding, i.e. critical reading.

1 Avtorica je prispevek napisala v okviru projekta OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli), šifra projekta OP20.01462, vodja dr. Sandra Mršnik, ki ga vodi Zavod RS za šolstvo. Naložbo sofinancirata Republika Slovenija in Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada.

2 The author wrote the article within the reading literacy and Slovenian language development project "OBJEM – Bralna pismenost in razvoj slovenščine (Ozaveščanje, Branje, Jezik, Evalvacija, Modeli)", project code OP20.01462, Project Manager Sandra Mršnik, PhD, implemented by the National Education Institute Slovenia and co-financed by the Republic of Slovenia and the European Union's European Social Fund.

Uvod

Možnosti raziskovanja in analiziranja besedil so različne, vsaki da pečat raziskovalec, interpret, tj. vsak, ki besedilo sliši, bere ... Besedila so različnega obsega, vsebin in slogovnih postopkov, različne vnaprejšnje določenosti leksike in slovničnih struktur, z različno zgodovinsko in uporabnostno vrednostjo, torej z različnimi zunaj- in znotrajbesedilnimi prvinami, ki se s časom spreminjajo. Besedilna vrsta kot najpogostejše poimenovanje za besedilno skupino je presečišče različnih jezikovnih, družbenih in kognitivnih vprašanj. Znanje o besedilih in besedilnih skupinah predstavlja osnovni orientacijski okvir za procese tvorjenja in razumevanja nekega besedila.

Besedilna vrsta kot najpogostejše poimenovanje za besedilno skupino je presečišče različnih jezikovnih, družbenih in kognitivnih vprašanj.

Predmet raziskovanja besediloslovja ni le besedilo, temveč v enaki meri tudi besedilne skupine, zato prispevek prinaša analizo opredelitev nekaterih besedilnih skupin v izbranem osnovno- in srednješolskem učbeniškem gradivu, v povezavi z gradniki bralne pismenosti, zlasti z gradnikom razumevanje besedila.

1 Besedilo ali diskurz

Besediloslovje kot interdisciplinarna veda (Beaugrande, Dressler 1992: 8) besedilo v prvi vrsti razume kot pisni komunikacijski proces (Starc 2011: 433). Raziskuje pomenske in slovnične zgradbe besedila, njegove komunikacijske/sporočanjske funkcije v posameznih kontekstih ter besedilne skupine. Dejstvo, da govorci v različnih družbeno-komunikacijskih položajih tvorimo besedila, je v jezikoslovje pritegnilo analizo diskurza, sociolingvistiko in druge pristope, katerih predmet raziskovanja je besedilo oziroma diskurz. Merila za ločevanje med pojmoma besedilo in diskurz so med raziskovalci precej neenotna. Tu povzemam po Wodak in de Cilla (2006: 710), ki definirata besedilo kot predmet raziskav, kadar je žarišče na določenem dogodku ali priložnosti. Kadar pa raziskujeta vzorce, skupnost ali razmerja, v katerih nastajajo različna besedila ali priložnosti, pa govorita o diskurzu.

Besediloslovje kot interdisciplinarna veda raziskuje pomenske in slovnične zgradbe besedila, njegove komunikacijske/sporočanjske funkcije v posameznih kontekstih ter besedilne skupine.

2 Katera opredelitev besedila je prava?

Vprašanje, katera opredelitev besedila je prava, kaže na množico različnih poskusov opredeljevanja besedila oziroma oblikovanja koncepta, kaj naj bi izraz *besedilo* strokovnjaku priklicalo iz spomina. Opredelitve besedila lahko opazujem z več gledišč ali pristopov. Naše izhodišče je lahko razvojno v smislu, katere opredelitve so se na področju besediloslovja pojavile najprej. Te opredelitve nosijo informacije o tem, kaj je raziskovalce najprej zanimalo na področju besedil. Besedilo lahko različno opredelimo, če upoštevamo le tvorčev ali sporočevalčev vidik, in drugače če upoštevamo tudi naslovnikovega, npr. opredelitev Katnić Bakaršić (1999: 80), po kateri je besedilo mesto pogajanja o smislu, saj izraz v kontekstu evocira in potencira le nekatere pomene, a praviloma le en smisel. Tvorčev in naslovnikov vidik upošteva tudi razmišljanje, da tvorec besedila svet svojih izkušenj pretvarja v besedilni svet, zato so pomeni rabljenih (jezikovnih in drugih) znakov odraz tvorčevega in pri interpretaciji naslovnikovega izkušenjskega sveta.[3] Ko govorimo o znakih, ki tvorijo besedilo, ne gre spregledati večpredstavnostnega ali multimodalnega vidika (npr. Starc 2011). To je Gansela in Jürgensa (2007: 51) privedlo do tega, da o besedilu razmišljata kot o pojavu, ki ga lahko opredelimo in opazujemo hkrati z vidika slovničnih struktur (nanašanjska zaporedja, vloga zaimkov), s pomenskega vidika (kako

3 Prim. Krajnc Ivič 2015, 2017, 2018, 2020.

so na pomenski ravni med seboj povezane propozicije lahko stičnih povedi v besedilu) in z vidika komunikacijske funkcije, ki jo ima besedilo v danem kontekstu. Zavzemata se torej za dopolnjujoča opredelitev besedila. Kot merila besedilnosti pa navajata materialnost (digitalno in klasično besedilo), medijskost (internet, radio, televizija), intertekstualnost, funkcionalnost[4] in celostnost.[5]

Neko besedilo je naslovniku posredovano prek nekega kanala, tvorjeno na nek način/stil, tema je razvita ali opisno ali utemeljevalno, odvisno od komunikacijske funkcije.

3 Ali tvorijo besedilno skupino vsa besedila, ki se začenjajo na črko/fonem T?[6]

Odgovor je pritrdilen, če termin *besedilna skupina* ne uporabljamo s strokovnega vidika. Pojmovanje besedilnih skupin je namreč odvisno od načinov, kako raziskovalci pojmujejo besedilo. Eden prvih načinov skupinjenja besedil so funkcijske zvrsti jezika oziroma besedil. Najpogosteje se za poimenovanje besedilne skupine uporabljajo termini besedilna vrsta, žanr in besedilni tip. V prispevku izraza besedilna vrsta in žanr uporabljam sopomensko in ju razlikujem od besedilnega tipa. Zakaj? Besedilni tipi se namreč nanašajo izključno na jezikovne značilnosti besedila. Merila razlikovanja med različnimi besedilnimi tipi so tako: slog, tematski razvoj ali slogovni postopek, komunikacijska funkcija in kanal. Neko besedilo je tako naslovniku posredovano prek nekega kanala, tvorjeno na nek način/stil, tema je razvita ali opisno ali utemeljevalno, odvisno od komunikacijske funkcije. Da lahko govorimo o besedilni vrsti, mora hkrati obstajati družbena praksa, znotraj katere nastane besedilo (Gansel, Jürgens 2007: 60). Besedilne vrste so tako presečišče različnih vprašanj jezikovne, družbene in spoznavne vrste (Heinemann 2000a: 509), njihovo poznanje predstavlja osnovni orientacijski okvir za procese tvorjenja in razumevanja besedil. Če upoštevamo večrazsežnostni in dopolnjujoč model opredeljevanja besedila, se besedilne vrste oblikujejo glede na skupne prototipične lastnosti, ki so medsebojno povezane in so vezane na kontekst ali na strukturo (ne le zunanjo obliko) besedila. Besedilne vrste oblikujejo okvir za značilne jezikovne in vedenjske vzorcev, ki temeljijo na konvencijah jezikovnih uporabnikov, imajo značilne funkcije in tematiko ter se pojavljajo v tipičnih komunikacijskih položajih (Gansel, Jürgens 2007: 92).

Besedilne vrste oblikujejo okvir za značilne jezikovne in vedenjske vzorcev, ki temeljijo na konvencijah jezikovnih uporabnikov, imajo značilne funkcije in tematiko ter se pojavljajo v tipičnih komunikacijskih položajih.

4 Kako so predstavljene besedilne skupine v učbeniškem in priročniškem gradivu za slovenščino

Analiza opredelitev besedilnih skupin v učbeniškem in priročniškem gradivu[7] je pokazala, da sta razvrščanje in pojmovanje besedilnih skupin[8] podobna razvrščanju in opisovanju besedil, kot je to leta 1972 izdelala Sandig (povzeto po Heinemann in Viehweger 1991: 135–136). Izbrala je 20 značilnosti in ugotavljala, katere od navedenih značilnosti so tipične za določeno besedilno skupino, npr. zdravniški recept tako ni govorjen, ni spontan, je enogovorno besedilo, med tvorcem in naslovnikom ni niti prostorske niti časovne hkratnosti, značilna ima besedilni začetek in zaključek, v veliki

4 Funkcionalnost je zanju določena s primarnimi zunajbesedilnim značilnostmi, kot so družbena institucionalnost, situacijskost, intencionalnost, sprejemljivost in informativnost.
5 Celostnost pa, tako Gansel in Jürgens, temelji na integracijski moči komunikacijske naloge, katere sestavine določajo ciljnost in namernost besedila. Celostnost se kaže v znotrajbesedilnih merilih, kot so tematskost, kohezivnost in koherentnost, če ju je smiselno ločevati.
6 Prim. Krajnc Ivič 2018, 2020.
7 Glej gradivo.
8 Ogibam se rabi izraza besedilna vrsta, saj se zdi, da so v učbeniškem in priročniškem gradivu večinoma predstavljeni besedilni tipi.

meri sta vnaprej določeni oblika besedila in tema, besedilo ne vsebuje velelnih oblik ali glagolskega časa, vsebuje ekonomične oblike (eliptične strukture), značilne so nejezikovne prvine, razmerje med komunikacijskimi partnerji je asimetrično.

Tudi besedila v zbranem gradivu so opisana kot javna/zasebna,[9] uradna/neuradna, enogovorna/dvogovorna, zapisana/govorjena itd. S temi merili pa le opisujemo zunajbesedilne značilnosti, zato tovrstni opisi besedilnih skupin predstavljajo le delno, nepopolno razumevanje pojma besedilna vrsta (Heinemann in Viehweger 1991: 137, Heinemann 2000a: 509–511). Razvrščanja besedil v skupine po različnih merilih, npr. a) po vsebini, temi (turistična, pravna besedila), b) po prelokucijskem učinku (humorna besedila), c) po ilokucijski vlogi (pozivna, zavezovalna), č) po tvorcu besedila (novinarska besedila), d) po slogovnem postopku (pripoved o življenju osebe, predstavitev/opis kraja, prepričevalni pogovor), brez vzpostavljenih medsebojnih razmerij pred učečega postavlja ovire. Še posebej, 1) če upoštevamo, da se besedila v srednješolskih učbenikih (npr. Bešter 1999: 60–67 in 87–90) po vlogi razvrščajo hkrati skladno po Jakobsonovi (1996: 149–160) opredelitvi funkcije jezika, ki jo povzema tudi Toporišič (2000: 724–725), in po Searleovih razredih govornih dejanj oziroma komunikacijski funkcij (Searle 1976: 10–15, Verscheueren 2000: 44), a med tema razvrstitvama ni vzpostavljenega medsebojnega razmerja; 2) pod a–d navedena merila v učbenikih niso predstavljena kot merila razvrščanja besedil in kot je bilo predstavljeno, 3) besedila glede na jezikovna merila razvrščamo v besedilne tipe in ne v besedilne vrste.

4.1 Opis značilnosti besedila glede na komunikacijsko funkcijo ne izključuje njegovega opisa glede na slogovni postopek

Pri opisovanju in razvrščanju značilnosti besedil je treba biti pozoren na ločevanje med vidiki opazovanja značilnosti besedila, npr. ločevanje med komunikacijsko funkcijo in slogovnim postopkom, čeprav oboje sodi med znotrajbesedilna merila, na osnovi katerih besedila skupinimo na besedilne tipe. Po Heinemannu (2000b: 358) so besedilni tipi glede na slogovni postopek: opisovanje dejstva v prostoru, pripovedovanje, ki vrednoti fenomene v času, ekspozicija ali razlaganje, to je razgradnja konceptov, in argumentacija, utemeljena na razmerju med izrekom in tvorcem. Omenjena avtorja (Heinemann, Vieweger 1991: 148–150) za opis komunikacijskih funkcij, ki se medsebojno ne izključujejo, uporabita glagole *izraziti* kaj, *povezati* koga, *informirati* koga o čem ter *usmeriti* koga k čemu.

Tvorec pri obvestilu/obveščanju pričakuje spremembo naslovnikovih načrtov, kar je značilno za vsa usmerjevalna besedila.

Tako slogovni postopek kot komunikacijska funkcija sta pomembni merili za opredelitev besedilne vrste, vendar slogovni postopek obveščanje – če je sploh upravičeno razlikovati ta slogovni postopek od ostalih – ne pogojuje nujno izključno informativne komunikacijske funkcije, nasprotno. Z obvestilom, da je npr. zapora na cesti, tvorec želi od naslovnika, da ravna na način, da se delu ceste, kjer je zapora, izogne ali upošteva, da bo pot zaradi zapore ovirana in dolgotrajnejša. Tvorec torej pri obvestilu/obveščanju pričakuje spremembo naslovnikovih načrtov, kar je značilno za vsa usmerjevalna besedila.

Možno povezovanje med komunikacijsko funkcijo in slogovnim postopkom prikazuje tabela 2.

9 Termina *zasebno* in *javno* nista dovolj natančna, saj je zasebna tema znane osebnosti potencialno zanimiva za širši krog naslovnikov, v javnih institucijah (bolnišnica, vzgojno-izobraževalni zavodi) tvorjena besedila pa so lahko zanimiva le za ozek krog naslovnikov, tako je vabilo na roditeljski sestanek besedilo, namenjeno le staršem ali skrbnikom učencev točno določenega razreda izbrane šole, ožjeinteresno besedilo.

Tabela 2: Prikaz komunikacijskih funkcij glede na slogovni postopek v izbranih besedilnih vrstah.

Besedilna skupina[10]	Komunikacijske funkcije, skladne z razredi govornih dejanj	Slogovni postopek
vabilo	pozivna	obveščanje,[11] utemeljevanje
kuharski recept	predstavitvena, pozivna	dinamično opisovanje
oporoka	izvršilna, pozivna	dinamično opisovanje
voščilo	povezovalna (ekspresivna)	opisovanje
obljuba	zavezovalna[12]	opisovanje[13]
pričanje	povezovalna (ekspresivna)	pripovedovanje

4.2 Opredelitve izbranih besedilnih skupin v učbenikih

Prispevek podrobneje predstavlja in kritično vrednoti opredelitve zahvale, vabila, opravičila in prošnje kot primere besedilnih skupin v osnovno- in srednješolskih učbenikih ter priročnikih za pouk slovenščine.

4.2.1 Zahvala

V osnovnošolskih učbenikih[14] je zahvala opredeljena kot:

> *Z zahvalo se naslovniku zahvalimo za pomoč oz. dejanje. Izrazimo hvaležnost ali zadovoljstvo, ker je za nas storil nekaj koristnega. (Črešnik in Lapanje 2003: 19)*
>
> *Sporočevalec z zahvalo izraža naslovniku hvaležnost za dejanje, ki mu je koristilo. Zahvala je uradna ali neuradna. (Cajhen idr. 2010: 60)*
>
> *Zahvala je besedilo, s katerim izrazimo hvaležnost. Lahko je neuradna ali uradna. Neuradna zahvala je besedilo, v katerem se sporočevalec navadno zahvali posamezniku, predvsem komu od najbližjih, prijateljev ali znancev. V neuradni zahvali se običajno zahvaljujemo za dejanje, ki je že izvršeno, zato je zahvala napisana v pretekliku. Uradna zahvala je besedilo, v katerem sporočevalec v imenu ustanove izrazi hvaležnost naslovniku za pomoč in sodelovanje. Naslovnika vljudno nagovorimo (npr. z besedo spoštovani), ga vikamo, uradno pozdravimo in se podpišemo s polnim imenom in priimkom, navadno napišemo tudi funkcijo. Uradna zahvala je namenjena posamezniku (npr. uradni osebi) ali ustanovi in ima predpisano obliko. Lahko jo posredujemo tudi po elektronski pošti. Tudi v uradni zahvali se zahvaljujemo za izvršeno dejanje, zato je napisana v pretekliku. (Kocjan Barle in Perme 2011: 84–85)*
>
> *Zahvalo naslovimo na osebo, ki nam je naredila neko uslugo, da ji izrazimo svoje zadovoljstvo in hvaležnost. V zahvali povemo, kaj je tisto, za kar se zahvaljujemo, in navadno tudi, kaj smo s tem pridobili – npr. zmanjšali stroške, hitreje in bolj kakovostno opravili delo, se česa naučili ipd. (Kodre 2013: 91)*

10 Vse navedene besedilne skupine se v konkretnem komunikacijske dogodku realizirajo kot govorjeno, zapisano besedilo.
11 Obveščanje je z vidika komunikacijske funkcije pozivno in predstavitveno besedilo, tvorec predstavlja, tj. opisuje dogodek, dogajanje v prihodnosti, redkeje v sedanjosti (npr. obvestilo o obvozu) in od naslovnika pričakuje, da bo skladno z vsebino besedila spremenil svoje ravnanje, načrte, zato je slogovni postopek utemeljevanje.
12 Pri zavezovalnih besedilih je treba biti pozoren, da se ne zamenjuje med zavezo tvorca, da bo kaj storil, o čemer govorijo zavezovalna govorna dejanja, in zavezo tvorca, da je izrečeno resnično, kar sodi v okvir Griceove maksime kakovosti sodelovalnega načela.
13 Tema se v voščilu, obljubi lahko razvija tudi utemeljevalno, če tvorec navede argument za svoje komunikacijsko dejanje.
14 Opredelitve je zbrala Andreja Golob.

Treba je izpostaviti, da zahvala ni zapisana v pretekliku, ampak v sedanjiku, saj naj bi tvorec v trenutku izrekanja občutil hvaležnost naslovniku za dejanje, ki ga je naslovnik opravil v preteklosti.

Ugotovimo lahko, da je zahvala kot besedilna skupina opredeljena skladno s Searleovimi pogoji posrečenosti (1971: 102) za posamezno govorno dejanje, za katero velja propozicijski pogoj: *naslovnikovo preteklo dejanje A*; pripravljalni pogoj: *dejanje A je koristno za tvorca, tvorec verjame, da mu A koristi*; iskrenostni pogoj: *tvorec občuti zaradi dejanja A hvaležnost ali priznanje*; in bistveni pogoj: *ubesedeno velja kot poskus izraziti hvaležnost ali priznanje.* Bistveni in iskrenostni pogoj se po njegovem mnenju prekrivata. Predstavljene opredelitve zahvale učbeniškemu in priročniškemu gradivu pa omenjajo ali tri, dva ali le en sam pogoj posrečenosti, saj takoj preidejo na opisovanje nekaterih kontekstualnih spremenljivk (kanal, družbeno razmerje med udeleženci, ožje- ali širšeinteresnost zahvale). Temu lahko sledi navedba za zahvalo značilne leksike in slovničnih značilnosti, kot je glagolski čas. Pri zadnjem je treba izpostaviti, da zahvala ni zapisana v pretekliku, ampak v sedanjiku, saj naj bi tvorec v trenutku izrekanja občutil hvaležnost naslovniku za dejanje, ki ga je naslovnik opravil v preteklosti. Preteklik se torej lahko pojavlja le v odvisnem stavku, ki pojasnjuje in predstavlja dejanje, ki je spodbudilo zahvalo. Kocjan Barle in Perme navajata, da se samo v neuradni zahvali zahvaljujemo za izvršeno dejanje, a to velja za zahvalo v katerih koli komunikacijskih okoliščinah, torej neodvisno od razmerja med udeleženci in zaključenosti kroga naslovnikov.

Zahvala je v srednješolskem gradivu opredeljena kot:

> *Javna zahvala je besedilo, s katerim se sporočevalec pred javnostjo zahvaljuje komu za dejanje, ki je sporočevalcu koristilo. Ker meni, da bi za to morala izvedeti tudi širša javnost, objavi zahvalo tudi v množičnih občilih. Oblika javne zahvale ni strogo predpisana. Besedilo se po navadi začne z naslovom Zahvala, nato pa sporočevalec na kratko predstavi zasluge, ki si jih je s svojim ravnanjem pridobila navedena oseba oz. ustanova. Te zasluge so velikokrat povezane z denarno ali človekoljubno pomočjo. Sledi vljudnostni pozdrav in podpis sporočevalca.« (Križaj Ortar idr. 2003: 21)*
>
> *Zahvala je besedilo, v katerem sporočevalec naslovniku izrazi hvaležnost za opravljena dejanja. Z zahvalo se sporočevalec zahvaljuje naslovniku za dejanje (npr. za finančno ali drugačno pomoč, razumevanje ipd.). Značilnosti uradne zahvale so: ima značilno obliko uradnega pisma; razmerje je neenakovredno (vikanje in izrazi spoštovanja); zahvala ne sme biti predolga, da ostane jasen njen namen, pa tudi ne prekratka (ni primerno, če zapišemo samo Najlepša hvala za pomoč). (Gomboc 2002: 42)*
>
> *Kadar se želimo naslovniku zahvaliti za dejanje, ki nam je koristilo, tvorimo neuradno ali uradno zahvalo. Naš namen je torej naslovniku pokazati, da nas je razveselil in da smo mu hvaležni. Da bi naslovnika prepričali o iskrenosti svoje zahvale, v besedilu: – izrečemo zahvalo (to lahko storimo neposredno, npr. z besedami zahvaljujem se ti, hvala, hvaležen sem ti; ali posredno, npr. sploh si ne moreš misliti, kako si me razveselil); – povemo, zaradi česa se zahvaljujemo, – navedemo, katere pozitivne posledice je imelo njegovo dejanje oz. kaj slabega bi se zgodilo, če nam ne bi priskočil na pomoč. Uradno zahvalo tvorimo, kadar se komu zahvaljujemo v imenu ustanove, društva, organizacije oz. kadar sami izrazimo hvaležnost ustanovi, društvu, organizaciji. Ker smo z naslovnikom v neenakovrednem, uradnem odnosu, ga vikamo ter nagovarjamo s formalnimi nagovori (npr. Spoštovani!). Zahvalo izrečemo neposredno (npr. Zahvaljujem se vam. Hvala.). Kadar se zahvaljujemo samo v svojem imenu, uporabljamo glagole v 1. osebi ednine (npr. zahvaljujem se vam ali hvaležen sem vam). Kadar se zahvaljujemo v imenu razreda ali društva, pa uporabljamo glagole v množini (npr. radi bi se vam zahvalili). Pisna uradna zahvala je po obliki podobna uradnemu vabilu. (Vogel, Kastelic in Ozimek 2007: 37–38).*

Zahvala je v navedenih primerih zelo natančno in ustrezno opredeljena. Vendar lahko opazimo manjše nedoslednosti, npr. pri Gomboc mešanje terminov uradni dopis in uradno pismo. Nadalje je očitna implikacija, da v komunikacijski praksi ne obstajajo uradne govorjene zahvale, saj definicija govori le o uradni zapisani in navaja njene oblikovne sestavine (nagovor, podpis s polnim imenom in priimkom) ter o neuradni govorjeni. Če bi ta implikacija bila ustrezna, bi pomenilo, da učenčeva zahvala učitelju, ker mu je dovolil, da seminarsko nalogo predstavlja ob drugem terminu, ni uradna zahvala, saj je govorjena.

Pri zahvali je tvorec na nek način v ranljivejšem položaju, saj se čustveno razodeva. V institucionalnih odnosih je zahvala lahko z vidika iskrenosti zlorabljena.

Dodati je treba, da razmerje med udeleženci ob izrekanju zahvale ni nujno le posledica razlik v družbenem položaju, ki ga morda zaseda kateri od udeležencev in je hierarhično različen od položaja drugega udeleženca, temveč tudi od pogostosti stika. Pri zahvali je tvorec na nek način v ranljivejšem položaju, saj se čustveno razodeva. V institucionalnih odnosih je zahvala lahko z vidika iskrenosti zlorabljena.

Z vidika frazeologije so večbesedne zahvale kot *iskreno se ti zahvaljujem, iskrena hvala, najlepša hvala* primeri t. i. sporočanjsko-pragmatičnih frazeoloških enot, »s katerimi bolj ali manj rutinsko opravljamo ponavljajoča se govorna dejanja in so vezani na določen govorni položaj« (Jesenšek 2000: 35).

4.2.2 Vabilo

Skladno s pogoji posrečenosti po Searleu (1971) bi vabilo lahko opredelili kot besedilo, za katero velja kot pogoj propozicijske vsebine: *to, kamor tvorec vabi naslovnika, in to, da tvorec vabi*, kot pripravljani pogoj: *tvorec ve za dogodek, za katerega je prepričan, da je ugoden, koristen tudi za naslovnika*, kot pogoj iskrenosti: *tvorec iskreno verjame, da je dogodek ugoden in koristen za naslovnika, in si iskreno želi, da bi se naslovnik tega dogodka udeležil*, in kot bistveni pogoj: *ubesedeno velja za tvorčev poskus prepričati*[15] *naslovnika, da se (skupaj s tvorcem) udeleži dogodka*. Izraziteje kot pri zahvali pri vabilu prihaja do razlik med razvito performativno obliko vabila, torej eksplicitno izraženo tvorčevo namero z izvajalniškim glagolom: *vabim te na kavo*, in nerazvito performativno obliko, ki pa ni nujno le implicitno izražena namera, ampak hibridnost govornih dejanj omogoča različno interpretacijo in s tem odziv na govorno dejanje, ki na prvi pogled ni vabilo, npr. *Greva na kavo?* Naslovnik tako govorno dejanje ali besedilo lahko razume le kot vprašanje ali kot ponudbo ali kot (po)vabilo, da naslovnik in tvorec naredita/doživita skupaj nekaj, kar bo po mnenju tvorca ugodno za oba.

Namen vabila ni, da naslovnika le seznani z nekim dogodkom, ampak da ga z navajanjem informacij o tem dogodku prepriča, da se tega dogodka, po oceni tvorca, koristnega in ugodnega za naslovnika, udeleži.

Vabilo ne glede na to, ali je javno ali zasebno uradno ali neuradno – in tudi obvestilo – ima enako močan pozivni namen kot predstavitvenega, pravzaprav je prvi izrazitejši. Namen vabila ni, da naslovnika le seznani z nekim dogodkom, ampak da ga z navajanjem informacij o tem dogodku prepriča, da se tega dogodka, po oceni tvorca, koristnega in ugodnega za naslovnika, udeleži. Tudi zato lahko širšeinteresno vabilo, objavljeno v sredstvih javnega obveščanja razumemo kot primer oglaševalskega besedila.[16]

Med osnovnošolskim gradivom naj izpostavim, opredelitev, kot jo navaja Kodre (2013: 64): »*Vabilo je besedilo, s katerim vabimo oz. smo vabljeni. Vsebuje naslednje podatke: kdo vabi; kdo je povabljen; dogodek, na katerega vabimo oz. smo povabljeni; kdaj naj pridemo (točen datum in ura); kam naj pridemo.*« Kodre namreč vabilo opredeli z vidika tvorjenja (raba performativnega glagola *vabim/vabimo*), ampak tudi z vidika interpretiranja besedila oziroma predvidenega učinka na naslovnika, tj. biti (po)vabljen.

15 Uporabljen termin kaže na slogovni postopek, na katerega se v besedilu razvija tema, to je utemeljevanje, prepričevanje. Morda bi lahko uporabili tudi izraz *pozvati*, s katerim pa bi le izrecno izrazili tvorčevo namero, tj. ilokucijsko dejanje: pozvati naslovnika, da se udeleži dogodka. Glagol *prepričati* opisuje želen, predviden perlokucijski učinek ubesedenega.

16 Prim. opis značilnosti javnega vabila v Križaj Ortar idr. (2019: 110).

4.2.3 Ali je razlika med opravičilom, prošnjo za opravičenje in opravičevanjem?

Opravičilo (*oprosti*) oz. opravičevanje (*opravičujem se*) je večfunkcijsko govorno dejanje, ki psihološko bremeni tako tvorca kot naslovnika, saj sporočeno učinkuje kot opravičilo le v točno določeni razporeditvi za sporočanje pomembnih subjektivnih in objektivnih okoliščin, pri čemer je še posebej pomembna pripravljenost udeležencev opravičiti se oz. izrečeno in/ali storjeno sprejeti kot opravičilo (Krajnc Ivič 2010). Zato ni presenetljivo, da udeleženci za doseganje svoje namere izkoriščajo številne možnosti – kot jih nudita nejezikovni (slika 1) in jezikovni kontekst – od povsem neposrednih, kanoničnih (*opravičujem se*) do zelo nejasnih posrednih (*Kako naj bi vedela, da se bo kozarec prevrnil točno tako, da se bo polilo vso vino*). To dinamičnost v razmerju med obliko in funkcijo je treba prenesti tudi na analizo posameznih konkretnih primerov. Tu se pokaže, da ima obžalovanje, neposredno izraženo z Žal mi je, da X res povezovalno funkcijo, medtem ko neposredna *oprosti/oprostite* ali *opravičujem se* izražata tvorčevo zahtevo po oprostiti oz. izrecno poimenujeta dejanje, ki ga tvorec pravkar opravlja, tj. se opravičuje, ker zahteva/hoče/pričakuje/želi/prosi, da se mu storjeno opraviči; gre torej za pozivno in izvršilno funkcijo. Manj jasno izražena zahteva po oprostitvi je v primerih, ko se udeleženca ne poznata med seboj in tvorec namesto omenjenih glagolov uporabi medmetni *pardon* ali izposojeni *sorry*. Ta lahko pomeni ‚opravičujem se za x' ali ‚obžalujem x'. Tvorec tako lahko le zadovoljuje predvideno naslovnikovo pričakovanje po vljudnosti. Z navedenim pa se pravzaprav vrnemo na izhodišče: če je naslovnik izrečeno in/ali storjeno pripravljen razumeti kot opravičilo, je storjeno že opravičeno.

Tvorec lahko z uporabo medmetnega pardon ali izposojenega sorry le zadovoljuje predvideno naslovnikovo pričakovanje po vljudnosti.

Slika 1: Primeri nejezikovnega poskusa opravičevanja.

Kako torej izbrano učbeniško in priročniško gradivo učečim predstavlja opravičilo? Če so v opredelitvi opravičila navedeni vzroki ali razlogi, zakaj česa nismo naredili, potem učečemu se nehote predstavljamo, kako tvoriti pojasnilo ali implicitno opravičilo. Če kot možna leksikalna sredstva navedemo leksikalne enote *žal mi je*, *obžalujem,* prav tako ne govorimo o opravičilu, temveč o obžalovanju. Res je, da se tudi tako pogosto poskušamo opravičiti, a ta poskus je impliciten.

> *»Včasih se lahko opravičimo le z besedami oprosti, oprostite, žal mi je ipd. Marsikdaj pa je potrebnih precej več besed. Vsako zapisano opravičilo mora vsebovati naslednje podatke: kdo je pisec opravičila, koga opravičuje, kaj opravičuje/za kaj se oz. ga opravičuje, kje, kdaj in zakaj je do tega prišlo, prošnjo za opravičilo.« (Drusany, Cajhen in Kapko 2001: 66–67)*[17]

Ena od temeljnih značilnosti opravičevanja kot izvršilnega govornega dejanja je, da ga ne more opraviti nihče drug kot oseba, ki je dejanje storila, ali kot navaja Austin (1992: 25–26), obstajati mora konvencionalen postopek, v katerem prava oseba na pravem mestu in ob pravem času izreče točno določene besede. Z drugimi besedami, če sem po pomoti razbila babičino najljubšo vazo, se za moje dejanje ne more opravičiti moja mama, ampak le jaz. In še v tem primeru lahko govorimo o neposrednem opravičilu le, če uporabim glagol *opravičevati* v prvi osebi ednine, v sedanjem času in povednem naklonu. Uporaba velelnika *oprosti/oprostite*, kaže na to, da naslovnika eksplicitno pozivamo, da opravi dejanje, za katerega menimo, da ga lahko naredi in je za nas ugodno. Iz zapisanega izhaja,

17 Prim. Debeljak in Jožef Beg 2004: 128.

da predstavljena opredelitev opravičila ne govori o opravičevanju, temveč o prošnji za opravičenje, kot je tudi nakazano z zapisom *prošnjo za opravičilo*.

> *»Opravičilo je besedilo, s katerim izrazimo obžalovanje za nek neljub položaj ali dogodek, ki smo ga povzročili ali bili vanj vpleteni. Vedno povemo, kaj je tisto, za kar se opravičujemo, in če je le mogoče tudi, zakaj je do tega prišlo. Uradno opravičilo je besedilo, v katerem uradna oseba izraža ali sprejema obžalovanje za nek neljub položaj ali dogodek, v katerega je bila vpletena.« (Kodre 2013: 95)*

> *»Opravičilo je dopis, v katerem sporočevalec izraža obžalovanje zaradi svojega ravnanja, ki je naslovniku škodovalo oz. je z njim sporočevalec kršil dogovor; ob tem navede tudi vzrok za storjeno ›napako‹.« (Križaj Ortar idr. 2011: 81)*

Za dejanja opravičevanja velja, da so z vidika frazeologije to pravzaprav ustaljeni obrazci oziroma sporočanjsko-pragmatične frazeološke enote.

Iz primerov je razvidno neustrezno razlikovanje med opravičevanjem, pojasnjevanjem in obžalovanjem. Opazimo lahko tudi, da zbrano gradivo ne predstavlja besedilnih vrst, temveč besedilne tipe. Prve so namreč odvisne od značilnosti nejezikovnega konteksta, kamor sodi razlikovanje med uradnim in neuradnim opravičevanjem.

Tudi za dejanja opravičevanja velja, da so z vidika frazeologije to pravzaprav ustaljeni obrazci oziroma sporočanjsko-pragmatične frazeološke enote. Če upoštevamo, da jih lahko tvorimo le zaradi potreb okolice in ne lastnih občutij, smo sicer ravnali družbeno sprejemljivo, a smo zlorabili obrazec.

4.2.4 Prošnja

Po Searleu (1971: 102) so za prošnjo kot govorno dejanje značilni naslednji pogoji posrečenosti: pogoj propozicijske vsebine: *to, za kar tvorec prosi*,[18] pripravljalni pogoj: *tvorec meni, da naslovnik tvorčevo prošnjo lahko izpolni, uresniči oziroma to, kar tvorca spodbudi k oblikovanju prošnje*, pogoj iskrenosti: *tvorec iskreno želi to, za kar prosi, in verjame, da je njegova prošnja upravičena, ter iskreno meni, da naslovnik to lahko stori*, in bistveni pogoj: *izrečeno velja za poskus tvorca pripraviti naslovnika, da bi storil to, za kar tvorec prosi, oziroma da bi ugodil tvorčevi prošnji*. Ta je deloma prekrivna z željo, zahtevo, ukazom, razlike se kažejo v vljudnostni stopnji, ki je del diskurzivne tvorčeve strategije doseganja želenega učinka/perlokucije.

V osnovnošolskem učbeniškem in priročniškem gradivu je prošnja predstavljena kot uradna prošnja ali kot besedilo, s katerim izražamo željo:

> *Uradno prošnjo napišemo, kadar želimo, da bi od ustanove/podjetja ali uradne osebe pridobili neko korist/ugodnost. K pisanju prošnje nas najpogosteje spodbudi javni razpis, ki ga je objavila ustanova ali podjetje. (Drusany 2007: 51)*

> *Uradna prošnja je besedilo, pri katerem sta naslovnik in sporočevalec v neenakovrednem odnosu. /…/ Ker sporočevalec v prošnji naslovnika za nekaj prosi … (Kocjan Barle in Smisl 2013: 100)*

> *Prošnja je besedilo, s katerim komu izrazimo željo, da naredi kaj, kar nam je v korist. (Kodre 2013: 109)*

Kot že pri zahvali, vabilu in opravičilu se tudi pri prošnji kažejo določene nedoslednosti. Nehote je prirazumljeno, da v neuradnih, torej simetričnih družbenih razmerjih, ne tvorimo prošenj. S prošnjami ne izražamo želje, temveč prosimo za kaj. Razlika je precejšnja:

18 Po van Dijku (1980: 144–145) mora obstajati neka zakonitost, pravilo, domneva ali predpostavka, ki omogoča vzpostavitev vzročno-posledičnega ali mnenjsko-sklepalnega razmerja, npr. ocena nezadostno (1) mora biti sprejeta kot ocena in to kot ocena, ki pomeni, da izkazano ne zadostuje pogojem, da bi kandidat obveznost opravil.

želim si kavice vs. *prosim, skuhaj nama kavico*. V prvem primeru naslovnika seznanjamo s svojo željo, v drugem ga prosimo, da naj jo skuha. Ali bo naslovnik prvi primer razumel kot poziv, je odvisno od njegovih izkušenj. Če se želimo ogniti komunikacijskim šumom in potencialnim nejasnostim, je bolje svojo prošnjo izraziti eksplicitno. Maksim vljudnosti s tem ne bomo kršili, le bolj iskreni bomo in natančnejši v izražanju, s čimer prav tako kažemo splošno in jezikovno kulturo.

Če se želimo ogniti komunikacijskim šumom in potencialnim nejasnostim, je bolje svojo prošnjo izraziti eksplicitno.

Tudi v srednješolskem gradivu je prošnja še vedno predstavljena le kot zapisano, objektivno, pozivno in odzivno besedilo, ki ga tvorimo v uradnih komunikacijskih položajih. To izključuje vse ustne uradne prošnje, npr. *Gospa učiteljica, prosim, če lahko za trenutek zapustim razred. Nujno moram na …*, kakor tudi dejstvo, da je prošnja lahko spodbudno besedilo.

> *Uradna prošnja je pozivno besedilo, s katerim želimo pridobiti korist od uradne ustanove oz. osebe. V uradni prošnji razodevamo svojo splošno in jezikovno kulturo, zato moramo paziti na vljudnost ter jezikovno pravilnost in lepo obliko zapisa. Ker je uradna prošnja objektivno besedilo, v njej navajamo samo resnične podatke, preverljive s priloženimi dokazili. (Križaj Ortar idr. 2003: 94)*[19]
>
> *Uradna prošnja ima tipično zgradbo. /…/ Je pozivno besedilo, saj pisec od naslovnika nekaj pričakuje. /…/ Biti mora prepričljiva, zato je pomembno, da je tehtno utemeljena. Pri oblikovanju so zelo pomembne urejenost, natančnost in vljudnost. (Zajc Berzelak, Arbiter in Hribar 2008: 135)*
>
> *Uradna prošnja je besedilo, ki ga sporočevalec na lastno pobudo*[20] *napiše, da bi od naslovnika pridobil določeno korist oz. uslugo. (Hodak, Kastelic in Vogel 2009: 174)*

Odzivno, pozivno in uradno so značilnosti, ki prošnjo opisujejo na ravni zunajjezikovnih danosti. Te po Heinemannu (2000a: 509–511) o sami besedilni skupini ne povedo veliko. Znotrajjezikovne značilnosti so opisane z izrazi, ki se nanašajo na a) izražanje tvorčeve namere: »*namen pa izražen neposredno*« (Kocjan Barle in Smisl 2013: 100), b) stil pisanja: »*V uradni prošnji razodevamo svojo splošno in jezikovno kulturo, zato moramo paziti na vljudnost ter jezikovno pravilnost in lepo obliko zapisa*« *(Križaj Ortar idr. 2003: 94–95)*, c) izbiro glagolskega časa: *uporabimo preteklik, ko pripovedujemo o šolanju /…/, sedanjik in prihodnjik, ko navajamo želje in obljube (p. t.)*, in č) slogovni postopek: »*Uradna prošnja je v jedrnem delu pripovedno in utemeljevalno besedilo*« (p. t.), a uradna pisna prošnja je objektivno besedilo, zato se tema ne more razvijati pripovedno ne glede na to, ali besedilne enote vsebujejo informacije o preteklih dogodkih, dosežkih ipd., ampak je za prošnjo tipičen slogovni postopek utemeljevanje. Veliko pozornosti je namenjene zunanji obliki (formi) uradne pisne prošnje. Z oblikovnega vidika zapisanega o značilnostih obravnavane besedilne skupine se zdi, da je enako pomemben zapis kraja in datuma nastanka besedila kot navajanje tistih podatkov, ki so pomembni za ugoditev prošnji. Moteče je navajanje, da se naj tvorec zahvali za morebitno ugodno rešitev prošnje. Več pozornosti je obveznim vsebinskim enotam in z njimi povezanimi leksikalnimi značilnostmi uradne pisne prošnje namenjene v Hodak, Kastelic in Vogel (2009: 174), kjer avtorice konkretno navedejo primere izražanja tvorčeve namere (*prosim za …, naslavljam prošnjo …*) in alinejno navedejo podatke, ki sodijo v jedro prošnje, s čimer nakazujejo tudi, da vsaka alineja predstavlja svoj odstavek oziroma obvezno vsebinsko enoto.

19 Tudi Križaj Ortar idr. 2019.
20 Zapis *na lastno pobudo* ni v nasprotju z navedbo, da je prošnja odzivno besedilo. Tvorec prošnje se na lastno pobudo na kaj odziva.

5 Gradniki bralne pismenosti

Bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost, ki jo izkazuje posameznica/posameznik prek gradnikov: 1) motiviranost za branje, 2) razumevanje koncepta bralnega gradiva, 3) glasovno zavedanje, 4) besedišče, 5) tekoče branje, 6) razumevanje besedil, 7) odziv na besedilo in tvorjenje besedil ter 8) kritično branje.

Gradniki bralne pismenosti predstavljajo izhodišča za razvijanje in vrednotenje bralne pismenosti pri posamezniku, posameznici. »Bralna pismenost (osnova za razvoj potencialov posameznic in posameznikov) je stalno razvijajoča se zmožnost, ki jo izkazuje posameznica/posameznik« (Gradniki bralne pismenosti, Delovno gradivo, ZRSŠ, 2018) prek naslednjih gradnikov: 1) motiviranost za branje, 2) razumevanje koncepta bralnega gradiva, 3) glasovno zavedanje, 4) besedišče, 5) tekoče branje, 6) razumevanje besedil, 7) odziv na besedilo in tvorjenje besedil ter 8) kritično branje. Vsak posamezni gradnik ima elemente, njihov razvoj pa se kaže v različnih ciljih oziroma načinih, s katerimi posameznik ali posameznica izkazuje svojo bralno pismenost. Tu nas zanima le gradnik razumevanje besedil. Ta gradnik ni odvisen le od razumevanja konkretnega besedila, temveč tudi od bralčevega besedišča, izkušenj, enciklopedičnega in predmetnega znanja in motiviranosti za poglobljeno delo.[21] K temu gradniku, katerega element je prepoznavanje teme besedila in se med drugim kaže tako, da učenec, učenka odgovori na vprašanja o prebranem besedilu, lahko pristopamo zelo različno, saj lahko temo določimo zelo splošno (ljubezenska), podrobneje (najstniška ljubezen) ali zelo natančno (Bogomilina prva najstniška ljubezen). Določanje teme besedila je ena od zahtevnejših nalog, če temo želimo določiti izključno glede na konkretno posamezno besedilo. To pa zahteva tudi razumevanje komunikacijske funkcije besedila in konteksta, v katerem je besedilo nastalo. Recimo za razumevanje Prešernove epsko-lirske pesnitve *Krst pri Savici* je pomembno, da dijaki vedo, da je Črtomir prva ljubezen šestnajstletne Bogomile. Za sam koncept upiranja pokristjanjevanju ta podatek ni pomemben, je pa pomemben za razumevanje in podoživljanje Črtomirjeve in Bogomiline bolečine ob razhodu. Šele tako poglobljeno razumevanje besedila omogoča tvorjenje ustreznih in smiselnih novih (podobnih) besedil.

Ali to velja tudi za neumetnostna besedila? In kako v prejšnjem poglavju navedene opredelitve zahvale, vabila, opravičila in prošnje spodbujajo razvijanje gradnikov bralne pismenosti, in sicer gradnika razumevanje prebranega in odziv na prebrano in tvorjenje besedil? Enako poglobljeno kot pristopamo k interpretaciji umetnostnega besedila lahko pristopamo tudi k interpretaciji neumetnostnega. Torej tudi k branju opredelitev izbranih besedilnih skupin. Če bi učenci te opredelitve brali z razumevanjem, bi zelo verjetno sami našli nedoslednosti in morebitne neustreznosti, saj v procesu socializacije in dnevne jezikovne interakcije pridobijo dovolj znanja, da intuitivno vedo, kaj je za neko besedilno skupino normalno, ustrezno in kaj ne.

6 Sklep

Besedilo je poskus, da bi z ubesedenim kaj dosegli. Kot tako je koherentna celota jezikovnega komuniciranja, ki ima prepoznavne komunikacijske funkcije, skladno s katerimi tvorec besedila izbere tematiko in oblikuje besedilno strukturo, ki je zveza relacij med stavki oz. propozicijami, ki tvorijo besedilo. Vidiki opazovanja besedila so merila besedilnosti, ti pa so materialnost, medijskost, medbesedilnost, funkcionalnost in celostnost.

Besedila glede na skupne značilnosti skupinimo. Tako so besedilne skupine množice besedil, ki imajo glede na določene kriterije skupne značilnosti. Kadar opazujemo skupne

21 To izrecno izpostavljajo tudi pripravljavci gradnikov bralne pismenosti, ko v uvodu navajajo, da se vsak gradnik razvija kot del celote in da se pri razvijanju gradnikov upošteva razvoj, predznanje, potrebe in posebnosti posameznika, posameznice.

značilnosti besedil le na ravni jezika, govorimo o besedilnih tipih, kot so zahvala, prošnja, vabilo. Kadar pa poleg teh značilnosti opazujemo še delovanje in učinkovanje besedil znotraj komunikacijskega področja ali kadar opazujemo značilnosti besedil kot rezultatov družbene in jezikovne dejavnosti posameznika, govorimo o besedilnih vrstah, kot je prošnja za odobritev daljše odsotnosti od pouka, prijava na poletno nogometno šolo, ambulantni karton ipd.

Enako poglobljeno kot pristopamo k interpretaciji umetnostnega besedila lahko pristopamo tudi k interpretaciji neumetnostnega.

Analiza opredelitev izbranih besedilnih skupin (zahvala, vabilo, opravičilo in prošnja) kaže na potrebo po sistematizaciji obravnave besedilnih skupin v izobraževalnem procesu, kar bi omogočilo tudi razvijanje gradnikov bralne pismenosti, zlasti gradnika razumevanje besedil ter gradnika odziv na besedilo in tvorjenje besedil.

Namen prispevka ni s prstom pokazati na avtorje in avtorice učbeniškega in priročniškega gradiva, ki so bili primorani, da o besedilnih skupinah, natančneje besedilnih tipih, ki jih pogosto tvorimo ali interpretiramo, napišejo bistveno in značilno, temveč spodbuditi učitelje, učiteljice, da skupaj z učenci in učenkami odkrivajo značilnosti besedilne skupine in z zgledom učijo branja z razumevanjem ali kritičnega (ne le v smislu ideologij) branja (gradnika bralne pismenosti). To bo omogočilo tudi več sodelovanja med učiteljem in učenci ter med učenci oziroma postopoma se bo začelo oblikovati inovativno učno okolje, v katerem se bodo učenci in učitelji počutili varno in motivirano za delo. Dodatno motivacijo za raziskovanje besedilnih skupin lahko predstavlja tudi dejstvo, da družbene in kulturne spremembe bistveno vplivajo na spremembe značilnosti besedilnih skupin, kar se lepo kaže pri besedilni vrsti prošnja/prijava/vloga za zaposlitev na delovnem mestu xy ali besedilni skupini pogovarjanj prek telefona ali aplikacij.

Naj za konec poskusim odgovoriti še na dilemo, izpostavljeno v naslovu prispevka, kako določiti besedilno skupino, če je zapisano: *prosim za objavo prispevka in se vam vnaprej zahvaljujem*. Glagola *prositi* in *se zahvaljevati* izrecno poimenujeta govorni dejanji, ki ju je prvoosebna tvorka z izrekanjem napravila, torej predstavljata v besedilo vključena besedilna tipa ali kažeta na prisotnost pozivne ter povezovalne komunikacijske funkcije, ne kažeta pa neposredno na besedilno vrsto, ta je odvisna od komunikacijskega področja in družbene prakse, v kateri je bilo besedilo tvorjeno.

Literatura

Austin, John, 1990: Kako napravimo kaj z besedami. Ljubljana: ŠKUC: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

de Beaugrande, Robert, Dressler, Wolfgang, 1992: Uvod v besediloslovje. Ljubljana: Park.

van Dijk, Teun A., 1980: Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Gansel, Christina, Jürgens, Frank, 2007: Textlinguistik und Textgrammatik (eine Einführung). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Heinemann, Wolfgang, 2000a: Textsorte – Textmuster – Texttyp. Brinker, Klaus, Antos, Gerd, Heinemann, Wolfgang, Sager, Sven F. (ur.): Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Berlin, New York; Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; Zv. 16). 507–523.

Heinemann, Wolfgang, 2000b: Vertextungmuster Deskription. Brinker, Klaus, Antos, Gerd, Heinemann, Wolfgang, Sager, Sven F. (ur.): Text- und Gesprächslinguistik: ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Berlin, New York; Walter de Gruyter (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft; Zv. 16). 356–369.

Heinemann, Wolfgang, Viehweger, Dieter, 1991: Textlinguistik (eine Einführung). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Jakobson, Roman, 1996: Lingvistični in drugi spisi. 1. ponatis. Ljubljana: Inštitut za humanistične študije.

Jesenšek, Vida, 2000: Frazeologija in horoskop pri pouku nemškega jezika. Vestnik 34/1–2. 35–42.

Katnić-Bakaršić, Marina, 1999: Lingvistička stilistika. Budimpešta: Open Society Institute.

Krajnc Ivič, Mira, 2010: Jezikovno-vedenjski vzorci opravičevanja v slovenščini. Slavistična revija 58/1. 133–147.

Krajnc Ivič, Mira 2015: Kohezivno-konektorska sredstva v besedilih, nastalih v predvolilnih obdobjih. Slavistična revija 63/3. 269–283.

Krajnc Ivič, Mira, 2017: Opredeljevanje besedilnih vrst v učbenikih za slovenski jezik od osamosvojitve dalje. Jesenšek, M. (ur.) Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo – ob 80-letnici Jožeta Lipnika. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. (Mednarodna knjižna zbirka Zora; 119). 116–133.

Krajnc Ivič, Mira, 2018: Besedilne vrste v slovenskem besediloslovju. Jezik in slovstvo 63/2–3. 75–86, 276.

Krajnc Ivič, Mira, 2018: Na kratko o besedilnih vrstah. Ulčnik, N. (ur.): Slovenščina na dlani 1. Maribor: Univerzitetna založba univerze.

Krajnc Ivič, Mira, 2020: Obravnava besedil: merila za razlikovanje med besedilno vrsto in besedilnim tipom. Slavistična revija (v tisku).

Projekt OBJEM, 2018: Gradniki bralne pismenosti (Delovno gradivo). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Starc, Sonja, 2011: Stik disciplin v besedilu iz besednih in slikovnih semiotskih virov. Kranjc, S. (ur.): Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 433–440.

Searle, John R., 1976: A Clasification of Illocutionary Acts. Language in Society 5/1. 1–23. [uporabljeno 2019-12-04] Dostopno na URL: http://www.jstor.org/stable/4166848.

Toporišič, Jože, 20004: Slovenska slovnica. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

Verschueren, Jef, 2000: Razumeti pragmatiko. Ljubljana: Založba *cf.

Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, 2006: Politics and Language: Overview. Encyclopedia of Language & Lingustics. Second edition. Vol. 9. Amsterdam [etc.]: Elsevier. 707–719.

Viri

Golob, Andreja, 2016: Merila določanja besedilnih vrst v učbenikih od leta 1990 do danes. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta. Dostopno na: https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=64152 (14. 1. 2020)

Križaj Ortar, Martina idr., 2005: Na pragu besedila 3. Učbenik za slovenski jezik v 3. letniku gimnazij, strokovnih in tehniških šol. Ljubljana: Rokus.

Križaj Ortar, Martina idr., 2011: Na pragu besedila 4. Učbenik za slovenski jezik v 4. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. 2. izdaja. Ljubljana: Rokus Klett.

Križaj Ortar, Martina idr. 2019: Na pragu besedila 1: izdaja s plusom. Učbenik za slovenski jezik v 1. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. 1. izdaja. Ljubljana: Rokus Klett.

Vogel, Jerica idr., 2013: Slovenščina 2: z besedo do besede. Učbenik za slovenščino – jezik v 2. letniku gimnazij in srednjih strokovnih šol. 2. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Bojana Modrijančič Reščič | *Tehniški šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola*

Kdor nekje korenini, ga življenje ne razdedini

Intervju z Lidijo Golc, nagrajenko Republike Slovenije na področju srednjega šolstva v letu 2019

Slika 1: Lidija Golc

Prispevek govori o letošnji nagrajenki na področju srednjega šolstva, Lidiji Golc. Kolegica ni le zaslužna profesorica slovenščine v vzgoji in izobraževanju, ampak tudi pesnica, na kar kažejo štiri pesniške zbirke. Razpeta med družino in svojim delom ne pozablja na koroške korenine, na katere je zelo ponosna. Dajejo ji moč pisati, vzgajati mladega bralca, predvsem pa zavest, da so toplina, ponos in vztrajnost protiutež divjanju modernega časa.

Namesto klasičnega uvoda

Skolegico Lidijo Golc se poznava od ne tako davnega leta 2012. Najprej sva se spoznali v Ljubljani, kasneje pa v mojem bralnem klubu Elektrotehniške in računalniške šole na tedanjem Tehniškem šolskem centru Nova Gorica, ki je do danes izgubil prvi pridevnik. Pogovarjali smo se o njenih pesmih v pesniški zbirki *Dobro, pa se še izboljšuje* ter o naših, tistih, ki so jih napisali dijaki v pesniški zbirki *Spevi umetniških duš; hrepenenja in čutenja*. Druženje je prineslo val svežine, izmenjave mnenj, občutkov in ugibanj o tem in onem. Tudi o tem, v katere verze bodo še potovale misli kolegice Lidije Golc, v katero šolsko prakso bo še zavila, kako se bo zasukalo njeno življenje. Ker ima rada verze, šolsko delo, predvsem pa življenje, je nagrada na področju šolskega dela zagotovo v pravih rokah. Ker ve, da je življenje poučevanje in le-to daje življenju smisel.

Podatki, ki jih narekuje življenje

Lidija Golc se je rodila v Ljubljani. Po osnovni šoli se je vpisala na Gimnazijo Bežigrad v oddelek intenzivne angleščine. Na Filozofsko fakulteto se je vpisala leta 1979 ter končala visokošolski študij slovenskega jezika s književnostjo in ruščine. Leta 2009 je z nalogo *Aktualizacija domačega branja pri književnem pouku v srednji šoli* zaključila magistrski študij. V njej ob modelu govornih nastopov predlaga didaktični model za obravnavo domačega branja, v katerem povezuje prostoizbirno domače branje in film.

Po diplomi jo je pot najprej zanesla na Osnovno šolo Prežihovega Voranca v Ljubljani, kjer je poučevala dvanajst let. Tedaj je pomagala uvajati projekt *Petra* (učenje slovenščine ob računalniku) in o njem tudi predavala na mednarodni izobraževalni prireditvi Odprti dan projekta Petra. Sodelovala je s Filozofsko fakulteto v Ljubljani; za študente slovenščine je pri prof. dr. Boži Krakar Vogel pripravljala hospitacijske nastope z ocenjevanjem za predmet didaktika književnosti. Čeprav skrbna lektorica učbenikov *Fundamenta latina (1994)*, *Organska kemija: praktikum* (1990), *Organska kemija* I (1997), *Ginekologija* (1993), *Porodništvo* (1993), *Mikrobiologija* (2005), *Biologija celice in ekologija z*

varstvom okolja (2005), *Oblikovanje zdravil v lekarni* (2012), se je leta 1994 zaposlila na Srednji šoli za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo v Ljubljani, kjer poučuje slovenščino v vseh programih, in sicer Farmacevtski tehnik, Kozmetični tehnik, Tehnik laboratorijske medicine, Zobotehnik, skrbi za kulturne dneve, ustanovila je šolsko glasilo in začela pripravljati dijake na Tekmovanje za Cankarjevo priznanje ter tudi sodelovala pri strokovnem delu v ocenjevalni komisiji. Ob sedemdesetletnici rojstva Cirila Zlobca je pripravila in režirala prireditev 9. srečanja mladih raziskovalcev slovenskih srednjih šol, za Slavistično društvo Ljubljana je pripravila srečanje s pisateljem Jankom Messnerjem. Na srednji šoli poučuje tudi odrasle udeležence izobraževanja. V razredu jo izziva tudi vzgoja za gledališče in film. O svojem delu piše v stanovsko revijo *Slovenščina v šoli*, v revijo *Vzgoja, v reviji Rastje in Koroški koledar*. V soavtorstvu je za osnovno šolo napisala učbenike in priročnike za učitelje za sedmi, osmi in deveti razred devetletke *Ta knjiga je zate, Spletaj niti domišljije, Z roko v roki*; za srednjo šolo pa učbenike *Odkrivajmo življenje besed 1, 2, 3 in 4* ter priročnik *Slovenščina na poklicni maturi*. Bila je članica predmetne skupine za poklicno maturo in spraševalka slovenščine v izpitnih komisijah za strokovne izpite na področju vzgoje in izobraževanja, vodila je študijsko skupino za ljubljansko področje, sodelovala v projektu za prenovo pouka slovenščine, in sicer v kurikulumu za štiriletne srednje šole. Pripravila je tudi seminar o branju, sodelovala na 3. Slomškovem simpoziju ter bila večkrat mentorica bodočim učiteljem slovenščine.

Danes je članica Društva slovenskih pisateljev v Avstriji, Kluba koroških Slovencev in PEN-a. Poleg šolskega dela piše tudi pesmi, ki so našle svoje mesto v pesniških zbirkah *Dobro, pa se še izboljšuje*, *Amarkordi, Vsakomur iz svoje lepene, Valdarke*. In ne pozabi dodati: »*Tako dijaki kot tudi odrasli naj ob branju razvijajo sporazumevalno zmožnost, predvsem zmožnost literarnega branja, se pravi zmožnost samostojno pisno in govorno izražati svoje misli in čustva, analizirati vsebino in obliko prebranega ali videnega, kritično vrednotiti in se sami ustvarjalno izražati. Vzgoja takega bralca pa se v srednji šoli prav gotovo ne konča.*« Svoje poslanstvo še naprej vidi v vzgoji kritičnega bralca in gledalca.

Zanimivosti, ki bi bile lahko skrite v življenju

Življenjsko delo vsakogar je črpanje iz preteklosti, iz drobnih trenutkov, ki dajejo bivanju neizbrisan pečat. Človek zori in se izpopolnjuje, ima svoje želje in sanje. Tiste, ki so se uresničile, in tiste, ki so našle svoj smisel v neuresničenem, a zato ne manj pomembnem. Preteklost tke pot vsakega posameznika in iz nje vzniknejo tudi vprašanja, ki obogatijo intervju. Tisto, v katerem celo ob kratkih vprašanjih vznikne val odgovorov ...

Ko je bila Lidija majhna, si je želela ...

Draga kolegica, po centimetrih sem še vedno majhna, v mojem letošnjem četrtem letniku pa sploh. A o tem nimam časa razmišljati. Ko sem bila v prvem razredu, sem si želela igrati namizni tenis, saj smo imeli doma edini v ulici pravo mizo z mrežico, na vrsto pa nisem prišla prav pogosto, saj je stric Toljen kar naprej igral s prijatelji; to so bili lepi popoldnevi. Doma sem si želela imeti vse knjige, ki sem si jih sposojala v šoli in v Knjižnici Bežigrad. Želela sem si sestrico in jo pri osmih letih končno pestovala. Želela sem si asfalt na naši ulici, ker se ne da kotalkati po makadamu. Kasneje sem si želela, da bi bile vse profesorice kakor Maja Mejak: poštene, prijazne, tople, odločne in srečne v svojem poklicu.

Kdaj se je rodila ljubezen do slovenščine?

Ob spočetju ali prej in je potem vzklila in rasla v ugodnih razmerah, v družini profesorjev – mama je biologinja, oče pa fizik; tudi dedek Franc Grafenauer je bil profesor, zgodovinar. Veliki človeški vzor mi je bila babica unca, ki je držala skupaj družino, kolikor je zmogla. Nikoli ni tožila in obtoževala, vse ljudi je odprto sprejela. Zelo zgodaj sem si bila izbrala svoj poklic, še preden sem prestopila šolski prag. Gojenje ljubezni je na vseh področjih življenjsko prizadevanje, seveda mi je velika vzornica moja profesorica didaktike književnosti, Boža Krakar Vogel.

Slika 2: Lidija Grafenauer mlajša, mama Cvetka Žumer, babica Lidija Grafenauer

Si imela posebno pravljico?

Posebne, samo ene, se ne spomnim. Od nekdaj pa imam rada zgodbe, dolge, kratke, z odprtimi ali zaprtimi konci, z vprašaji in klicaji, v tiskani, govorjeni obliki ali na filmu. Zgodbe so odlomki naših življenj, kaj pa je lahko bolj zanimivega? Resnične, polresnične, mitološke, pravljice. Trenutno ponovno berem *Tržaške prikazni* Dušana Jelinčiča. In

novi roman Veronike Simoniti *Ivana pred morjem*. Pa naj še kdo reče, da domišljija ni del naše resničnosti, njena nadgradnja ali osvetlitev. Se morda spomniš Kristine Brenkove in njenih *Dnevnih poročil*? Ko sem se prebijala skozi dneve kot mama-profesorica-gospodinja-ponočipisalka in bralka, so mi prav *Dnevna poročila* pomagala, da si življenja nisem preveč zapletala. Od umetnih pripovedk pa imam trenutno najraje sodobnega koroškega pisatelja Nika Kuppra, njegove pripovedi sežejo do korenin, po njih plezajo povsem svobodno in govorijo zelo glasno. Dveh se zdajle spomnim, obe sta aitiološki pripovedki: Povest o sovi in mladem tkalcu, Pravljica o Lipici. Všeč so mi zgodbe, ki nastajajo sproti, ko jih komu pripoveduješ. Ne pozabimo, da otroci zahtevajo pravljico z vedno istimi besedami, torej jo zapišimo, da ne bo razočaranja.

Si že kot deklica pisala?

Naravno stanje, ko ti iz lončka življenje začne kipeti na papir, je pisanje. Szymborska pravi, da zaradi pisanja obstaja tudi svet, o usodi katerega lahko samostojno odločaš. Pravi pa še, da obstaja koš, saj razumeš. To mislim dobesedno, saj beseda samovoljno zabrede in jo je treba umeriti, usmeriti ali zbrisati. Eni morajo peti, plesati, potovati, se družiti, plezati, prevajati … eni pa moramo, ob naštetem, predvsem pisati. Tudi tišina na papirju šelesti, boli ali se smeji. Vedno pa je treba početi veliko različnih stvari, kolikor jih sprejme en dan. Kako naj bo drugače pisanje naravno stanje?

Slika 3: Lidija Golc, šolarka

Kaj pa Koroška? Kaj bi od tam prenesla v Ljubljano?

Prepričana sem, da se drevesa ne zavedo svojih korenin le v viharju. Moje korenine so na Koroškem, v Mariji na Zilji, pri dedku Francu Grafenauerju. Osebno ga nisem mogla poznati, a vseeno čutim njegovo toplino, trdnost, navezanost na družino, odprtost, radovednost in končno tudi odpuščanje. Navezana sem nanj in na Koroško z vsemi skurnimi storijami, ki jih moramo predelati in prekoreniniti, da lahko obstanemo. Ingeborg Bachmann je poudarila čast, ponos in pogum. Res ne moremo mimo te troedinosti, ko živimo v svojem vsakdanu, da nas ne premetava sem in tja. Pred šolo v (koroški) Lepeni je spomenik: podrto lipovo deblo, s citati, ki potrjujejo te misli. Pojdite pogledat, tudi tam smo Slovenci doma. Vedno bolj sem povezana z ljudmi, ki koreninijo in delujejo tudi v Podjuni, Rožu in na Zilji. Vse ne gre v ta kratki zapis. Ste vedeli, da na Koroškem, na oni strani Karavank, deluje okoli sto slovenskih pevskih zborov? Da bratje Smrtnik, sedaj tudi dekleta Smrtnik, veliko nastopajo tudi v Sloveniji in tega ne obešajo na veliki zvon. Pa Donet, Oktet Suha … že delam ostalim krivico.

Kaj bi prinesla v Ljubljano: toplino, ponos, pesem, vztrajnost. Včeraj (29. 12.) sem bila v Rožeku na koncertu tamburaške skupine iz Loč … Da, to bi prenesla.

Če ne bi bilo šolskega dela, bi postala …

Kako to misliš, če ne bi bilo šolskega dela … Kadar konkretnih priprav in korektur ni … Kdaj je pravzaprav tako? Vse, kar preberem, vidim, slišim, naštudiram, je tudi aktualizacija dela v šoli. Ko hodim po mestu, brskam po spletnih straneh, Franu, Leemeti, Slogiju, ko izbiram program za kulturne dneve, pripravljam obeležitve posameznih dni, proslave, izbiram odlomke za motivacijsko branje ali za maturitetna vprašanja … dijake je treba na vrvenje okoli njih pogosto opozoriti. Da hodijo z odprtimi očmi po svojem okolju, da se čutijo z njim povezane, odgovorne zanj, radovedne, kritične, da povezujejo informacije, jih primerjajo, tudi zavračajo. Glasba, film, arhitektura … zgodovina. Več ko vemo, bolj vemo, da premalo vemo.

Če me sprašuješ po drugem poklicu, to pa ne, nobenega drugega si ne bi bila izbrala.

V mladini najdeš tudi delček sebe?

Morda. A bolj se med mladimi dobro počutim zaradi njihove radovednosti, idej, povezanosti, sočutja; empatije med dijaki zaznavam več kakor med odraslimi. Seveda so tudi izjeme, a te je prav poskušati vključiti v skupino, da se nalezejo prej naštetega. Večkrat jim povem svojo izkušnjo, da bodo več trajnih prijateljstev našli v srednji šoli kakor kasneje v življenju; čeprav tudi tu življenje ne priznava paragrafov. Dragoceno v oddelkih naše šole je, da prihajajo z vseh koncev Slovenije, tako mimogrede spoznavajo navade in narečja, tudi neslovenske jezike in pisave. V tej pestrosti se kalijo, odraščajo, povezujejo. Tudi odrasli, ki se na izpite sami pripravljajo, so pogosto mladi: najdevajo same sebe in ugotavljajo, da so bližnjice kratkoročna rešitev. Podobne izkušnje sem imela s študenti in na strokovnih izpitih; ob doslednosti in natančnosti doživljam tudi nasprotovanja in pripombe; z razlago in pogovorom vprašaje razrešimo ali pa se nam zastavijo nova.

Moram reči, da nimam rada lažnega razvajanja učečih se: ne prinese ne rezultatov, ne radovednosti, ne spoštovanja jezika, ne ljubezni do branja in izobraževanja. Pravzaprav nisem občutljiva, če mi kdo na to temo reče, da sem zahtevna. Le sistematično in redno (vsako) delo ti omogoči, da zadeve razumeš. Če jih razumeš, si bolj samozavesten in znaš utemeljevati svoje misli. Saj vendarle želimo razmišljujoče ljudi okoli sebe, kajne? Ne moreš se kar strinjati z neumnostmi, ki smo jih prisiljeni vsak dan gledati, poslušati in doživljati. Z dijaki, študenti in udeleženci strokovnih izpitov imam, kot rečeno, lepe izkušnje.

Na katero svojo nagrado – življenjsko in šolsko si najbolj ponosna?

Najprej sem ponosna na svojo družino: Kdor nekje korenini, / ga življenje ne razdedini, / kdor ima svojo os, / je vsaj malček življenju kos.[1] (Golc 2017: 16) Z možem sva si zelo različna, a naju to še bolj povezuje. Hčerka in sin sta že dlje časa na svojem, rada ju imam in spoštujem ju. Samo čudim se divjanju časa, ti ne? Pred kratkim sem razmišljala prav o ponosu in nagradah v življenju, saj sem se na grobu poslovila od svoje najljubše profesorice, Maje Mejak. Zanjo je bila gotovo nagrada njeno lastno življenje. Nagrada je občutek po dobro opravljenem delu, so lepi odnosi med ljudmi, čeprav včasih, morda celo pogosto, življenje ne usklajuje nagrad z vloženim trudom. Vendar nas to ne sme motiti, da ne bi vedno dali vsega od sebe, življenje je namreč prekratko in preveč zahtevno, da bi se med aktivnostmi ukvarjali s tem vprašanjem. Pomembno je, da veš, da ravnaš pošteno in prav, v skladu z vrednotami. Vedno je možno narediti še malo več, kakor misliš, da zmoreš.

Življenjska nagrada, za katero sem se zelo trudila, je, da po dolgem času in dveh operacijah normalno in z veseljem spet hodim, celo zaplešem.

Prejela sem nekaj nagrad na področju literature, spodbudile so me na primer nagrade tržaške revije Mladika za sodelovanje na natečajih ob 8. februarju. Kako dragocene prireditve znajo pripraviti v Peterlinovi dvorani v Trstu.

Decembra sem dobila na vpogled gradivo, ki ga je zbirala pomočnica ravnateljice naše šole, ko me je šola predlagala za življenjsko nagrado RS na področju šolstva. Mnenja so še večja nagrada kakor nagrada sama. Hvaležna sem za možnosti sodelovanja s toliko bogatimi, aktivnimi ljudmi. Želim si dovolj moči in zdravja za nadaljnje delo.

Kaj v prostem času najraje in najpogosteje počneš?

Seveda rada berem (delne razlage v: Szymborska, *Radost pisanja*, Nebranje, str. 432, Dlan, str. 454, Izpovedi beročega stroja, str. 447, prevedla Jana Unuk; Agata Tomažič: V kraljestvu knjig; Niti ene? Pa kaj potem, v: LUD Literatura). Rada se pogovarjam. Gledam filme, stare in nove. Pečem potice, ki so vedno drugačne. Hodim v gledališče. Plešem. Včasih sem bila planinska vodička, a nisem več. Dokler sem hodila v hribe, sva z možem tudi dijake peljala na kak pohod, najraje po Levstikovi poti od Litije do Čateža; letos bo že 34. pohod.

Veste, kako zanimiva je filmska glasba? Tudi pišem rada, s košem ob desni roki. Za objavljanje se premalo trudim. Še vedno počnem več stvari sočasno, prepustim se toku izzivov. Ker so dnevi zahtevni, v soboto ali nedeljo počivam (a le en dan). Pospravljanje in poslušanje radia je koristen počitek, poslušam celovški Radio Agora in se sestavljam. Rada hodim na prireditve, na koroških na primer nikoli ne morem jesti (pa tako dobro kuhajo), ker je škoda priškrtniti čas pogovoru. Skušam ti odgovoriti na kratko, a imam s sabo slabe izkušnje: načrtujem na kratko, nastane pa na dolgo. Če je predolgo, bova krajšali skupaj.

Pisala si za Šolske razglede?

Hvala ti za to vprašanje. *Šolske razglede* sem redno brala, bila sem njihova naročnica in redno sem tudi pisala vanje, in sicer v rubriko Na branje in izkušnje pri pedagoškem delu. Prednamci so brali *Šolskega prijatelja*, *Učiteljskega tovariša*, *Popotnika*, *Slovenskega učitelja*, *Učiteljski list*, *Prosvetnega delavca* in naše *Šolske razglede*. Od junija 2018 pa očitno ne potrebujemo več stanovskega časopisa.

Bili so samostojen strokovni časopis, odprti prostor uma, bral ga je lahko kdorkoli in objavljal v njem tudi kdorkoli.

1 Golc, Lidija, 2017: Vsakomur iz svoje lepene. Celovec: Drava, str. 16.

Uredništvo je omogočalo tudi objavljanje nasprotnih stališč, ŠR so bili nevtralni in neodvisni. Ta celostni pogled na vzgojo in izobraževanje je izhajal na štirinajst dni, članki so imeli stalne rubrike različnih besedilnih vrst, njihovi avtorji smo pisali zastonj, ne pa zaman. Bomo zdaj spet pisali za predale: o izkušnjah v razredu, na šolah, o seminarjih, vertikali izobraževanja, spremembah v metodah dela, o dosežkih svojih kolegov, novostih po svetu, knjigah?

V zbornicah so predalčki ŠR prazni, tudi domov ne prihaja več. Prepričana sem, da se ta tema tiče Zavoda za šolstvo, Ministrstva za izobraževanje in šport in SVIZ-a (koga sicer?) ter vseh učiteljev in zaposlenih v izobraževanju. Prebiranje ustreznih spletnih strani namesto celovitega, umetniško opremljenega časopisa, ne more biti nadomestilo zanj. Upam, da sem samo pomanjkljivo informirana in bodo ŠR kmalu spet med nami.

Še pripomba: glede na to, da imamo založbo, ki že sedemdeset let izdaja kakovosten revialni tisk, v svoji programski shemi zajema tudi dober šolski program in razume mentaliteto učiteljev, bi morda profesionalno lahko izdajala tudi revijo ob podpori Ministrstva ali Zavoda za šolstvo. Ali pa je založba preveč pod pritiskom nižanja stroškov? Ne vem. Kot rečeno, čakam dobre novice.

Še veš, kdaj in zakaj sva se spoznali in se nekako spontano začeli tikati?

Draga Bojana, srečevali sva se na seminarjih in sva se res vikali, kajne? Tikati pa sva se začeli, ko si me povabila na vašo šolo (ERŠ Nova Gorica) na literarno branje, tudi tvoji dijaki so tedaj interpretirali svoje pesmi. Že ob sprejemu sva se kar tikali in ob slovesu to opazili. Spomnim se svojega presenečenja ob dejstvu, da so vaši dijaki napolnili dvorano in kako spontano so sodelovali v pogovoru. Da tradicijo nadaljuješ, ti moram čestitati. Vaša lanska pesniška zbirka je spet odlična. Dokler dijaki na račune pišejo haikuje, se nam ni treba bati za pesniški podmladek, kaj praviš? In dokler se sami zavedajo, da rezultat tehnologije in napredka postaja kletka. Szymborska pozna nekoga, ki je najdeno kletko shranil le zato, da bi ostala prazna. Če še imaš kakšno tiskano različico vaše zbirke *Uživaj, dokler traja … mladost, te prosim zanjo.* Morda imaš še kakšen izvod pesniške zbirke tvojih dijakov *V višavah*? Kot nekakšen upor proti otopelosti jo berem: to rano človeštva tvoji dijaki blažijo z umeščenostjo v svoj svet, s spoštovanjem domačih običajev, svojega okolja in jezika, z raziskovanjem sveta. Moraš verjeti njihovi veri.

Kaj bi sporočila življenju?

Ne pride daleč, kdor gre kar naravnost.

Sklep

V prispevku sem se pogovarjala s kolegico Lidijo Golc, nagrajenko na področju srednjega šolstva v letu 2019; tudi z mamo in ženo, profesorico slovenščine, lektorico, pesnico ... Predvsem pa z osebo, ki vedno išče in črpa iz svojih korenin. Vse to pošilja v svet, daje delček sebe in doda: »Šele potem, ko ti drugega ne preostane, vidiš, da obstaja tudi svet zunaj tega. Šele potem pustiš soncu, da te prežari in greje tudi z drugimi srečami.« (Golc 2011: 111)

Predstavitev vprašanega in spraševanje le-tega nista le objektivni dejstvi, šele osebna človeška nota besedilo oživi. S svojimi odgovori se intervjuvanka dotika dela intimnosti, ki presega in nadgrajuje klasičnost, jo pusti, da se razvija, in se zaključi tako, da pusti bralcu odprto možnost – bral bo ponovno, razmišljal, tudi sam bo naredil svoj zaključek.

Viri in literatura

Brošura NAGRADE Republike Slovenije na področju šolstva za leto 2019

Golc, Lidija, 2011: Dobro, pa se še izboljšuje. Celovec: Mohorjeva družba.

Golc, Lidija, 2017: Vsakomur iz svoje lepene. Celovec: Drava.

Rastje 13, 2019: Revija za literaturo, ustvarjalnost in družbena vprašanja, DSPA, SPZ, Celovec.

Dramaturgija resnične zgodovine,
iz enega kosa čudne tkanine,
za naše hčere in sine,
natančno izvezêna, v enem
kosu narejena, iskrena do kosti,
vsakomur iz svoje lepene [2]
tako zaje se v srce,
(četudi ni vsak doma
blizu Peršmana),
tako boli, da mora biti
v nematerinščini.

Kdor nekje korenini,
ga življenje ne razdedini,
kdor ima svojo os,
je vsaj malček življenju kos.[3]

2 Maja Haderlap: Angel pozabe
3 Golc, Lidija, 2017: Vsakomur iz svoje lepene. Celovec: Drava, str. 16.

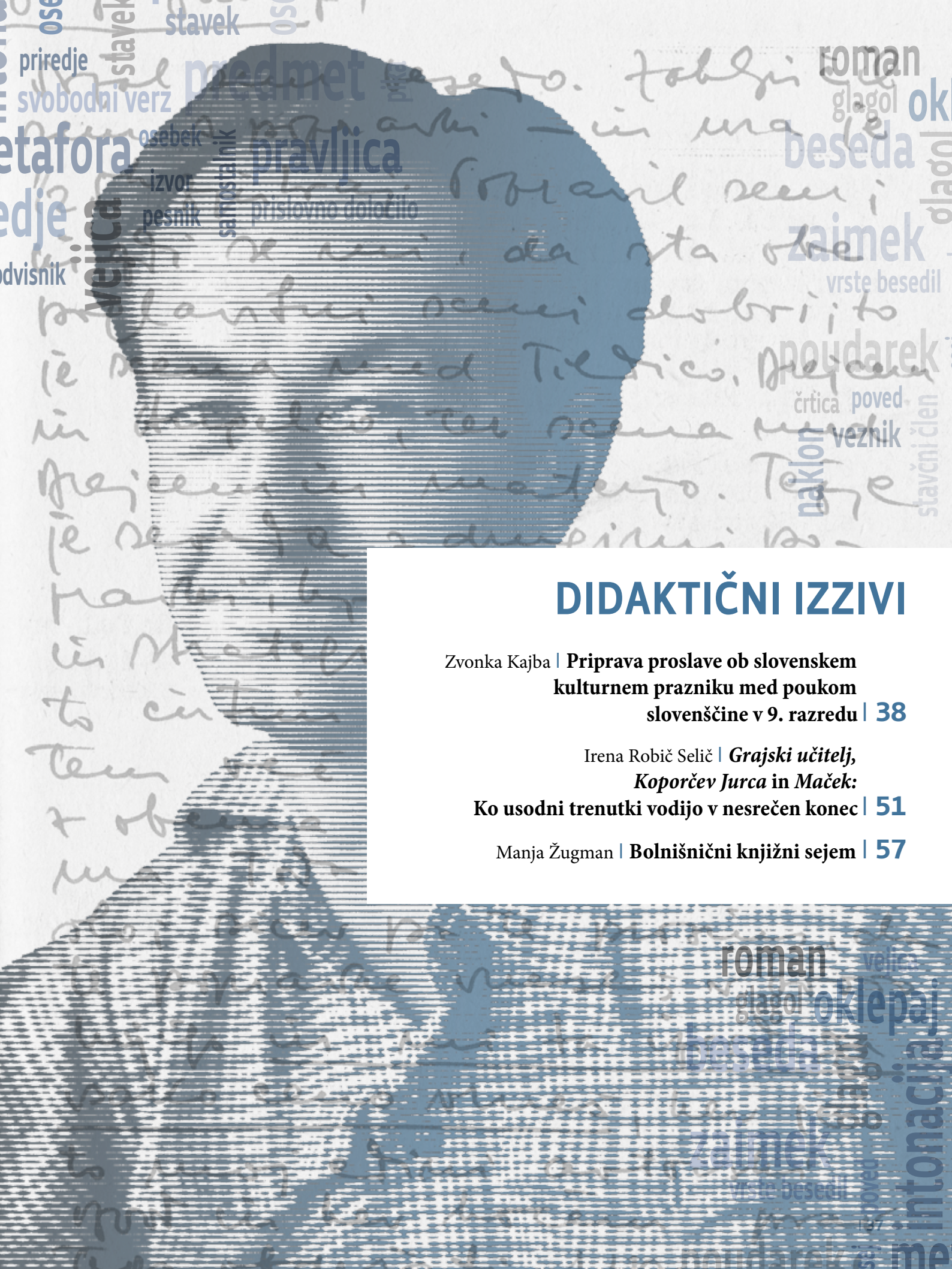

DIDAKTIČNI IZZIVI

Zvonka Kajba | **Priprava proslave ob slovenskem kulturnem prazniku med poukom slovenščine v 9. razredu** | 38

Irena Robič Selič | ***Grajski učitelj, Koporčev Jurca* in *Maček*: Ko usodni trenutki vodijo v nesrečen konec** | 51

Manja Žugman | **Bolnišnični knjižni sejem** | 57

Zvonka Kajba | *Osnovna šola Frana Erjavca Nova Gorica*

Priprava proslave ob slovenskem kulturnem prazniku med poukom slovenščine v 9. razredu

Preparing a Celebration for the Slovenian Cultural Public Holiday in Ninth-grade Slovenian Class

Ključne besede:
proslava ob kulturnem prazniku, pouk slovenščine, 9. razred, uglasbene pesmi, zamejski pesniki, Marko Kravos, Andrej Kokot, Gustav Januš

Izvleček

V prispevku opisujem primer, kako lahko pri pouku slovenščine ob obravnavi Prešernove *Zdravljice*, Gregorčičeve *Soči* in Bevkovega romana *Kaplan Martin Čedermac* pripravimo tudi program šolske proslave ob kulturnem prazniku ter tako uresničujemo cilje, zapisane v učnem načrtu predmeta, ob tem pa učence spodbujamo, da aktivno zasnujejo proslavo in sodelujejo pri njeni izvedbi. Vsako leto proslavo pripravijo učenci devetega razreda pod vodstvom učiteljev. Predstavljam posamezne ideje in izdelke učencev.

Prispevku prilagam tudi uglasbene pesmi slovenskih avtorjev iz zamejstva z domovinsko oz. narodnostno tematiko, ki jih je ob kitari uglasbila Katrina Manfreda, tedaj učenka devetega razreda. Te pesmi so: *Moja Dežela* Marka Kravosa, *Le kaj naj storim* Andreja Kokota in *Časopis* Gustava Januša. Priložena je avtorska pesem Katrine Manfreda *Najlepše na svetu*, ki jo je tudi sama uglasbila.

Objavljeni sta tudi avtorski pesmi Lije Vermiglio Vremec *Zaljubljena in naivna* ter *Summer love*. Avtorica je bila prav tako devetošolka, ko ju je napisala. *Summer love* je uglasbila Katrina Manfreda.

Keywords:
cultural holiday celebration, Slovenian class, ninth grade, musicalized poems, Slovenian poets in the neighbouring countries, Marko Kravos, Andrej Kokot, Gustav Januš

Abstract

The article illustrates an example of celebrating a cultural public holiday in ninth-grade Slovenian class by learning about the poem "Zdravljica" written by France Prešeren, the poem "Soči" by Simon Gregorčič and the novel "Kaplan Martin Čedermac" by France Bevk. This allows us to not only achieve our curriculum objectives but also, by actively engaging students in the preparation of the celebration, awaken in them the awareness of their culture and their language as well as a positive attitude towards both. The article also includes examples of musicalized poems written by Slovenian poets living in the neighbouring countries that were musicalized by the then ninth-grader Katrina Manfreda. Teachers can use these examples directly in class or when preparing a celebration.

V prispevku predstavljam primer, kako lahko v 9. razredu pri pouku slovenščine zasnujemo proslavo ob kulturnem prazniku in obravnavi Prešernove *Zdravljice*, Gregorčičeve *Soči* in Bevkovega romana *Kaplan Martin Čedermac*. Ob tem uresničujemo cilje iz učnega načrta in z aktivnim vključevanjem učencev v pripravo proslave pri njih razvijamo zavest o obstoju lastne kulture in jezika ter pozitiven odnos do njiju. Objavljam tudi primer uglasbenih pesmi zamejskih pesnikov, ki so delo takrat devetošolke Katrine Manfreda. Učitelj posamezne primere lahko neposredno uporabi pri pouku oz. proslavi.

Šolske proslave ob državnih praznikih

Pravilnik o šolskem koledarju za osnovne šole (Uradni list RS, št. 50/12, 56/12 – popr., 20/19 in 36/19) v 6. členu, ki se nanaša na proslave, določa šoli, da zadnji dan pred dnevom samostojnosti in enotnosti, dnevom državnosti in pred slovenskim kulturnim praznikom organizira proslavo. Gre za ustaljeno prakso na šolah, a ne le zaradi določila, temveč predvsem zaradi zavesti, da je odnos vsakega Slovenca oz. prebivalca Slovenije do slovenske države in slovenskega naroda – poleg vzgoje v njegovem domačem oz. primarnem družinskem okolju – odvisen tudi od vzgoje in izobraževanja različnih vzgojno-izobraževalnih ustanov, v katere je vključen. Šola z organiziranimi oblikami skupnega praznovanja in obeleževanja pomembnih dogodkov iz slovenske zgodovine vzpostavlja in bogati medosebne odnose, daje občutek povezanosti s skupnostjo, hkrati pa okrepi domoljubje. To je po SSKJ »ljubezen do doma in domovine«, kjer se počutimo sprejete, varne in zaželene. Proslave širijo učencu znanje o zgodovini slovenskega naroda, države in jezika, razvijajo mu narodno zavest, ponos in empatijo. Ravno tako pa širijo zavest, da živijo v Sloveniji še drugi narodi, za katere je Slovenija dom in morda celo domovina. (Priročnik za učitelje srednjih šol za proslavitev slovenskih državnih praznikov)

Učenci se – ob aktivnem vključevanju v zasnovo in izvedbo programa za prireditev ob državnih praznikih – urijo v javnem nastopanju, razvijajo pozitiven odnos do lastne ustvarjalnosti in ustvarjalnosti sošolcev ter svoje delo in delo sošolcev kritično vrednotijo. Razvijajo sposobnost medsebojnega sodelovanja in krepijo čut za odgovornost. Učenci, ki so v vlogi gledalca, prav tako razvijajo pozitiven odnos do ustvarjanja svojih vrstnikov, hkrati pa osvajajo splošno sprejeta pravila vedenja na kulturnih prireditvah. Vsi učenci pa se zavedajo obstoja kulture in jezika ter razvijajo pozitiven odnos do njiju. Oblikujejo tudi zavest o obstoju in pomenu slovenskega kulturnega praznika. (Priročnik za učitelje srednjih šol za proslavitev slovenskih državnih praznikov)

Pouk slovenščine in priprava proslave

Ko pripravljamo šolske proslave ali druge prireditve, se na šoli nenehno ukvarjamo z vprašanjem, kako v dejavnost vključiti čim več učencev in kako jih motivirati, da se bodo vanje vključevali tvorno in prostovoljno, ker bodo lahko tako pokazali svoje znanje, veščine, sposobnosti in spretnosti, ki jih morda med poukom vedno ne morejo. To ni nikoli enostavna pot, potrebno je veliko potrpežljivosti, organizacije in spretnega vodenja učitelja, da oblikuje idejno močno jedro učencev, ki se mu pridružijo posamezni učenci.

Tako smo se na šoli že pred nekaj leti odločili, da bo vsako leto generacija devetošolcev zadolžena za pripravo šolske proslave ob slovenskem kulturnem prazniku, ki je namenjena učencem 6.–9. razreda. Učenci 1.–5. razreda imajo svojo prireditev, zasnovano na podoben način.

Učence usmerjamo učiteljice slovenščine, včasih se nam pridružijo še razredniki in drugi učitelji. Da bomo proslavo pripravljali predvsem pri slovenščini, smo se odločili, ker si učenci in učenke pri tem predmetu »oblikujejo pozitivno razmerje do slovenskega jezika in do svojega prvega jezika (če ta ni slovenščina) ter se zavedajo pomembne vloge materinščine in slovenščine v svojem osebnem in družbenem življenju. Tako razvijajo svojo jezikovno, narodno in državljansko zavest, spoštovanje in naklonjenost do drugih jezikov in narodov ter medkulturno in socialno zmožnost«, kot je zapisano v splošnih ciljih učnega načrta (UN, str. 7). Drugi razlog naše odločitve je učna snov, ki jo obravnavamo pri slovenščini in je neločljivo povezana s slovenskim kulturnim praznikom. Prešernova *Zdravljica* je v 9. razredu obvezno besedilo. Na kulturni praznik ne obujamo spomina le na pesnika Franceta Prešerna, ki je dokazal izrazno moč slovenščine in jo s tem povzdignil ob bok drugim evropskim jezikom. Proslavljamo celotno slovensko kulturo, ki je gradila narodno identiteto, zaradi katere je sčasoma zrasla v željo po samostojni državi, v kateri živimo danes. Ker pri pouku uporabljamo lastno učno gradivo, si lažje razporedimo aktivnosti in čas, ki jih namenimo posamezni učni snovi. Tudi ta razlog se mi zdi pomemben.

V program vključimo (po)ustvarjalna besedila učencev, ki nastanejo pri pouku slovenščine, petje pesmi, ki se jih učijo pri glasbeni umetnosti, likovne izdelke, ki nastanejo pri pouku likovne umetnosti in izvedbo kemijskih poskusov, ki jih pripravijo učenci izbirnega predmeta. Naš cilj je, da vsak učenec nastopa na odru bodisi govorno, glasbeno (petje ali igranje glasbila) ali gibalno (ples, predstavitev športne aktivnosti …) ali pa za program pripravi prispevek v drugačni

obliki (risba, fotografije, power point projekcija, kratek film, izdelava scene, kostumov, če je potrebno). Če so glasbene, likovne, dramske, plesne stvaritve na prireditvi dela učencev devetošolcev in so tudi kakovostne, je to dokaz o doseženih ciljih, ki jih uresničuje šola kot vzgojno-izobraževalna ustanova. Hkrati pa ponos učencev, učiteljev in navsezadnje staršev.

Obravnava književnih del z domovinsko, domoljubno tematiko

Izhodiščno tematiko proslave povezujemo z domovinsko tematiko, saj se tako povežemo s poukom, zato nekaj ur slovenščine (že v letni pripravi) namenimo pripravi za proslavo ob kulturnem dnevu. Če je treba, temu posvetimo tudi kakšno od razrednih ur, ur glasbene umetnosti ali ure nadomeščanja. Za to so potrebni sodelovanje med učitelji, njihovo razumevanje pomena takšnega načina priprave proslave in tudi podpora vodstva šole.

Čeprav je izhodiščna tematika vsako leto ista, je proslava vsakokrat drugačna, včasih manj uspešna, včasih pa tudi izjemna. Takrat jo po navadi ponovimo tudi za njihove starše na roditeljskem sestanku. Največkrat so učenci na svoje delo izjemno ponosni, četudi tega neposredno ne pokažejo. Tisti, ki nikakor ne želijo sodelovati, so zares v manjšini.

Pomembno se mi zdi, da učitelj gradi z učenci spoštljiv odnos, v katerega učenci lahko vstopajo kot sogovorniki, ki jih je učitelj pripravljen poslušati in slišati, sprejemati predloge ter ideje, četudi z njimi popolnoma ne soglaša. Učencem mora dajati občutek, da verjame vanje, jim zaupa in si želi njihovega sodelovanja. Z učenci mora govoriti tudi o tem, da so včasih posameznikove sposobnosti večje, kot se kaže na prireditvi, da pa je pomembno, da znamo delovati kot skupina, v kateri vsak prispeva svoj delež, ki je edinstven. In da v danem trenutku in danih okoliščinah ustvarimo skupaj najboljše, kar lahko. Po drugi strani je treba najti ustrezne načine, kako opogumiti tiste, ki so prepogosto spregledani. Seveda mora učitelj pred tem narediti jasno zasnovo, kako bo potekala prireditev in ponuditi več različnih dejavnosti, v katere se lahko učenci vključujejo. Učenci ne smejo biti nikoli prepuščeni sami sebi. Učencev zato pri ustvarjanju tematsko na zapiram, ampak jim ponujam možnosti in načine, da se samostojno in suvereno izražajo. Učitelj mora po mojem mnenju pokazati tudi svoj pozitiven odnos, še več – navdušenje nad kulturo, književnostjo ter jezikom, s katerimi je neločljivo povezan. Učence nevsiljivo vabi v ta svet in jim ga odkriva. Učitelji, ki poučujemo od 6. do 9. razreda, imamo največkrat še to možnost, da lahko to gradimo več let, saj velikokrat učimo iste učence tudi do štiri leta. Če učitelj »sam ne odkriva v slovenskem jeziku in v slovenski književnosti znamenj novih in novih odkritij«, kot pravi Pavček, njegovo početje nima prav velikega smisla.

Pri slovenščini v devetem razredu obravnavamo obvezno umetnostno besedilo *Zdravljica* Franceta Prešerna, *Soči* Simona Gregorčiča in odlomek Bevkovega romana *Kaplan Martin Čedermac*, ki sta deli lokalnih/primorskih avtorjev. Ob tem učenci v skladu z učnim načrtom razumejo, uporabljajo in definirajo naslednje strokovne izraze: tema, sporočilnost književnega besedila, domovinska tema(tika), svobodni verz, likovna pesem in govorniško vprašanje. Pri pouku jezika pa učenci razumejo, predstavijo, uporabljajo in ponazarjajo naslednja jezikovna izraza: zamejci in izseljenci. Pri obravnavi teh pojmov se povežemo s predmetom geografija, saj je ta snov razložena v učbeniku[1], ki ga pri tem predmetu uporabljajo naši učenci. Ob tem učenci spoznajo še pesmi treh zamejskih pesnikov po izboru učitelja, in sicer *pesem Le kaj naj storim* Andreja Kokota (1936–2012), pesem *Časopis* Gustava Januša (1939), oba slovenska pesnika z avstrijskega Koroškega, ter pesem *Moja dežela* Marka Kravosa (1943), ki živi in ustvarja na Tržaškem.

Kokot je v svoji pesmi izpovedal izkušnje Slovencev v zamejstvu, ki so kot manjšina moteči za večinski narod. Ta zanika obstoj manjšine in ji ne priznava pravic. Pesnik se po spraševanju, ali naj zataji svoj obstoj in pusti, da zatrejo njegov materni jezik, pogumno odloči, da bo ostal, kjer je, torej doma, in da se bo uprl potujčevanju Slovencev. Ko obravnavamo pesem, so učencem v pomoč tudi naloge iz zbirke preizkusov znanja[2]. Kravosova in Januševa pesem govorita o ljubezni do dežele in njuni povezanosti na domači kraj. V obeh sta poudarjena lepota dežele oz. vasi in bogatost življenja v njih, Kravosova pesem opeva še pokončnost, nesebičnost in dostojnost njegovih ljudi.

Po obravnavi navedene učne snovi učenci tvorijo svoje samostojno besedilo.

1. Zmožnost sprejemanja in tvorjenja pesemskih besedil razvijajo tako,
   a) da nadaljujejo pesem ali

      Primer: Nadaljuj Kravosovo pesem:
      » … *moja dežela je lepa,*
      v njej hodijo ljudje pokonci,
      ne plazijo se, ne gnetejo,
      niso podli ali lakomni, niso prazni

1 Raziskujem Slovenijo 9: učbenik za geografijo v 9. razredu osnovne šole.
2 Zbirka preizkusov znanja (testov) za skupinsko preverjanje znanja učencev 8. razreda osnovne šole z rešitvami; maj, junij 1999.

ali žalostni, lačni, izdani, grdi in sami
in mrzli in mrtvi.«
Ne!
Topli in živi smo …

b) samostojno tvorijo nove pesemske slike – pesem z domovinsko tematiko (lahko hvalnico ali odo reki, domovini …) ali

c) tvorijo likovno pesem.

Izmed treh možnosti lahko izberejo le eno.

2. Zmožnost doživljanja, razumevanja in vrednotenja umetnostnih besedil razvijajo tako, da se strokovno in (po)ustvarjalno odzivajo na umetnostna besedila tako, da:

a) tvorijo strnjeno ter zaokroženo besedilo o obravnavani pesmi Soči ob uporabi ključnih besed:
   - nagovor reke,
   - pesnikov odziv na reko,
   - naravna lepota reke in njene barve,
   - tok reke, njena čistost in šumenje,
   - pozdrav domačih,
   - reka v gorskem in nižinskem svetu in
   - napoved vojnega viharja in poziv reki;

b) predstavijo Prešernovo Zdravljico s poudarkom na 7. kitici in Stepančičeve ilustracije ob 7. kitici[3];

c) napišejo pismo kaplanu Martinu Čedermacu:

   Primer: Predstavljaj si, da si se prejšnjo nedeljo udeležil maše, ki jo je vodil kaplan Martin Čedermac. Napiši mu pismo in v njem[4]:
   - pojasni, katere kaplanove lastnosti si spoznal, kako je ravnal in kaj misliš, zakaj je ravnal tako;
   - pojasni, kako bi ravnal ti, če bi bil na njegovem mestu;
   - razloži, kako si razumel njegovo pridigo – ali je z njo hotel širiti krščanski nauk;
   - povzemi glavno misel njegove pridige;
   - utemelji, ali je imel Čedermac kot duhovnik možnost, da ljudi prepriča o ogroženosti njihovega jezika, ter kako so se ljudje odzvali;
   - s svojimi besedami pojasni, kaj je pomenil Čedermacu jezik in svojo trditev ponazori s primerom;
   - zapiši, kaj pomeni slovenski jezik tebi, ali Slovenci skrbimo za svoj jezik in kako.

Vsak učenec tvori vsa tri besedila. Če kdo ne želi pisati po navodilih (pri a in c nalogi), lahko o obravnavanem delu in tematiki sestavi svoje poljubno besedilo. Preden učenci začnejo s tvorjenjem posameznih besedil, jih zmeraj znova spomnim, da bomo tudi z njihovimi izdelki zasnovali proslavo. Ko pregledam besedila, se skupaj odločimo, kaj in koliko lahko vključimo v program proslave. Ob tem določimo tudi osrednjo temo oz. rdečo nit naše prireditve. Potem začnemo z zbiranjem idej.

Vsako leto učencem pripravim nabor misli oz. odlomkov književnih del slovenskih pesnikov in pisateljev o jeziku – slovenščini in domovini – Sloveniji, ki jih natisnem na manjše lističe. Učenci jih lahko prebirajo, na koncu pa si izberejo en primer. Zapišejo, kaj jim misel sporoča, kako jo razumejo, kaj menijo sami o njej … Tudi pri tej dejavnosti dobimo drobcen nabor za naš program.

Primer posameznih točk prireditve

Velikokrat se zgodi, da se misel samo naučijo in so jo pripravljeni deklamirati. Tako je nastal naslednji del programa proslave. Lahko je začetek ali pa vrh proslave. Učenci so (kolikor je to izvedljivo) razporejeni v obliki države Slovenije. Sprva klečijo, glavo imajo upognjeno v tla, so popolnoma pri miru in se skušajo narediti čim bolj neznatne. Ko pride posamezni učenec na vrsto, počasi vstane, se zravna, pokonci dvigne glavo in pove svoje besedilo. Večji učinek dosežemo, če se učenci ne dvigujejo po vrsti (seveda je to odvisno tudi od števila in postavitve mikrofonov), pač pa iz različnih smeri. Tako mora biti gledalec še pozornejši.

1. Deklamacije učencev:

   Učenec 1: *Ob uri boja ranjen si omahnil, / v očeh zamrla je neba sinjina, / in tiho, komaj slišno si še dahnil / besedo zadnjo: Srečno, domovina! // … // Vsak dan nas kraj gomile tvoje vodi pot … / Na grobu drobna se smehlja cvetica. / Tako lepo, lepo je zdaj povsod: / kar si ti sanjal, danes je resnica.*

   (Kajetan Kovič: Grob kraj poti)

   Učenec 2: *Koder koli boste potovali, vsadite zrno to! Kjer ozeleni in zraste, tam ostanite! Ako pa ne ozeleni v dnevih treh, ga izkopljite in pomaknite se dalje!*

   (Ljudska: Ajda in Slovenci, Berilo MK za 7. razred)

   Učenec 3: *Nikjer ni ozelenelo zrno: ne na bregu Črnega morja, ne po planjavah poljskih, ne po gorah nemških, le v zemlji slovenski je ozelenelo in se belo razcvelo ter pri-*

3 Damjan Stepančič je ilustriral slikanico Zdravljica. Učenci slikanico in ilustracije podrobno spoznajo, saj je temu namenjena učna ura v knjižnici, kjer ob knjižničarkinem usmerjanju (ki je tudi izjemna poznavalka slovenske ilustracije) učenci razlagajo ilustracije in ob njih spoznavajo slovensko kulturo in zgodovino ter vzpostavljajo svoj odnos do umetnosti in slovenstva.

4 Navodila se navezujejo na vprašanja iz berila za 9. razred: Skrivno življenje besed, ki ga uporabljamo pri pouku.

neslo sad, prijeten in obilo koristen. In še dandanes seje Slovenec ajdo.

(Ljudska: Ajda in Slovenci, Berilo MK za 7. razred)

Učenec 4: *Vzrasla so nebesa pod Triglavom. Oko, ki jih ugleda, obstrmi pred tem čudom božjim, srce vztrepeče od same sladkosti; zakaj gore in poljane oznanjajo, da je Bog ustvaril paradiž za domovino veselemu narodu, blagoslovljenemu pred vsemi drugimi.*

(Cankar: Kurent, str. 16–17)

Učenec 5: *Sloven'c – išče te sreča, / um ti je dan, / našel jo boš, / ak nisi zaspan.*

(Vodnik: Dramilo, Berilo MK za 8. razred)

Učenec 6: Veliko v majhnem, majhno s preobiljem danega. Za pest zemlje, vendar polno prgišče lepega. Lepa je moja dežela. Meni najlepša.

(Tone Pavček: Čas duše, čas telesa: četrti del, str. 187)

Učenec 7: *Povej še oblaček, ti bel, / obhodil že ves si svet, / je lepša dežela še kje, / kot naša, kjer sem doma?*

(Slovenija, od kod lepote tvoje?)[5]

Učenec 8: *Iz zemlje same zveni kakor velikonočno potrkavanje in zvezde pojo, kadar se na svoji svetli poti ustavijo ter ozro na čudežno deželo pod seboj. Vesela domovina, pozdravljena iz vsega srca!*

(Cankar: Kurent, str. 17)

Učenec 9: *Ni nas strah nikogar pred nami, / ni nas strah prevar in psovk.*

(Siddharta: Dviga Slovenija zastave, uradna himna NZS)[6]

Učenec 10: *Je vetrič veselo zapel, / preletel je prek sveta / in takih lepot ni našel nikjer / kot tule, kjer sem doma.*

(Slovenija, od kod lepote tvoje?)

Učenec 11: *Dviga Slovenija zastave v ponos, / našim junakom ta pesem naj da krila in moč. / Dviga Slovenija zastave v ponos.*

(Siddharta: Dviga Slovenija zastave, uradna himna NZS)

Vsi učenci: *Slovenija, od kod lepote tvoje! / Pozdravljamo te iz srca / in srečni tu smo doma.*

(Slovenija, od kod lepote tvoje?)

2. Postavitev slovenske zastave

Del besedila so prirejeni verzi iz pesmi *Za tihe sanjalce* Bine Štampe Žmavc, objavljene v pesniški zbirki *Roža v srcu*.

Za izvedbo te točke potrebujemo tri enako velike daljše trakove (zelo uporabna je vrtna koprena, ki jo pobarvamo) rdeče, modre in bele barve, s katerimi učenci sestavijo slovensko zastavo, tako da trakove držijo navpično drug nad drugim. Začnejo pri spodnji – rdeči barvi. Na trši papir (karton) narišemo slovenski grb, ki ga bo učenec pridržal ob postavljeni zastavi na levi zgornji strani. Nastopajočih je najmanj osem učencev: dva sta nosilca rdečega blaga, dva držita modro, dva pa belo blago. Nosilci barv so lahko učenke, ker jih povezovalka nagovarja princeska, boginje in vile, ni pa seveda nujno. Grb nosi en učenec, vse pa povezuje spraševalka, ki je že na odru, in parom, ki posamezno prihajajo na oder, postavlja vprašanja. Pari ji odgovarjajo. Točko obogati še plesno-gibalni del. V našem primeru sta se dve balerini pridružili nastopajočim na odru, ko je bila zastava postavljena. Sestavili sta koreografijo, ki se je ujemala s tempom govora nastopajočih.

- prihod rdečega para
  Povezovalka*: Kdo ste princeske v rdečem, kaj vas prineslo sem je med nas?*
  Nosilca rdečega blaga: *Barve slovenske zastave smo. Rožnato rdeče / kot ustnice sreče, / ki se v najslajši / poljub raztope.*
- prihod modrega para
  Povezovalka*: Kdo ste boginje v modrem, kaj vas prineslo sem je med nas?*
  Nosilca modrega blaga*: Barve slovenske zastave smo. Barvice plave / v rokah daljave, / ki se odprejo / v sanjsko perut.*
- prihod belega para
  Povezovalka*: Kdo ste vile v belem, kaj vas prineslo sem je med nas?*
  Nosilca belega blaga: *Barve slovenske zastave smo. Bele in drobne / za sanje čarobne, / ki se kot snežec / na vekah tope.*
- zastava je postavljena
  Nosilci vseh barv: *In kakor ptice / sanjave hitimo / sinjkasto sanjske …*
- prihod nosilca grba, ki prekine barve
  Nosilec grba: *Oj, lepotice, barv prelepih, / čakajte mene, / nikar ne hitite. / Zvezdic rumenih, / vrhov osvojenih / in košček morja / nosim vam v dar.*
  Nosilci vseh barv: *Pridi, le pridi, ti naš si okras.*
  Vsi (barve in grb): *In kakor ptice / sanjave hitimo / sinjkasto sanjske … / naše slovenske - / planjave preplut …*

5 Slovenija, od kod lepote tvoje je skladba Ansambla bratov Avsenik iz leta 1974. Avtorja glasbe sta brata Vilko Ovsenik in Slavko Avsenik. Besedilo je napisal Marjan Stare.

6 https://www.youtube.com/watch?v=UfAjGp_i2Ho, https://www.nzs.si/novica/Dviga_Slovenija_zastave_prvic_v_zivo?id=35795, https://www.siddharta.net/sl/novice/2008/10/3074/dviga-slovenija-zastave

Primer programa prireditve v celoti[7]

1. Slovenska himna
2. Preplet deklamacij, pevskih in plesnih dejavnosti učencev, z vmesno deklamacijo in nagovorom ravnatelja
3. Zaključek

Nastop učencev smo popestrili s projekcijo (power point), ki smo jo uporabili namesto veznega teksta, zato na prireditvi ni bilo klasičnega povezovalca. Na posamezne drsnice smo napisali:

– imena nastopajočih učencev,
– avtorja in literarno delo, iz katerega je bil v tistem trenutku predstavljen odlomek, ter najpomembnejše besedne zveze v njem,
– imena učencev avtorjev besedil, učencev prevajalcev in učencev koreografov.

Priložili smo tudi skenirane portrete književnikov (Cankar, Gregorčič, Prešeren, Trubar), ki so jih narisali učenci, in nekaj drugih likovnih del učencev.

Ob posameznih točkah prireditve je en učenec prinašal na oder manjše plakate, na katerih je bilo zapisano književno obdobje in njegov časovni okvir. Pod imenom obdobja so bili zapisani najpomembnejši književni ustvarjalci tistega časa in njihova osrednja prizadevanja. Ponekod smo poudarili samo ključne besede oz. besedne zveze. Začeli smo s protestantizmom, Trubarjem in Bohoričem, končali pa z obdobjem sodobne književnosti, kamor smo uvrstili tudi dve učenki, ki sta prispevali svoje avtorske pesmi. Te plakate je učenec pritrdil na steno avle, kjer so ostali še ves teden. Za učenki avtorici je bilo to posebno priznanje, za druge učence pa spodbuda in dokaz, da je vredno aktivno sodelovati in ustvarjati.

Podroben potek prireditve:[7]

1. Slovenska himna

Učenci se v spremstvu učiteljev zberejo v šolski avli in se po oddelkih posedejo na zanje vnaprej določena mesta.

Ob znaku zborovodkinje in spremljavi učenke na klavirju vsi prisotni vstanejo in zapojejo slovensko himno.

2. Preplet deklamacij, pevskih, glasbenih in plesnih dejavnosti učencev, z vmesno deklamacijo in nagovorom ravnatelja

– glas šolskega zvonca in po njem deklamacija Bohoričevih nasvetov o primernem vedenju v šoli (npr. štirih učencev (lahko tudi več), ki naj delujejo resno in posnemajo glas odraslih).

»Ko pride učenec v šolo, naj gre takoj na svoje mesto, ki mu ga je določil učitelj, in naj ga ne zapusti, če ga ne prisili k temu nujen razlog ali učiteljev ukaz.

Če mora učenec zapustiti svoj prostor, naj se to zgodi z učiteljevim dovoljenjem; prosi naj ga za dovoljenje tako, da prej pove določen latinski izrek.

Ko dobi dovoljenje za izhod, naj se čimprej vrne in naj ne ubija časa z neumnimi šalami ali z drugimi nesramnostmi, da ne bo dajal učitelju vzroka, da ga upravičeno in zasluženo kaznuje.

Ko se vrača, naj gre takoj spet na svoje mesto brez hrušča in ne da bi svojega soseda nadlegoval. Na učiteljeva vprašanja naj točno odgovarja in vedno naj pazljivo posluša, kaj se naroča ali recitira.« (Adam Bohorič, Odlomek iz šolskega reda)

Zapis na 1. drsnici:
imena nastopajočih
1550 – prva slovenska knjiga, Primož Trubar
prizadevanje protestantov za razvoj šol
Adam Bohorič: Odlomek iz šolskega reda

– deklamacija Valvasorjevega posvetila v knjigi *Slava vojvodine Kranjske*:

»V svesti si tega, menim, da sem dolžan, svojo drago domovino Kranjsko ne le sam zase častiti, marveč žarke njene slave tudi v daljni svet pošiljati, zlasti ker sem opazil, da leži ta odlična Vojvodina Kranjska s svojimi imenitnimi lastnostmi, čeprav je lep biser med cesarskimi dednimi deželami, vendarle pri mnogih tujcih zavita v globoko nepoznanje.« (Janez Vajkard Valvasor)

Zapis na 2. drsnici:
ime nastopajočega
Janez Vajkard Valvasor: Slava vojvodine Kranjske, odlomek iz posvetila v knjigo
draga domovina, dolžan sem te častiti, žarki tvoje slave, lep biser

– pevska točka: uglasbena pesem Marka Kravosa *Moja dežela*

To pesem kot tudi vse ostale zapete na tej prireditvi (razen Zdravljice) je uglasbila ob kitari učenka, ki se je kita-

7 V šolskem letu 2017/18 smo z devetošolci (9. a in 9. b) pripravili prireditev. Pri prireditvi smo sodelovali: Zvonka Kajba, Andreja Premrl Prosen, Milena Prinčič, Gordana Štucin, Barbara Trampuš ter Miloš Mattiazzi in Iztok Trampuž.

re do takrat učila šele tretje leto. V ta namen se je zbrala skupina osmih devetošolk, ki so pesmi zapele. Za nastop so svoji skupini nadele tudi ime. Na naši šoli so s temi pesmimi gostovale še potem, ko so že bile srednješolke ob našem tradicionalnem večernem branju ob začetku bralne značke. Njihovo petje smo na šoli tudi posneli in te posnetke uporabljam pri obravnavanju teh pesmi z novimi generacijami.

Zapis na 3. drsnici:
Vokalna skupina Oliva – imena pevk
Marko Kravos (zamejski Slovenec, tržaški pesnik): Moja dežela
Uglasbitev in kitara: ime učenke
»Moja dežela
je dežela sonca«
»moja dežela je vrt z rožami«
»moja dežela je lepa,
v njej hodijo ljudje pokonci«

– deklamacija posameznih verzov iz Gregorčičeve pesmi *Soči* (1. del pesmi)

Zapis na 4. drsnici:
imena nastopajočih
goriški slavček
Simon Gregorčič: Soči

– pevska točka: pesem o ljubezni do domačega kraja, ki ostaja za izpovedovalko zagotovo najlepši, kljub temu da potuje in spoznava tuj svet. Napisala in uglasbila jo je ista učenka.

Zapis na 5. drsnici:
Vokalna skupina Oliva – imena pevk
Ime in priimek avtorice: Najlepše na svetu
Besedilo, uglasbitev in kitara: ime učenke

– deklamacija odlomka Župančičeve pesmi *Z vlakom* (Berilo MK za 9. razred) (dva učenca):

»Z menoj, ve zvezde, z menoj, ve planine!
Razširi, raztegni se, króg domovine,
razpni se kot morje
v brezbežno obzorje,
dom moj!«

»Kamor stopi mi noga – na tvojih sem tleh ...
kamor nese me jadro – na tvojih valeh ...
kamor hoče srce – pri svojih ljudeh ...«

Zapis na 6. drsnici:
imena nastopajočih
Oton Župančič: Z vlakom (odlomek)

– pevska točka: uglasbena pesem Gustava Januša: *Časopis*

Zapis na 7. drsnici:
Vokalna skupina Oliva – imena pevk
Gustav Januš (zamejski Slovenec, avstrijska Koroška): Časopis
Uglasbitev in kitara: ime učenke

– deklamacija pesmi Gustava Januša *Časopis* v italijanščini

Pesem je prevedel v italijanščino učenec, ki je dvojezičen, saj je njegov oče Italijan. Deklamirale so jo tri učenke izbirnega predmeta italijanščina.

Il giornale[8]

Nel giornale è
scritto tutto
nero su bianco.
Se voi sapere qualcosa
del sole, dell'erba
e della bella natura
devi venire nel mio villaggio
e guardare
fuori dalla finestra e
non nel giornale, perché
nel giornale è
scritto tutto
nero su bianco.

Zapis na 8. drsnici:
imena nastopajočih
Gustav Januš: Il giornale
Prevod pesmi Časopis: ime in priimek učenca

Gustav Januš: Časopis

V časopisu je
vse črno na belo
tiskano.
Če hočeš kaj zvedeti
o soncu, o travi,
o cvetočem drevesu,
moraš priti v mojo vas
in pogledati
skozi okno in
ne v časopis, ker
v časopisu je
vse črno na belo
tiskano.

– branje odlomka iz pisma kaplanu Martinu Čedermacu

Napisala ga je učenka. Tudi interpretacija je njena. Učenka sedi za mizo za platnom, osvetljenim z lučjo, na robu

8 Primer prevoda pesmi v italijanščino. Ker za objavo učenčevega prevoda nimam dovoljenja, sem pesem prevedla Z. Kajba.

odra, čim bolj oddaljena od gledalcev, da se vidi le njena silhueta. Sedi in piše pismo. Glasno in z ustreznimi premori prebira odlomek.

Katrina Manfreda: Odlomek iz pisma kaplanu Martinu Čedermacu

»Če bi bila jaz na vašem mestu, bi želela storiti enako, a ne vem, če sem iz pravega testa – tako hrabra, močna v hotenju … Mislim, da ste svojo zadnjo pridigo namenili temu, da ste nas opozorili, prosili, naj ne završemo svojega jezika. Vse, kar ste želeli, je bila ena misel: naj se oklepamo svojega jezika in branimo dediščino naših očetov. Tudi meni slovenščina pomeni ogromno: v njej lahko izrazim svoje misli, tako lepe in prijazne kot grobe. V njej pišem, ko nihče ne sliši mojih besed. V njej govorim, ko bi me kdo rad poslušal, v njej dajem in sprejemam nasvete, odločitve, znanje in ljubezen. Ni jezika, v katerem besede »hvala«, »oprosti«« in »rad/a te imam« lepše zvenijo. Mislim, da bi tudi drugi začutili to povezanost z jezikom – še posebej, če je materni. Nekaterim je celo nerodno priznati, da so Slovenci. Zakaj? V tuji državi sem na potovanju na eni izmed tabel prebrala napis v njihovem jeziku, ki je sporočal: »Veter, ki obkrožaš svet: povej vsem, da ljubimo svoj narod!« Pa sem pomislila: zakaj ni pri nas nobene take table? Zakaj tajimo svoj narod? Zakaj ponosno ne oznanjamo, da smo Slovenci? Gospod kaplan, potrebujemo vas. Vaše pridige so izjemne in resnično upam, da bom slišala še kakšno. Vsi bi jo morali. Vaše besede se dotaknejo še tako trdega srca in ga ogrejejo.«

Zapis na 9. drsnici:
Odlomek iz pisma kaplanu Martinu Čedermacu – borcu za pravice slovenskega jezika v zamejstvu
Napisala in bere: ime učenke

– deklamacija in gibalna predstavitev Kajuhove pesmi *Drobna pesem*

Šest deklet, ki obiskujejo plesne šole, se je združilo, čeprav plešejo različne sloge, se naučilo pesem in sestavilo koreografijo. Z gibi so ponazarjale rast in razvoj življenja – od neznatnega in majhnega k velikemu. Z deklamacijo pesmi so ustvarjale ritem in hitrost gibov. Da ne bi prihajalo do nesporazumov, sem jim s pogovorom pomagala pri izbiri osrednje koreografinje.

Zapis na 10. drsnici:
Imena nastopajočih
Karel Destovnik Kajuh: Drobna pesem
Koreografija: ime učenke

– nastop nogometašev (5 učencev)

Ob spremljavi odlomka pesmi *Slovenija gre naprej* (izvajalcev Kreslina, Lovšina in Predina) pritečejo na oder nogometaši v dresih šolske nogometne reprezentance. Pozdravijo se s šolskim pozdravom[9]: »Fran, Fran, Fran …« in žonglirajo, si podajajo žogo oz. izvajajo različne spretnosti z žogo.

Zapis na 11. drsnici:
Imena nastopajočih
Fran – šolska nogometna reprezentanca

– prihod ravnatelja, deklamacija in nagovor

Ravnatelj po prihodu na oder ponovi verz iz prejšnje pesmi: »… *v dobrem in v slabem za Slovenijo živimo.*« Najprej se obrne k nastopajočim dekletom, potem tistim v dvorani in deklamira 5. kitico Zdravljice. Svoj pogled usmeri še k fantom in pove šesto kitico. Vsem prisotnim čestita ob prazniku in spregovori nekaj besed o pomenu praznika kulture.

Zapis na 12. drsnici:
Gospod ravnatelj (ime in priimek)
France Prešeren: Zdravljica, 5. in 6. kitica

– misel učencev o pomenu *Zdravljice* za slovenski narod (to so misli iz naloge po koncu obravnave pesmi)

Zapis na 13. drsnici:
Imeni nastopajočih
O Prešernovi Zdravljici

– deklamacija pesmi *Zaljubljena in naivna*, ki jo je napisala še ena učenka, ob deklamaciji še koreografija, katere avtorica je učenka, ki jo tudi izvaja in ni ena izmed tistih, ki so že plesale ob Kajuhovi pesmi.

Lija Vermiglio Vremec: Zaljubljena in naivna

Med odmorom čakam
pred tvojim razredom.
Ko prideš ven,
ti sledim s pogledom.

Gledam, ko se smeješ,
a nasmehi niso zame,
saj si v trenutku
ti pozabil name.

Rekel si, da bo za vedno,
a zveza je končala bedno.
Kar tako si me pustil
in še drugo si dobil.

9 Ime naše šole OŠ Frana Erjavca Nova Gorica, zato ime šolske nogometne reprezentance Fran.

Nikoli nisem občutila večje jeze
kot zaradi te tvoje pretveze.
Zelo lepo si to speljal
in še drugo zapeljal.

Jaz naivna še nasedem,
da zate sem edina jaz.
A ko sem rekla, da te ljubim,
videla sem tvoj obraz.

Nesramen si in beden,
moje ljubezni nisi vreden.
A čeprav vem, da zlomil si me,
neumna jaz še ljubim te.

Zapis na 14. drsnici:
Imeni nastopajočih
Ime in priimek avtorice: Zaljubljena in naivna
Koreografija in ples: ime učenke

– pevska točka: uglasbena pesem učenke, ki je napisala že zgornjo pesem Zaljubljena in naivna. Pesem je napisala v angleščini z naslovom *Summer love*. Njena sošolka jo je uglasbila.

Lija Vermiglio Vremec: Summer love

At the end of school
I fell for him.
He was hot & cool
we should be a good team.

Like I liked him, he liked me.
I tought: can you & me become WE?
Between us were some things.
Our love gave us wings.

We were rushing
we only had one summer.
I was blushing.
There was no time. What a bummer.

He was my summer love
I tought he'll be mine forever
nobody belived me, that I'm serious,
but I just said: whatever.

I really loved him with all my heart,
but it did end as it start.
It was hard to be apart,
it was like a dart to my heart.

I tought, we could make it,
but we couldn't take it.
Because of tears I couldn't see
your stupid face when you dumped me.

We were rushing
we only had one summer.
I was blushing.
There was no time. What a bummer.

He was my summer love
I tought he'll be mine forever
nobody belived me, that I'm serious,
but I just said: whatever.

But I just said: whatever

Zapis na 15. drsnici:
Vokalna skupina Oliva – imena pevk
Ime in priimek učenke: Summer love
Uglasbitev in kitara: ime učenke

– deklamacija Kokotove pesmi *Le kaj naj storim* v angleščini, prevod je bilo delo učenca

Tukaj prilagam prevod Polone Završnik, učiteljice angleščine na naši šoli. Učenčev prevod, ki ga ne morem objaviti, se je nekoliko razlikoval od učiteljičinega, zanimiv pa je bil njun pogovor o tem, kako kaj prevesti in zakaj tako. O vprašanju, kako prevesti jezik v besedni zvezi scefrati jezik: kot organ – *tongue* ali kot sredstvo sporazumevanja – *language*, smo razpravljali z učenci. Enoznačnega odgovora nismo našli, smo pa veliko razmišljali o večpomenskosti besed.

What should I do

I struck a table,
but you said it was too loud.
I uttered an honest word,
but you said it was too real.
I told you I was here,
but you said I was lying.
What else should I do?
Should I again bury myself in me for decades
and suppress my word and deny my origins?
Or should I let them
completely shred my tongue
and stamp it down into the ground
where it grew out of?
No!
I am here and here I shall stay,
standing tall among your messianic intentions!
pevska točka: uglasbena pesem Andreja Kokota Le kaj naj storim

Na oder pridejo vsi devetošolci. Pesem zapojejo le pevke, pri zadnjem delu *(NE! // Tu sem in tu bom ostal // in se postavil med vaše mesijanske račune!)* se jim pridružijo ostali in ga zapojejo čim glasneje.

Zapis na 16. drsnici:
Imeni nastopajočih
Andrej Kokot: What should I do
Prevod pesmi Le kaj naj storim: ime in priimek učenca

Andrej Kokot: Le kaj naj storim
Udaril sem v mizo,
pa ste rekli, da je bilo preglasno.
Izrekel sem odkrito besedo,
pa ste rekli, da je bila preresnična.
Povedal sem vam, da sem tu,
pa ste rekli, da lažem.
Le kaj naj še storim?
Ali naj se spet za desetletja
zakopljem vase in dušim
svojo besedo in tajim svoj izvor?
Ali naj pustim,
da mi do konca scefrajo jezik
in ga steptajo v zemljo,
iz katere je zrasel?
NE!
Tu sem in tu bom ostal
in se postavil med vaše mesijanske račune!

Vokalna skupina Oliva – imena pevk in vsi devetošolci
Andrej Kokot: Udaril sem v mizo
Uglasbitev in kitara: ime učenke

3. Zaključek

Zapis na 17. drsnici:
Zahvaljujemo se vam za vašo pozornost.
Jutri pa si privoščite zares kulturen kulturni dan.

Sklep

Čeprav je takšna priprava kulturne prireditve idejno, organizacijsko in časovno zahtevna, se vedno potrdi, da je najučinkovitejša pri doseganju ciljev: povezovati se v skupnost, ki ji pripadamo, razvijati svojo osebnost in sposobnosti s slovensko kulturo, spoznavati slovenski jezik in se ga učiti ljubiti, hkrati pa (p)ostati odprt in dojemljiv za svet okoli nas.

Literatura

Ansambel bratov Avsenik: *Od kod lepote tvoje*? Dostopno na: https://www.youtube.com/watch?v=V8mrWXvGTAE (16. 12. 2019).

Bohorič, Adam, 1976: *Reformacijsko slovstvo: izbrano delo*. Izbral in uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cankar, Ivan, 1995: *Kurent: starodavna pripovedka*. Zbirka Klasiki Kondorja XI. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

Destovnik, Karel, 1966: *Zbrano delo. Pesmi.* V Ljubljani: Zavod Borec.

Honzak, Mojca et al., 2014: *Dober dan, življenje: berilo za 8. razred osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Honzak, Mojca et al., 2015: *Skrivno življenje besed: berilo za 9. razred osnovne šole*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kocjan, Šimec, 1990: *O domovina, ti si kakor zdravje: slovensko berilo za šesti razred osnovne šole.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kodre, Petra, 2014: *Od glasov do knjižnih svetov 9: samostojni delovni zvezek za slovenščino v 9. razredu osnovne šole: jezik in književnost.* Ljubljana: Rokus Klett.

Koroška slovenska poezija = Carinthian Slovenian poetry, 1984. Celovec = Klagenfurt: Hermagoras-Mohorjeva. Columbus. Ohio.

Kovič, Kajetan: *Grob kraj poti*. Dostopno na: www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-EVU3OSXH/?query=%27contributor%3DKajetan+Kovi%C4%8D%27&pageSize=25&language=eng (16.12. 2019).

Kravos, Marko, 1972: *Trikotno jadro*. Koper: Lipa. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Mohor, Medved Udovič, Saksida, Golob, 2007: *Sreča se mi v pesmi smeje (berilo za 7. razred osnovne šole)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Pavček, Tone, 2010: *Čas duše, čas telesa: četrti del*. V Ljubljani: Slovenska matica.

Pečnik, Jožica et al., 2014: *Priročnik za učitelje srednjih šol za proslavitev slovenskih državnih praznikov: aktivno državljanstvo in domovina*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostopno na: https://www.zrss.si/pdf/ADD-prirocnik-za-proslavitev-drzavnih-praznikov.pdf (16. 12. 2019).

Pravilnik o šolskem koledarju za osnovne šole. Dostopno na: www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11347 (16.12. 2019).

Prešeren, France, 2014: Zdravljica. Zbirka Zlata bralka, zlati bralec. Ljubljana: Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS: Mladinska knjiga.

Rak, Peter: *Gustav Januš – pesem se mu zdi nekaj vzvišenega*. Dostopno na: https://www.delo.si/kultura/knjiga/pesem-se-mi-zdi-nekaj-praznicnega.html (16. 12. 2019).

Siddharta, 2008: *Dviga Slovenija zastave. Uradna nogometna himna.* Dostopno na: https://www.youtube.com/watch?v=UfAjGp_i2Ho (16. 12. 2019).

Slovenija gre naprej [Zvočni posnetek], 2000. Ljubljana: Nogometna zveza Slovenije. Dostopno na: https://www.youtube.com/watch?v=tCgFgoeJ-2VI (16. 12. 2019).

Štampe Žmavc, Bina, 2010: *Roža v srcu*. Zbirka Deteljica. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina. [Elektronski vir]. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo: Zavod RS za šolstvo, 2018. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (16.12. 2019).

Valvasor, Janez Vajkard, 1968: *Slava vojvodine Kranjske: Izbrana poglavja.* Izbral in prevedel Mirko Rupel. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Verdev, Helena, 2015: *Raziskujem Slovenijo 9: učbenik za geografijo v 9. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Založba Rokus Klett.

Zbirka preizkusov znanja (testov) za skupinsko preverjanje znanja učencev 8. razreda osnovne šole z rešitvami: 1999, 2000, 2001, 2000, 2002. 6., spremenjena izdaja, 1. natis. Zbirka Preverjanje znanja. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

dovoljeno fotokopiranje

Andrej Kokot: LE KAJ NAJ STORIM
(uglasbila Katrina Manfreda)

Am
Udaril sem v mizo,
F C G
pa ste rekli, da je bilo preglasno.
Am F
Izrekel sem odkrito besedo,
C G Am
pa ste rekli, da je bila preresnična.
F C
Povedal sem vam, da sem tu,
G
pa ste rekli, da lažem.
Am F C G
//:Le kaj naj še storim?://

Am F
Ali naj spet se za desetletja
C G
zakopljem vase in dušim
Am F C G
svojo besedo in tajim svoj izvor?
Am F
Ali naj pustim,
C G
da mi do konca scefrajo jezik
Am F
in ga steptajo v zemljo,
C G
iz katere je zrasel?
Am
//:NE!
F C G
Tu sem in tu bom ostal
Am
NE!
F C G
Tu sem in tu bom ostal
Am F C G
in se postavil med vaše mesijanske račune!://
Am F C
...in se postavil med vaše račune...

Marko Kravos: MOJA DEŽELA
(uglasbila Katrina Manfreda)

C
Moja dežela
G
je dežela sonca,
F G
je dežela širne vode,
C G
je dežela pravice in burje,
F G
kamenja in brinja,
C G F
dežela ladij in hrumečih strojev
G
in smeha,
C G F
moja dežela je vrt z rožami,
C G
je hiša, je modra asfaltna cesta,
F G
je svetilka, je sadje in regrat na stojnici,
C G
je vino in zvestoba ali ljubezen,
F G
je bonbon ali igrača,
C G F
moja dežela je lepa,
C G F
v njej hodijo ljudje pokonci,
F Am
ne plazijo se, ne gnetejo,
F Am F
niso podli, ali lakomni, niso prazni
Am F Am
ali žalostni, lačni, izdani, grdi in sami
F Am
in mrzli in mrtvi.

dovoljeno fotokopiranje

Gustav Januš: ČASOPIS
(uglasbila Katrina Manfreda)

G
V časopisu je
D
vse črno na belo
G
tiskano.

C G
Če hočeš kaj izvedeti
D
o soncu, o travi,
C
o cvetočem drevesu,
G D
moraš priti v mojo vas
C
in pogledati
G
skozi okno in
D
ne v časopis, ker
G
v časopisu je
D
vse črno na belo
G
tiskano.

Katrina Manfreda: NAJLEPŠE NA SVETU
(uglasbila Katrina Manfreda)

A D A E
Moja pranona je vedno trdila:
A D A E
»Verjemi, najlepše na svetu je pri nas!«
A D A E
A ona po svetu ni nikdar hodila,
A D A E
preprosto ljubila svoj pusti je Kras.

F#m A D E
Jaz pa sem spoznala visoke vulkane
D E F#m E D
in črne otoke, nastale iz njih.
F#m A D E
Spoznala ravnine, dežele prostrane
D E F#m E D
in morja prekrasna, //:človeku navdih://.

F#m A D E
Sem videla stare, kamnite vasice
D E F#m E D
in mesta mogočna iz belih kamnin,

F#m A D E
sem zrla v gore, zelene ravnice,
D E F#m E D
spoznala ljudi sem //:različnih vrlin://.

A D A E
A vendar se vselej potiho vesela
A D A E
vračam domov, prihajam nazaj.
A D A E
To meni je topla, domača dežela
A D A E
s prekrasnim jezikom – tu zame je raj.

F#m A D E
Ni reke je lepše, kot Soča je naša,
D E F#m E D
ni jam bolj bogatih, kot zmore jih Kras
F#m A D E
in ni ga gorovja, ki Alpe prekaša –
D E F#m E D
gotovo je na svetu najlepše pri nas!

dovoljeno fotokopiranje

Lija Vermiglio Vremec: SUMMER LOVE
(uglasbila Katrina Manfreda)

A E
At the end of school
F#m D
I fell for him.
A E
He was hot and cool,
F#m D
we should be a good team.

A E
Like i liked him, he liked me.
F#m D
I thought: can you and me become WE.
A E
Between us were some things.
F#m D
Our love gave us wings.

E
We were rushing,
D
We only had one summer
E
I was blushing.
D N.C.
There was no time, what a bummer.

A E D
He was my summer love.
A E D
I thought he will be mine forever.
A E D
Nobody belived me, that I'm serious,
A E A
but I just said – whatever.

A E
I really loved him all my heart,
F#m D
but it did end as it start.
A E
It was hard to be apart.
F#m D
It was like a dart to my heart.

A E
I thought we could make it,
F#m D
but we couldn't take it.
A E
Because of tears I couldn't see
F#m D
your stupid face when you dumped me.

We were rushing ...

Irena Robič Selič | *I. gimnazija v Celju*

Grajski učitelj, Koporčev Jurca in Maček:
Ko usodni trenutki vodijo v nesrečen konec

Royal Teacher, Koporčev Jurca and a Cat:
When Fatal Moments Lead to Unhappy Endings

Ključne besede:
slovenska kratka pripovedna proza, Janko Kersnik, *Kmetske slike*, obdobje med romantiko in realizmom, *slika*

Izvleček

V obdobju med romantiko in realizmom na Slovenskem ima posebno mesto kratka pripovedna proza. Poleg obveznih besedil po Učnem načrtu je v pouk smiselno vključiti kakšno prostoizbirno besedilo za individualno in skupinsko delo ter aktualizacijo, na primer Kmetske slike Janka Kersnika. V prispevku so natančneje analizirane *slike Ponkrčev* oča, Rojenica in Mačkova očeta, in sicer glede na razločevalne lastnosti kratke pripovedne proze: kratkost pripovedi, upodabljanje usodnih trenutkov iz življenja literarnih oseb, osredotočenost na eno osebo - zlasti na že izoblikovan značaj - nesrečen konec, sintetična zgradba.

Keywords:
Slovenian short story, Janko Kersnik, *Kmetske slike*, period between romanticism and realism, short story focusing on a single character

Abstract

Slovenian short story has a special place in the period between romanticism and realism. In addition to the mandatory texts defined by the curriculum, class should also include a text that students can choose to work on individually or in groups, for example the short stories "Kmetske slike" by Janko Kersnik. The article focuses in greater detail on the short stories *Ponkrčev oča*, *Rojenica* and *Mačkova očeta* based on the short story distinctive characteristics: length of the story, depiction of fatal moments from the lives of literary characters, focus on a single person – especially a well-developed character, unhappy ending, synthetic structure.

1 Uvod

Z obdobjem med romantiko in realizmom po navadi zaključujemo obravnavo književnosti v 2. letniku gimnazijskega izobraževanja. Obdobje med leti 1848/1849 in 1899 zajema pester nabor književnih besedil, med katerimi je posebej poudarjena kratka pripovedna proza. Slovenska kratka pripovedna proza je v drugi polovici 19. stoletja šele nastajala, kar ni nujno negativno, saj to pomeni, da ni bilo tradicionalnih modelov, ki bi se jih bilo treba držati. Na Slovenskem so se uveljavljale različne vrstne oznake kratke proze; v članku bo izpostavljen izraz *slika*, in sicer v povezavi s *Kmetskimi slikami* Janka Kersnika, ki so v Učnem načrtu navedene kot predlog prostoizbirnega književnega besedila za individualno in skupinsko delo ter aktualizacijo. Dijaki spoznajo temeljne značilnosti kratke pripovedne proze in jih opazujejo ter primerjajo v Kersnikovih *Kmetskih slikah*.

Po mnenju Antona Ocvirka je Janko Kersnik s *Kmetskimi slikami* dosegel pravo realistično podobo, saj »pisatelja sedaj ne mikajo več ne izjemni značaji, to se pravi kmetski posebneži v kretnji in besedi, ne romantični doživljaji, zato pa riše ljudi iz vsakdanjosti, preproste pripetljaje, pokazati hoče žive človeške bolečine in pristne čustvene krče. Od tod nova motivika, a hkrati z njo tudi nova oblika: pripoved postane stvarnejša, manj presenetljiva, toda po svoji neposrednosti učinkuje prepričljivejše.« (Kocijan 1994: 239)

Slovenska kratka proza druge polovice 19. stoletja je pomemben opus, ki ga je smiselno obravnavati kot celoto. Značilnosti kratke proze dijaki usvojijo z obveznimi besedili Učnega načrta: z Jurčičevim *Desetim bratom* spoznajo začetke slovenskega romanopisja, s Kersnikovo povestjo *Jara gospoda* dobijo vpogled v življenje podeželskih izobražencev in malomeščanov, z Jenkom in Jurčičem (*Tilka, Telečja pečenka*) znajo povzeti značilnosti novele značajevke, Tavčarjevo *Cvetje v jeseni* poudarja kmečko življenje kot izhod iz mestne zatohlosti … Kot prostoizbirno besedilo v obdobju med romantiko in realizmom lahko profesor doda tudi Kersnikove *Kmetske slike*, s katerimi dijaki še nadgradijo poznavajo slovenske kratke proze.

2 *Slika* kot oblika kratke pripovedne proze

Pisatelji so v obdobju med romantiko in realizmom kratko pripovedno prozo različno vrstno poimenovali. Pojavljali so se izrazi: povest, povestica, kratka povest, pripovest, povedka, dogodba, dogodbica, zgodba, prigodba, prigodbica, podobica, *slika*, sličica, črtica, črta, idila, pripovedka, pravljica, bajka, prizor, spomin, obraz, značajevka (Kocijan 1994: 32). S temi izrazi so avtorji želeli poudariti predvsem kratkost pripovedi in neposredno podobo stvarnega življenja. Skupen izraz zadnjih let je kratka pripovedna proza.

Slika velja za splošno realistično obliko, ki je bila aktualna v germanskih in romanskih književnostih, močno se je uveljavila tudi v hrvaškem in češkem prostoru. Na Slovenskem je *slika* dobila nekatere svoje značilnosti: ne poudarja zunanje fabule, temveč sega po notranjih življenjskih razsežnostih. Njena kompozicijska linija ni enotna, pojavljajo se avtorjeve oddaljitve, na primer subjektivni posegi, lirizacija. Pripovedno se *slika* osredotoča na značajske lastnosti književnih likov, o katerih pripoveduje. *Slika* je bila po mnenju Jožeta Pogačnika »*največja novost slovenskega realizma*« (Kocijan 1983: 29).

Janez Rotar je v razpravi *Slika, oblika realistične novele v slovenski književnosti* podrobno obravnaval kratko pripovedno prozo v drugi polovici 19. stoletja. Po avtorjevem mnenju se je v sedemdesetih letih 19. stoletja izoblikovala posebna smer realistične proze, pri čemer sta imela pomembno vlogo Janko Kersnik in Ivan Tavčar. *Sliko* Janez Rotar definira kot specifično realistično obliko, za katero bi spodbude lahko prišle od čeških avtorjev, na primer Jana Nerude, ali Ivana Sergejeviča Turgenjeva.

3 Kersnikove *Kmetske slike*

Kersnika je preučeval Ivan Prijatelj (Janko Kersnik, njega delo in doba, 1910, 1914), ki je cikel Kersnikove kratke proze v Zbranih spisih (IV. zvezek, 1905) naslovil *Kmetske slike*. Z izrazom *slika* je »hotel najbrž poudariti, kako zelo so zgodbe zajete iz resničnosti in kako živo se v njih odraža pisateljev realistični slog«. (Kocijan 1994: 21)

Boris Paternu je *Kmetske slike* v Kondorjevi izdaji (1963) poimenoval zgodbe ali kratke zgodbe, s čimer je zaznamoval njihovo kratkost in dogajalno strnjenost. Po njegovem mnenju je Kersnik s *Kmetskimi slikami* razkril vse stopnje svojega pisateljskega razvoja, *Kmetske slike* pa so »umetniško pomemben izraz slovenske pripovedne proze na njenem prehodu od zgodnjega v klasični realizem in od tod *v smer naturalizma ter moderne*«. (Kocijan 1994: 25)

Anton Ocvirk je *Kmetske slike* imenoval novele iz kmetskega življenja (I. zvezek Kersnikovega Zbranega dela), v tretjem zvezku pa črtice ali drobne povesti.

Kersnik sam se ni mogel odločiti, kako bi poimenoval svoje kratke pripovedi, odločal se je med izrazi kratka povest,

majhna povest, majhna noveleta in povestica. 24. junija 1887 je prijatelju pisal: »Ako hočeš, napravi notico, da s 1. avgustom končam Testament, da bom pa v prihodnjih številkah priobčil par kratkih prizorov ali slik ali kakor jih že hočeš imenovati.« (Kocijan 1994: 43)

Kersnikove *Kmetske slike* obsegajo osem slik iz kmečkega življenja, ki so izhajale v Ljubljanskem zvonu med leti 1882 in 1891: *Ponkrčev oča, Rojenica, V zemljiški knjigi, Mačkova očeta, Mohoričev Tone, »Otroški dohtar«, Kmetska smrt, Mamon*.

4 Razločevalne lastnosti kratke pripovedne proze:

- kratkost pripovedi, ni dogajalne razvejanosti;
- upodabljanje usodnih trenutkov iz življenja literarnih oseb;
- osredotočenost na eno osebo, zlasti na značaj, ki je že izoblikovan;
- nesrečen konec;
- sintetična zgradba (Kocijan 1994: 33).

Na podlagi teh lastnosti lahko zelo natančno analiziramo Kersnikove *Kmetske slike*, smiselno je opazovati in primerjati tudi teme posameznih *slik*.

Dijake pred obravnavo seznanim z razločevalnimi značilnostmi kratke pripovedne proze in s pojmom *slika* (povzeto po različnih avtorjih, kot je navedeno v prispevku). Obravnava *Kmetskih slik* je nadgradnja poznavanja Kersnikove književnosti, saj dijaki pred tem za domače branje že preberejo povest *Jara gospoda*, s katero spoznajo Kersnikovo življenje podeželskih izobražencev in malomeščanov, kar je litararnointerpretativna prvina, ki jo v obdobju med romantiko in realizmom predvideva učni načrt. Cilj obravnave ni le opazovanje temeljnih značilnosti *slike* kot kratke pripovedne vrste, temveč tudi opazovanje teme kmečkega človeka (kmečko življenje je naslednja literarnointerpretativna prvina, zahtevana po učnem načrtu), ki jo je Kersnik v *Kmetskih slikah* izpostavil, pri čemer se je zgledoval predvsem po razpravi Frana Celestina *Naše obzorje*. Že Fran Celestin je oblikoval literarni program, v katerem je kmečki svet zelo poudaril: »Samo kmetsko življenje, kako je raznovrstno v svoji borbi za obstanek, večkrat naravnost dramatično! *Dotika kmeta z gospodo in z omiko sploh, ta gospoda sama, velik vpliv duhovščine in njegovi vzroki, odnosi z gosposko in vlado sploh, strast našega kmeta za pravdanje, nespametne ženitve na nič, škodljive delitve in njihovi nasledki, rastoče hipotekarno zadolževanje, rastoči proletariat: koliko je že tu gradiva, koliko ima še narod originalnih misli, nazorov, navad, značajev!*« (Cuderman 2015: 365)

Dijaki po skupinah ob usmerjevalnih vprašanjih Kmetske slike vsebinsko interpretirajo, pozorni so na temo posamezne slike in razločevalne lastnosti kratke pripovedne proze. V nadaljevanju so glede na temo in razločevalne lastnosti kratke pripovedne proze analizirane tri izmed *Kmetskih slik*: *Ponkrčev oča, Rojenica* in *Mačkova očeta*.

4.1 Ponkrčev oča

Usmerjevalne bralne naloge za dijake:

- *Osrednja oseba je grajski učitelj. Predstavi ga:*
  - *v odnosu do mesta/podeželja;*
  - *do ženske (njegova predrznost ob prvem srečanju s Tolstovršnikovo Urško, nakazovanje na neresnost njune zveze, nenaden odhod);*
  - *kot »capina«, ki pride umret k lastnemu sinu.*
- *Izpostavi usodne trenutke v življenju grajskega učitelja in Tolstovršnikove Urške. Svoj izbor utemelji s konkretnimi primeri iz besedila.*
- *Glavni lik tragično propade, umre beraške smrti. Komentiraj, ali je konec le pravična kazen za grehe lahkomiselnega učitelja? Je zlo v življenju kaznovano, dobro pa poplačano, na kar nakazujejo že pridige z ekzempli?*
- *Se strinjaš s trditvijo, da kratkost slike vpliva na njeno (ne) razumljivost?*

4.1.1 Kratkost pripovedi

Prva Kersnikova *slika* je razdeljena na tri kratka poglavja, obsega 2188 besed (štetje besed po Wikiviru). Poglavja so samostojne enote, avtor niza predvsem dejstva. Kljub kratkemu zunanjemu obsegu *slika* zajema obdobje tridesetih let. Kersnik se oddalji od širokega pripovednega razvijanja, ki ga je uveljavil Josip Jurčič, in zgodbo fragmentarizira.

4.1.2 Upodabljanje usodnih trenutkov iz življenja literarnih oseb

Kersnik poudari samo usodne trenutke iz življenja grajskega učitelja in Tolstovršnikove Urške. Prvi usoden trenutek je njuno srečanje v gozdu, ko spregovorita le nekaj besed. Učitelj jo vpraša po imenu, dekletu pa se zelo mudi in hitro izgine za ovinkom. Naslednja usodna trenutka sta rojstvo nezakonskega otroka, ki ga župnik zaznamuje z imenom Ponkrèc, ter Urškina smrt. Sledi zadnji usodni trenutek, učiteljeva beraška smrt pri lastnem sinu Ponkrcu.

4.1.3 Osredotočenost na eno osebo, zlasti na značaj, ki je že izoblikovan

Osrednja oseba je grajski učitelj, ki nima imena, kar nehote nakazuje na njegov slab značaj. Na začetku je lep in še mlad mož, ki ima rad lov, poučevanje »baronovih paglavcev« mu ni v največje veselje, pa tudi sicer ve, da je učiteljevanje pri visokih ljudeh »grenak kruh«. Že ob prvem srečanju z »malo kmetsko deklico« pokaže predrzen značaj, saj stopi pred Urško in jo prime okoli pasu, krepko jo drži za roko in govori z resnim glasom, tudi poljubi jo. Z Urško se očitno želi poigrati: »Malo zabave bo morda vendar v teh hribih!« (Kersnik 1963: 7) Po dveh mesecih zahajanja k Urški učitelj izgine, pojavi se šele čez trideset let. K Ponkrcu pride prosit za prenočišče, je raztrgan, bos, hlapec ga imenuje »*capin*«. Svojemu sinu se izpove in umre kot revež, kar je po tradicionalnem vzorcu pripovedništva pričakovano: zlo je v življenju kaznovano, dobro poplačano.

Tudi pri stranskih osebah je avtor poudaril zlasti značajsko plat. Urška zardi ob prvem srečanju z učiteljem, zelo se ji mudi, gleda naokrog, ali ju morda kdo vidi, sram jo je. Njena stiska se pokaže tudi, ko zaihti in zajoče, ko izve, da so njenega sina krstili za Ponkrca. Urškin oče je omenjen samo z nekaj besedami, a jasno kaže svojo jezo ob nezaželenem vnuku: »Stari *Tolstovršnik je že od jutra sem klel in se hudoval okrog hiše in, ko se mu je zdelo dovolj, je zadel sekiro na rame ter odšel v gozd smrečje klestit. Čakati ni hotel, da prineso malega vnuka iz cerkve. Želel in prerokoval mu je vse, samo dobrega nič.*« (Kersnik 1963: 8)

4.1.4 Nesrečen konec

Nesrečno konča učitelj. S svojimi nepremišljenimi in neodgovornimi dejanji je zaznamoval življenje Urške in nezakonskega sina Ponkrca ter verjetno krojil tudi lastno usodo. Da je zlo kaznovano, uči že pridiga s svojim zgledom. Kot oslabel in lačen se zateče k svojemu sinu, mu pove svojo klavrno življenjsko zgodbo in umre.

4.1.5 Sintetična zgradba

Zgradba je sintetična, dogodki si sledijo kronološko po vrsti in obsegajo obdobje tridesetih let.

4.2 Rojenica

Usmerjevalne bralne naloge za dijake:

- *Posebnost slike je lirizem. Razloži pojem in povzemi, kako je v liričnem uvodu prikazana tragika človekove usode. Razmisli, ali že uvod nakazuje tragičen konec.*
- *Koporčev Jurca je kot glavni lik povsem povprečen moški. Povzemi dogodke, ki kljub povprečnosti v njegovem življenju izstopajo.*
- *Slika temelji na nasprotju med hrepenenjem in realnim življenjem. Dokaži s primeri iz slike. Je pretirano hrepenenje povzročilo nesrečen konec?*
- *Kako Koporčev Jurca doživlja rojenico, sinov odhod k vojakom in sinovo smrt? So Jurčeve značajske lastnosti jasno začrtane?*
- *Značilnosti rojenice kot ljudskega bajeslovnega bitja primerjaj s Kersnikovo rojenico.*

4.2.1 Kratkost pripovedi

Kersnikova *slika Rojenica* ni razdeljena na poglavja, obsega 2234 besed (štetje besed po Wikiviru). Po liričnem uvodu sledi zgodba o Koporčevem Jurci; pripoved torej ima dva dela, ki sta med seboj tesno povezana. Kljub kratkemu zunanjemu obsegu *slika* zajema obdobje triindvajsetih let. Kersnik zgodbo fragmentarizira in izpostavi le najnujnejša dejstva.

4.2.2 Upodabljanje usodnih trenutkov iz življenja literarnih oseb

Za Koporčevega Jurco je usoden dan, ko se mu rodi sin Štefan. Ko se vesel vrača domov, vidi rojenico, ki njegovemu sinu napove imenitno prihodnost. Rojenica Jurco s svojimi besedami zaznamuje za celo življenje, saj jim slepo verjame vse do sinove smrti. Rojenica je bitje iz ljudskega bajeslovja, ki otrokom prerokuje njihovo usodo. V tem primeru rojenica napove imenitno prihodnost kmečkemu otroku, torej se je avtor z napovedjo poigral, saj se prerokba spremeni v čisto laž. Mitična moč rojenica izginja, saj se postavlja vprašanje, ali ne gre zgolj za privid. Jurca se namreč opit vrača domov: »*Obstati je moral na hip, kajti pred njim in ravno tam, kjer je bil ugledal malo prej visok, košat in s snegom pokrit grm, je videl visoko belo ženo in groza ga je spreletela.*« (Kersnik 1963: 15) Veselje ob sinovem rojstvu je motivacija, da bi lahko šlo le za privid, poleg tega pa Jurca kot preprost kmečki človek svojemu sinu gotovo privošči lepše življenje.

Naslednji usodni trenutek je sinova smrt. Štefan je na Dunaju umrl za vročico in po naključju je šel mimo mrtvaškega voza sam cesar. Koporčev Jurca zdaj razume prerokbo, bolečina je neznosna.

4.2.3 Osredotočenost na eno osebo, zlasti na značaj, ki je že izoblikovan

Osrednja oseba je Koporčev Jurca, čigar značaj v tej *sliki* ni natančneje zarisan. Je povprečnež, ki se mu ne zgodi nič posebnega (do njegovega štiridesetega leta sta izpostavljena le dva dogodka, očetova smrt in hud pretep pred dvajsetimi leti). Deležen je bil očetove trde vzgoje s palico, zato ga

spoštuje in se ga hkrati boji. Po očetovi smrti dobi majhno posestvo, se oženi in po treh letih dobi še sina. Lahko bi mu pripisali naivnost, ker slepo verjame rojenici in vaškemu čarovniku Omahnežu. Njegovo hrepenenje se izkaže za lažno, kar pokaže z vzdihom in stiskanjem pesti. Kot njegov sin tudi sam klavrno propade: zelo hitro se postara, z ženo vzameta k sebi rejenko, ki jo bosta morda omožila, sama pa bosta živela sicer doma, a med tujimi ljudmi.

Bolj kot značajske poteze je pri ostalih osebah poudarjeno odzivanje v ključnih trenutkih. Ko je Jurca vpoklican v vojsko, mati joče in tarna, oče pa ponosno hodi naokrog. A tudi pri očetu je čutiti zlo slutnjo: »A ko je fant izginil za klancem, je sédel Jurca nehote na tnalo pred hlevom ter skrčil roke v pesti; predse in gori kvišku proti jasnemu jesenskemu nebu je zrl, pa videl ni niti sinjega neba in pred seboj gole, le na posamičnih vejah še rumeno listje noseče jablane; vse je bilo kakor v megli.« (Kersnik 1963: 17)

4.2.4 Nesrečen konec

Rojenica je *slika*, ki strnjeno niza dogodke, ki vodijo v nesrečen konec. Že v liričnem uvodu je bralcu jasno, da leskov grm ne more uspeti, ker »raste preveč pri tleh«, tako se kmečki človek ne more povzpeti med imenitneže. Boj za obstanek je neusmiljen – tako v naravi kot med ljudmi. Koporčev Jurca je živel revno življenje, zato ni mogoče, da bi usoda njegovemu sinu naklonila imenitno prihodnost. Še več, usoda se je z njim grdo poigrala, saj je bil na sinovem pogrebu sam cesar – a ne zaradi njegove pomembnosti, temveč zaradi golega naključja.

4.2.5 Sintetična zgradba

Zgradba *slike* je sintetična, dogodki si sledijo kronološko po vrsti od Jurčevega štiridesetega leta in obsegajo obdobje triindvajsetih let. Zgradba je delno tudi analitična, saj avtor poseže v obdobje pred dvajsetimi leti in izbere samo izseke, ki kažejo na Jurčevo socialno stanje in tesnobo. Izvemo, da je Jurca odraščal ob strogem očetu, mati je že zdavnaj umrla, bil je edinec. Z očetom nista veliko govorila, Jurca o ničemer ni smel odločati. Analitični izseki omogočajo lažje razumevanje sintetičnega dela.

4.3 Mačkova očeta

Usmerjevalne bralne naloge za dijake:

- *Kmečkega človeka te slike primerjaj s Koporčevim Jurco iz slike Rojenica. Je tudi njegova usoda socialno pogojena?*
- *S primeri iz besedila povzemi značajske lastnosti Mačkov in jih komentiraj.*
- *Mačke iz roda v rod čaka tragičen konec. Je njihov propad, poln mržnje do svojcev, posledica njihovega delovanja?*
- *Od česa je odvisen obstoj Mačkov (materialno in duhovno)?*

4.3.1 Kratkost pripovedi

Slika ni razdeljena na poglavja, obsega 1599 besed (štetje besed po Wikiviru). Kljub kratkemu zunanjemu obsegu zajema daljše časovno obdobje, in sicer dve generaciji Mačkov. Kersnik se tudi v tej zgodbi oddalji od širokega pripovednega razvijanja in zgodbo fragmentarizira.

4.3.2 Upodabljanje usodnih trenutkov iz življenja literarnih oseb

Usoden trenutek je prepis oziroma predaja gospodarstva sinu. Ta trenutek je usoden za vsakega Mačka. V zgodbi smo priča dvema, sledili bi še naslednji in vsem bi se enako godilo, saj se rodbina Mačkov vrti v začaranem krogu, kar avtor dokaže s ponovitvijo posameznih dialogov. Mačkom posest pomeni vse, njihov lasten obstoj, njihov boj za preživetje, zato vsak Maček odlaša s predajo posestva: »Zdaj imamo vsaj sok, četudi neslan in brez zabele – potem pa še tega ne bo.« (Kersnik 1963: 27) Naslednji gospodar razmišlja podobno: »Sedaj imam še sok, četudi brez zabele – in časih malo žganja – potem pa nič – nič!« (Kersnik 1963: 29) Strah pred predajo posestva je jasno zarisan, saj Mački živijo zelo borno življenje, poleg tega ljubezni med njimi ni čutiti. In res – predaja posestva za vsakega Mačka pomeni podpis svoje lastne smrtne obsodbe. Pa ne samo to! Vsakega Mačka lasten sin spodi iz hiše, vsak Maček umre v strašnem sovraštvu do lastnega sina: »Oj, zakaj mu nisem stopil na vrat, ko se je rodil!« (Kersnik 1963: 29)

4.3.3 Osredotočenost na eno osebo, zlasti na značaj, ki je že izoblikovan

Mački živijo na socialnem dnu, iz dneva v dan se borijo za golo preživetje, zato so nezaupljivi in redkobesedni. Prvoosebni pripovedovalec je Mačkov sosed, a je trajalo vrsto let, da sta spregovorila nekaj besed, ker mu Maček nikoli ni namenil pozornosti. Maček je nato prosil za malo tobaka, povedal par besed o vremenu in s kratkim »zbogom« obrnil hrbet proti domu. Oba Mačka, ki ju spremljamo, pokažeta hudo sovraštvo do sinov: »Saj ne bo mogel plačati, terjajte ga, in tožite in s posestva ga spravite tega – *prokletega sina!*« (Kersnik 1963: 28) »Če drugi ne – njegov sin ga bo vrgel iz bajte na cesto kakor on mene! Oj, zakaj mu nisem stopil na vrat, ko se je rodil!« (Kersnik 1963: 28–29) »Sin, ej, kaj sin – vrag je to, prekleti! Takšnega me je naredil – tepel in po cesti valjal!« (Kersnik 1963: 30) V Mačkovi družini očit-

no ni moralnih vrednot, njihovo bit določa le imetje, zato na ta račun trpijo medčloveški odnosi. Tudi prvoosebnega pripovedovalca pretrese divje sovraštvo, zato ne more ostati neprizadet – Mačka zaman roti, naj sinu oprosti.

Značajske lastnosti očetov podedujejo njihovi sinovi, zdi se, da je sovraštvo pri vsakem naslednjem rodu hujše, kot da so Mački ujeti v naturalistične mreže. Namesto da bi jih posest združevala, jih razbija.

4.3.4 Nesrečen konec

Dogajanje je strnjeno usmerjeno v nesrečen konec. Avtor naslika kmečkega človeka, ki živi skrajno bedno življenje, na kar nakazuje Maček, ki je »bosopet, opravljen v star, raztrgan in umazan kožuh«. (Kersnik 1963: 26) Bednemu življenju sledi še bednejša smrt, Mački ne znajo ali zmorejo odpustiti, v zemljo ležejo polni sovraštva. To jim je očitno usojeno.

4.3.5 Sintetična zgradba

Prvoosebni pripovedovalec ob pomembnejših izsekih iz življenja povzame zgodbo Mačkov skozi dve generaciji. Na začetku ima stari Maček že štirideset let starega sina in velikega vnuka. Pripovedovalec starega Mačka sicer pozna že dvajset let, a v tem obdobju nista dosti govorila. Zgodba se kronološko nadaljuje, pripovedovalec je priča smrti starega Mačka in njegovega sina.

5 Sklep

Analiza *slik Ponkrčev oča, Rojenica* in *Mačkova očeta* potrjuje značilnosti kratke pripovedne proze. Dogajanje je skrajno skrčeno (kar lahko mestoma otežuje razumevanje besedila), kar dokazuje že obseg besedil (v kratkih pripovedih naj bi bilo od 1000 do 8000 besed). Dogajanje je usmerjeno v usodne trenutke, ki jim sledi nesrečen konec (ki je prevladujoča rešitev v večini kratkih pripovedi druge polovice 19. stoletja). V ospredju je ena (ali dve) oseba, katere življenje je prikazano le v izsekih ob usodnih dogodkih. Značaj oseb je že oblikovan, a bolj kot značaj je poudarjeno odzivanje oseb v usodnih trenutkih. Prevladujoča zgradba analiziranih *slik* je sintetična.

Tematsko *slike* izpostavljajo kmečkega človeka, ki se na vso moč trudi za preživetje ali lepše življenje (zase ali svoje otroke), ki se bori za obstanek, a v svoji majhnosti ostane neuslišan. Mestoma se zdi nesrečen konec pravična kazen, mestoma dednost narekuje usodo celih generacij. Življenjske zgodbe grajskega učitelja, Koporčevega Jurce in Mačkov so dobro izhodišče za kritično razmišljanje mladih bralcev in izhodišče za nove zgodbe o »malem« kmečkem človeku, ki ga hrepenenje po boljšem in lepšem življenju morda le ne vodi v nesrečen konec.

> *»In kako mi razumemo ta realizem? Slikati, opisovati vse, kakršno je v resnici, a vendar opisovati to le tako in v takem zaporedju in v taki zvezi, da mora vzbujati estetično zadoščenje, hrepenenje po nečem nedosežnem, skratka – da mora ustvarjati ideal v gledalcu, v čitatelju samem: torej ne golo življenje, golo resnico samo, ampak golo resnico pod zlato prozorno tančico idealizma.«*
>
> *(Janko Kersnik)*

Viri in literatura

Cuderman, Vinko, Fatur, Silvo, Kenda, Jakob. J., Koler, Samo, Korošec, Rajko, Krakar Vogel, Boža, Poznanovič, Mojca, Špacapan, Adrijana, 2015: Branja 2. Berilo in učbenik za 2. letnik gimnazij ter štiriletnih strokovnih šol. Ljubljana: DZS.

Kersnik, Janko: Mačkova očeta. Dostopno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Kmetske_slike/Ma%C4%8Dkova_o%C4%8Deta (30. 5. 2019).

Kersnik, Janko: Ponkrčev oča. Dostopno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Ponkr%C4%8Dev_o%C4%8Da (30. 5. 2019).

Kersnik, Janko: Rojenica. Dostopno na: https://sl.wikisource.org/wiki/Rojenica (30. 5. 2019).

Kocijan, Gregor, 1983: Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika. Ljubljana: DZS.

Kocijan, Gregor, 1994: Kratka proza slovenskega realizma. Ljubljana: zbirka Klasje.

Poznanovič Jezeršek, Mojca et. al, 2008: Učni načrt. Slovenščina: gimnazija: splošna, klasična, strokovna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo.

Manja Žugman | *Osnovna šola Ledina Ljubljana, bolnišnični šolski oddelki*

Bolnišnični knjižni sejem

Hospital Book Fair

Ključne besede:
bolnišnična šola, kulturni dan, govorno nastopanje, gledališče kamišibaj, knjižni sejem

Izvleček

Učenci pred govornimi nastopi zaradi negativnih vplivov sodobne tehnologije doživljajo stiske, strahove in tremo. Njihovo vsakdanje sporazumevanje je oslabljeno. Pri govorjenju se soočajo z iskanjem primernih besed. Kulturni dan je s sproščenim pripovedovanjem književnih vsebin, deklamiranjem pesmi, vrstniški izmenjavi »dobrih« vsebin za branje, lutkovno igro ali gledališčem kamišibaj odlična priložnost za odpravljanje stisk, strahov in treme ter urjenje v javnem pripovedovanju in ustvarjalnem izražanju.

Keywords:
hospital school, culture day, public speaking, kamishibai theatre, book fair

Abstract

Due to the negative influence of modern technologies, students experience anxiety, fear or stage fright when having to perform publicly. Their everyday communication is weakened and when they talk, they struggle to find the right words. Culture Day is a good opportunity to resolve anxiety, fear and stage fright as well as to practice public speaking and creative expression through a relaxed presentation of literary content, reciting poems, peer sharing of "good" reading content, puppet show or kamishibai theatre.

1 Uvod

Obisk knjižnega sejma in s knjigo povezane dejavnosti so odlična priložnost, da učencem približamo knjige in knjižne junake, predstavimo pomen branja in jih za bralno dejavnost tudi motiviramo. Mnogi se v svojem šolskem vsakdanu soočajo s strahom in tremo pred govornimi nastopi. Vsebine kulturnega dne – predstavljanje svojih najljubših knjig, avtorjev, ilustratorjev, deklamiranje pesmi, branje književnih odlomkov, lutkovne igre, gledališče kamišibaj in podobno – so dejavnosti, pri katerih učenci samostojno in sproščeno sodelujejo, se pogovarjajo, razvijajo ustvarjalnost in domišljijo ter govorno nastopajo, hkrati pa uspešneje premagujejo svoje stiske in strahove.

Na Pediatrični kliniki v Ljubljani izvajamo v bolnišnični šoli, ki spada pod Osnovno šolo Ledina, poleg rednega pouka tudi dneve dejavnosti. Eden izmed kulturnih dni se imenuje Bolnišnični knjižni sejem. Pripravimo ga v času Slovenskega knjižnega sejma. Ker zaradi negativnih vplivov sodobne tehnologije opažamo vrzeli pri sporazumevalnih zmožnostih učencev, je to priložnost, ko lahko to posameznikovo področje (o)krepimo, izboljšamo in (o)bogatimo.

Cilji kulturnega dne široko zastavljeni

V kulturni dan so vključeni učenci od prvega do devetega razreda osnovne šole in vsi srednješolci, zato so tudi cilji širše zastavljeni. Udeleženci se seznanijo s Slovenskim knjižnim sejmom. Spoznajo, kaj je knjižni sejem, kdaj in kje se odvija ter katere dejavnosti vključuje. Učenci in dijaki na omenjeno tematiko ustvarjajo bolnišnični knjižni sejem, nastale prispevke pa uporabimo za šolski časopis z naslovom Utrinki, ki ga na spletnih straneh bolnišnične šole objavimo na koncu šolskega leta.

Pester nabor dejavnosti, povezanih s knjigo

Kulturni dan pripravljamo slovenistke. Izvajamo ga na vseh bolnišničnih oddelkih, zato moramo pripraviti seznam predlaganih dejavnosti. Med temi si učitelj izbere tisto, ki se mu zdi najprimernejša glede na starost in psihofizično stanje otrok na njegovem oddelku. Učenci lahko predstavijo svoje najljubše knjige, pripravijo razstavo svojih najljubših avtorjev in/ali književnih del, spozna(-va)jo mladinsko literaturo, izvedejo literarno branje, se o prebranem pogovarjajo in si izmenjajo izkušnje. Sodelujejo lahko v delavnici ustvarjalnega pisanja. Književno delo dramatizirajo in pripravijo predstavo v obliki lutkovne igre ali gledališča kamišibaj. Spoznavajo lahko pot knjige. Naučijo se, kako nastane knjiga, hkrati pa jo lahko tudi sami napišejo in izdelajo. Prelevijo se v novinarje in pripravijo reportažo z oddelčnega bolnišničnega sejma. Če jim možnosti dopuščajo, lahko slovenski knjižni sejem tudi obiščejo.

2 Izvedba knjižnega sejma (po vzgojno-izobraževalnih triadah)

Učitelj izvede knjižni sejem na svojem bolnišničnem oddelku. Dejavnost traja štiri pedagoške ure. V učilnico povabi učence, ki se kljub bolezni lahko gibljejo in družijo z vrstniki. Ko jih zaposli, obišče še učence, ki so v izolaciji. Z njimi potekajo dejavnosti individualno ob postelji. Učenci svoje izdelke drug drugemu predstavijo, hkrati pa jim lahko prisluhnejo tudi starši in zdravstveno osebje, če so v tistem trenutku prisotni. Učitelj ob zaključku kulturnega dne napiše analizo in evalvacijo dogajanja. Povratna informacija o realizaciji kulturnega dne je primerna za vpogled v dejavnost posameznega učenca ter za izboljšanje in nadgradnjo dogajanja v prihodnjem šolskem letu.

V nadaljevanju so predstavljene dejavnosti, ki so jih izvedli učitelji in učenci po posameznih vzgojno-izobraževalnih triadah.

2.1 Z roko v roki s pravljico

Učiteljice prve triade so s svojimi učenci obujale spomine na najljubše pravljice. Učenci so si ogledali naslovnice knjig in opisovali ilustracije. S kamišibajem *Pravljične uganke* so ob poeziji Mete Učakar obudili najbolj znane in priljubljene pravljice vseh časov. Kamišibaj so pospremili z glasbeno spremljavo, saj so zaigrali tudi na kitaro. Ogledali so si oddelčno knjižnico in spoznali, po kakšnih kriterijih so urejene knjige. Učiteljica je izbrala nekaj slikanic. Na naslovnicah je prekrila naslov, učenci pa so na podlagi ilustracije ugotavljali naslov slikanice in avtorja. Ob tem so spoznavali pojme pesem, pravljica, ljudska pravljica, pisatelj, pesnik, ilustrator, založba, naklada, tiskarna, knjižnica in knjigarna. Na koncu so izvedli še glasovanje o najbolj priljubljeni pravljici vseh časov. Izmed desetih znanih naslovov je zmagala *Volk in sedem kozličkov*.

Učenci prve triade, ki so si lahko Slovenski knjižni sejem ogledali v živo, so bili nad dogajanjem in množico knjig navdušeni. Učiteljice so jih usmerjale k ogledu posameznih, njihovi starosti primernih naslovov. Dekleta so se bolj navduševala nad pobarvankami in pravljicami; še posebej nad pravljicami *Piki Jakob*, *Muca Copatarica* in *Maček Muri*. Fante so pritegnili stripi, knjige rekordov, naravoslovna tematika in junaki iz sveta risanega filma.

Pri dejavnostih so učenci prve triade razvijali recepcijske zmožnosti vseh treh ravni: branja, poslušanja in gledanja umetnostnih besedil. Z ugotavljanjem in obnavljanjem vsebin že znanih pravljic so oblikovali obzorje pričakovanj, kar »izvira iz njihove zunajliterarne in medbesedilne izkušenosti« (UN 2018: 13)[1]. Primerjali so svoja doživetja in misli, ki so se jim porodile ob gledanju in poslušanju pravljic. Ugotavljali so »razlike v doživljanju in razumevanju istega besedila in različnost na ravni opažanja sestavin besedila« (UN 2018: 14)[2]. Ob ponovnem vračanju na isto besedilo so zaznavali sprva morda preslišane sestavine. V pogovorih so izražali svoja čustva in mnenja o določenem besedilu, posamezne vsebine so primerjali in vrednotili »ustrezno njihovi razvojni stopnji, medbesedilni izkušenosti in spoznavni zmožnosti« (UN 2018: 14)[3]. Učenci so ob umetnostnih besedilih pridobivali tudi literarnovedno znanje. Razumeli in uporabljali so naslednje izraze pesem, pravljica, naslov, pesnik, pesnica, pisatelj, ilustrator, ilustratorka, slikanica in podobno.

2.2 Slovenska pesem v preobleki gledališča kamišibaj

Učenci druge triade so s knjigami nadaljevali na nekoliko drugačen način. Četrtošolka je predlagala, da bi v kamišibaj predelali znano slovensko pesem *Svet je tvoj!* (Nina Pušlar). Besedilo pesmi smo poiskali na spletu, učenka pa se je pesem naučila zapeti. Drugi učenci so besedilo natisnili in ilustrirali. Nastal je kamišibaj. Ilustracije posameznih kitic smo plastificirali, na koncu pa predstavo še posneli. Četrtošolka je pogumno zapela pesem in se predstavila občinstvu (bolnikom, učiteljem, medicinskim sestram). Nato so se učenci pogovarjali o knjigah za bralno značko in domače branje. Nekateri so za prihodnje učence bolnike pripravili tudi seznam priporočljivega branja. Izbrali so knjige, začinjene s humorjem. Prepričani so bili, da so knjige z vedro vsebino za bodoče bolnike pravšnje. V nadaljevanju so drug drugemu predstavljali obnove prebranih knjig. Nekateri so deklamirali svoje najljubše pesmi, drugi so brali odlomke. Pogovarjali so se o najljubših literarnih osebah in predstavljali njihove značajske lastnosti. Urili so se v glasnem in tekočem, primerno hitrem branju. Eden si je izbral knjigo *Jaz bom zmagal* in vrstnikom predstavil njeno vsebino. Z učiteljico sta jo z dvema lutkama tudi zaigrala. Učenec je igral Roka, učiteljica pa je imela vlogo njegove mame.

V drugi triadi so učenci razvijali svoje recepcijske zmožnosti. Predstavili so razumevanje knjižne vsebine in značaja ter ravnanja književne osebe, ki »doživlja take dogodivščine, kot bi si jih želeli doživljati sami« (UN 2019: 27)[4]. Oblikovali so svoje stališče o ravnanju književne osebe in ga utemeljili. Svoja mnenja so med seboj primerjali. Vrednotili so pesemska in prozna besedila, kamišibaj pa jim je predstavljal primerno izhodišče za vrednotenje dramskega. Preizkusili so se v improvizaciji, v igri vlog. Predstavo so primerjali z izhodiščnim besedilom. Pri lutkovni predstavi so prepoznali njene prvine: posamezno vlogo, prizor in lutke. Pri svojih dejavnostih so se tudi medpredmetno povezovali; slovenščina se je prepletala z glasbeno in likovno umetnostjo.

2.3 Rdeča nit je pripovedovanje

Tretja triada je sledila rdeči niti kulturnega dne. Poudariti velja dogajanje na oddelku za otroško psihiatrijo, kjer je hospitaliziranih največ učencev predmetne stopnje in kamor prihajajo med drugim tudi zaradi strahu pred šolo, javnim govornim nastopanjem in ustnim ocenjevanjem.

V prvem delu kulturnega dne so učenci spoznali Slovenski knjižni sejem. Prisluhnili so zgodbi, ki sem jo kot slo-

Slika 1: Predstavitev zgodbe Čubibubi. Iz arhiva M. Žugman.

1 Učni načrt za slovenščino, 2018: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (24. 11. 2019).
2 Učni načrt za slovenščino, 2018: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (24. 11. 2019).
3 Učni načrt za slovenščino, 2018: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (24. 11. 2019).
4 Učni načrt za slovenščino, 2018: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (24. 11. 2019).

venistka predstavila v obliki gledališča kamišibaj. Zgodba z naslovom *Čubibubi* je bila poučna (slika 1). Njena tematika o sprejemanju drugačnosti je bila izvrstna iztočnica za pogovor. Učenci so v obliki kamišibaja prisluhnili še *zgodbi Vsem ljudem nikoli ne ustrežeš* (slika 2).

Slika 2: Vsem ljudem nikoli ne ustrežeš. Iz arhiva M. Žugman.

Sledilo je samostojno delo. Učenci so dobili navodila za delo z računalnikom. Na podlagi vnaprej priporočenih spletnih vsebin so spoznavali zgodovino gledališča kamišibaj, posebnosti pri izvedbi, potek predstav, igralce, oder, tematiko zgodb. Spoznali so mnogo novih izrazov. Poleg spletnih mest smo jim ponudili v branje tudi knjige o kamišibaju. Ob koncu so o tej vrsti gledališke umetnosti predstavili svoja znanja in spoznanja.

Slika 4: Predstavitev zgodbe Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. Iz arhiva M. Žugman.

Premagati stiske pred govornim nastopanjem

V drugem delu kulturnega dne so morali učenci napisati svojo zgodbo, jo opremiti z ilustracijami in predstaviti. Med učenci je bilo veliko takih z motnjo pozornosti. Dobili so navodilo, naj svojo zgodbo zapišejo na le tri risalne liste. To se jim je zdelo malo, zato so se naloge lotili pozitivno naravnani. Zdržali so. Pripravili so zanimive poučne zgodbe. Nastal je tudi pregovor Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade (sliki 3, 4). Sledili so govorni nastopi učencev. Svoje zgodbe so predstavili spontano in sproščeno. Njihovi nastopi so bili suvereni, primerno glasni, besede razločno izgovorjene, učenci pa vedri in nasmejani. Utrinke smo ujeli tudi v fotografski aparat. Strinjali so se, da zgodbe objavimo v šolskem časopisu. Preberete jih lahko na spletni strani bolnišnične šole https://www.bolnisnicna-sola.si/files/2011/08/UTRINKI-18-19_OL.pdf.

Slika 3: Nastajanje kamišibaja izpod rok učenke 6. in učenca 7. razreda. Iz arhiva M. Žugman.

Učenci tretje triade so usvojili veliko učnih ciljev. Samostojno so pridobivali znanje o gledališču kamišibaj. Svoje recepcijske zmožnosti so razvijali s tvorjenjem in poustvarjanjem umetnostnih besedil. Pri tem so prepoznavali »ustvarjanje umetnostnega besedila kot poseben govorni položaj« (UN 2018: 44)[5]. Samostojno so oblikovali besedilni svet in se pri tem opirali na svoje (medbesedilne) izkušnje in znanje. Med govornim nastopom so govorili prosto, čim bolj zborno in naravno. Upoštevali so jezikovno ustreznost in pravilnost, pazili so tudi na ustrezno rabo zvočnih in vidnih nebesednih spremljevalcev govorjenja. Vsak govorni nastop smo ovrednotili »zato, da bi (še) izboljšali svojo sporazumevalno zmožnost« (UN 2018: 67)[6].

5 Učni načrt za slovenščino, 2018: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (24. 11. 2019).

6 Učni načrt za slovenščino, 2018: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (24. 11. 2019).

3 Gledališče kamišibaj in njegova vloga v bolnišnici

V bolnišnični šoli se srečujemo z različno populacijo otrok. Gledališče kamišibaj je odlično sredstvo za medsebojno spoznavanje učitelja in učenca. Pomaga odpraviti začetno tremo, prijetno sprošča in povezuje. Učitelj in učenec se v obliki kamišibaja izmenjata v različnih vlogah; tj. učitelja – učenca – poslušalca. Pripomoček je primeren za upoštevanje individualnosti posameznika; tudi za učence s posebnimi potrebami. »Kamišibaj v sebi združuje široko paleto izraznih možnosti, izmed katerih učenci s posebnimi potrebami neredko najdejo kakšno zase: nekateri znajo pogledati na dogodek ali osebo z neobičajnega zornega kota, drugi hitro izluščijo bistvo, tretji so verbalno močni … Kamišibaj jim daje možnost, da zasijejo« (Nagode 2018: 55)[7]. To je izvrsten didaktični pripomoček, saj učitelju omogoča, da učencu na drugačen, zanimiv in vabljiv način predstavi in razloži določeno učno snov. »S tem jih preseneti, prekine monotonijo in vzbudi radovednost« (Nagode 2018: 58)[8]. Proces ustvarjanja kamišibaja zahteva trdo delo, vztrajnost in potrpežljivost, hkrati pa končen izdelek na poseben in radosten način povezuje kamišibajkarja s skupnostjo.

4 Sklep

Kulturni dan je šolska dejavnost, ki jo lahko izvedemo na različne načine. Učiteljice slovenistke pri pouku slovenščine opažamo, da se učenci zaradi negativnih vplivov mobilnih telefonov in spletnih strani (računalniške igrice) težko izražajo, iščejo (primerne) besede in jih je strah govornega nastopanja. Zaradi omenjenih težav smo cilje kulturnega dne zastavili tako, da so lahko vsi učenci od prvega do deveta razreda sproščeno sodelovali in se urili v svojem nastopanju. Drug drugemu so pripovedovali zgodbe, obnavljali vsebine knjig, deklamirali pesmi, zaigrali z lutkami ali predstavili zgodbe v obliki vse bolj uporabnega gledališča kamišibaj.

Učenci so se med seboj spoznavali. Krepili so medsebojne odnose ter razvijali domišljijo in ustvarjalnost v najširšem pomenu besede. Preizkusili so se v sproščenem govornem nastopanju. Svoje nastope so opravili brez strahu in treme. Nastopi so bili lepo izpeljani, izgovorjene besede pa razločne in razumljive. Pripovedovali so primerno hitro, s poslušalci so se trudili vzpostavljati očesni stik. S svojimi nastopi so bili zelo zadovoljni.

Učenci v bolnišnično šolo prihajajo iz vseh slovenskih krajev. Nekateri so povedali, da Slovenskega knjižnega sejma sploh niso poznali, spet drugi so se prvič srečali z gledališčem kamišibaj. Poudariti velja, da so v medsebojnih pogovorih stkali nove prijateljske vezi. Od vrstnikov so pridobili nova priporočila za bralne dejavnosti. Odpravili so svoje zadržke, strahove in tremo pred govornim nastopanjem, saj so se v tej dejavnosti več ur sproščeno urili in se povezovali.

Viri in literatura

Nagode, Simona, Rupnik Hladnik, Tatjana, 2018: *Kamišibaj v šoli in doma: s papirnim gledališčem do ustvarjalnega izražanja in sproščenega pripovedovanja*. Logatec, Osnovna šola 8 talcev. Ljubljana, Osnovna šola Poljane.

Sitar, Jelena, 2018: *Umetnost kamišibaja: priročnik za ustvarjanje*. Maribor, Aristej.

Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina. Dostopno na: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf (8. 12. 2019).

7 Nagode, S., Rupnik Hladnik, T., 2018: *Kamišibaj v šoli in doma: s papirnim gledališčem do ustvarjalnega izražanja in sproščenega pripovedovanja.*

8 Nagode, S., Rupnik Hladnik, T., 2018: *Kamišibaj v šoli in doma: s papirnim gledališčem do ustvarjalnega izražanja in sproščenega pripovedovanja.*

Dr. Lara Godec Soršak | *Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani*

Hotimir Tivadar in Urban Batista: *Fonetika 1* (ocena učbenika)

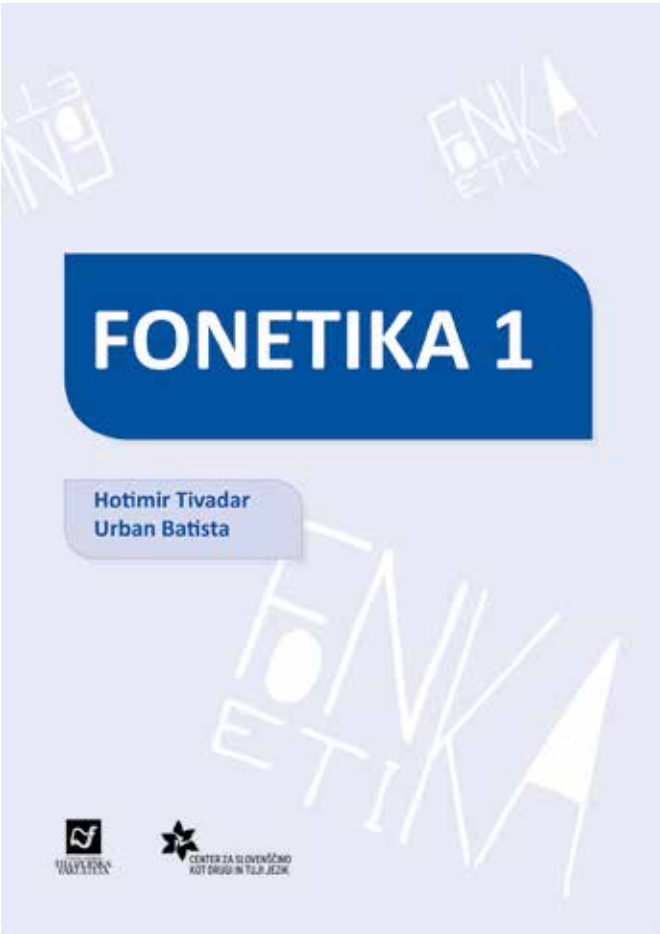

Učbenik *Fonetika 1*[1] sta napisala Hotimir Tivadar in Urban Batista, izdal pa ga je leta 2019 Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Znanstveni založbi Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Obsega 68 strani; na začetku je uvodna beseda Hotimirja Tivadarja *O (iz)govoru, fonetiki in fonologiji*, nato je vsebina razdeljena na 6 poglavij. Dvema krajšima poglavjema *Uvod: O slovenskem jeziku in (iz)govoru* in *Zapis črk in izgovor fonemov* sledita obsežnejši poglavji *Teoretične osnove slovenske fonetike* in *Konverzacijske vaje za utrjevanje izgovora*, členjeni na več podpoglavij. Temu jedrnemu delu sledijo zapisana govorjena besedila, rešitve nalog in dvojezični slovar v poglavjih *Zapis govorjenih besedil in rešitve* ter *Slovensko-angleški terminološki slovar*. Na koncu učbenika so navedeni viri in literatura, zaključuje pa ga povzetek v slovenščini in angleščini. Učbeniku je priložen CD z zvočnimi posnetki vseh nalog.

Vsi, ki poučujemo slovenščino kot prvi ali kot drugi/tuji jezik, pogrešamo gradivo za poučevanje fonetike. Učitelji si sicer lahko pomagamo s priročnikom Cvetke Šeruga Prek in Emice Antončič *Slovenska zborna izreka* (2004), v katerem so sistematično in podrobno zbrana pravila o naglaševanju in predvsem o predvidljivosti izgovora določenih glasov, vendar je vsebina za osnovnošolce in večino srednješolcev prezahtevna. Tako sta tudi oba avtorja s svojimi raziskavami ugotovila, da je v učnem gradivu za poučevanje slovenščine kot prvega in kot drugega/tujega jezika fonetičnih vaj zelo malo oz. skoraj nič, in s tem utemeljila potrebo po novem fonetičnem učbeniku za slovenščino. Ta je nastal, kot piše v uvodni besedi, na podlagi novih znanstvenih spoznanj in večletnih izkušenj pri poučevanju študentov slovenščine kot prvega in kot drugega/tujega jezika. Namen univerzitetnega učbenika *Fonetika 1* je po besedah avtorjev razumljivo, preprosto in znanstveno utemeljeno predstaviti temeljno fonetično znanje slovenskega jezika, hkrati pa vzbuditi zanimanje za govor in zavedanje o njem. Avtorja sta ga zasnovala z mislijo na študente in profesorje, pa tudi ambicioznejše dijake. Poudarjata, da je vsebina učbenika pomembna ne le za učitelje slovenščine, ampak tudi za vse druge, ki poučujejo v slovenskem jeziku, ker so ti vzor svojim učencem, dijakom in študentom.

Teoretični del učbenika

V uvodu Tivadar in Batista (2019: 9) poudarjata, da se »slovenski knjižni oz. standardni (iz)govor«, ki ga uporabljamo »načeloma v javnem govornem položaju«, od zasebnega loči med drugim glede

1 Oceno tega učbenika je napisala tudi že N. Pirih Svetina (2019).

kakovostnega izgovora oz. jasne artikulacije; ta namreč pripomore k večji razumljivosti. Nepogrešljiva metoda pri učenju izgovora je ponavljanje, še posebej zato, ker imajo govorci nastavljen izgovor za svoje narečje oz. za svoj prvi jezik. V slovenščini tudi ni preprostega pravila za slovenski naglas, zato se je tega treba naučiti skupaj s pomenom besede. Avtorja svetujeta, naj pri poučevanju fonetike prehajamo od enostavnih besed in besedil k zahtevnejšim, v katerih študentje vadijo izgovor posameznih glasov in njihovih variant v besedah, povedih, besedilih; študentje naj naprej poslušajo posnete primere, nato naj jih ponavljajo za govorcem na posnetku ali učiteljem. Učinkovita metoda je tudi učenje fonetike ob pesmih, ker petje sprošča in olajša izgovor.

V poglavju *Zapis črk in izgovor fonemov* sta predstavljena slovenska abeceda z zapisom črk in izgovorom glasov in dejstvo, da v slovenščini večinoma velja načelo fonetičnega izgovora – to pomeni, da je v večini primerov glas izgovorjen tako, kot je zapisan s črko, seveda pa obstajajo izjeme.

Pomembni novosti

V poglavju *Teoretične osnove slovenske fonetike* so predstavljeni osnovni fonemi slovenskega knjižnega jezika, naglas in stavčna intonacija. V njem sta dve pomembni novosti/razliki glede na doslej uveljavljena spoznanja, predstavljena tako v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000) (v nadaljevanju *SS*) kot *Slovenskem pravopisu 2001* (v nadaljevanju *SP*).

Prva pomembna novost/razlika je, da se krativec uporablja samo za naglašeni polglasnik, npr. *pès*. Avtorja sta namreč prepričana, da neprofesionalni govorci večinoma ne ločujejo med kratkimi in dolgimi naglašenimi samoglasniki, zato so v učbeniku vsi naglašeni samoglasniki z izjemo polglasnika – na osnovi predhodnih raziskav – opredeljeni kot dolgi, npr. šlá, *sít*, *kúp*, *prihôd*, *mêt*. Avtorja govorcem svetujeta, da naj si besede, ki jim bodo povzročale težave glede (mesta) naglasa, ogledajo v *SSKJ* ali v *SP*. Kratki naglašeni samoglasnik, ki je v teh priročnikih označen s krativcem, je po mnenju avtorjev za artikulacijo in percepcijo v knjižni slovenščini manj pomemben. Govorci naj se po njunem mnenju osredotočijo samo na mesto naglasa ter ozkost/širokost pri *e* in *o*.

Druga pomembna razlika je izgovor *v* pred soglasnikom in ne za samoglasnikom ter izgovor predloga *v* kot [u]. V vseh teh primerih naj bi torej po novejših slušnih in instrumentalnih analizah *v* izgovarjali kot (kratki) *u*, npr. *vzeti* [*uzeti*], *vsak* [*usak*], *v Ljubljano* [*u Ljubljano*], po *SS* in *SP* pa v teh položajih izgovarjamo zveneči dvoustnični [w] oz. nezveneči dvoustnični [ʍ]. Kljub tej pomembni razliki pa avtorja uporabnika učbenika za več o izgovoru *v* in *l* napotujeta na *SP*. Vprašanje je, ali bo to uporabniku koristilo ali ga bo samo bolj zmedlo.

Avtorja v tem poglavju omenita še jakostno in tonemsko naglaševanje. Slednje »ni obvezno normativno […] in je v sodobnem knjižnem jeziku sorazmerno redko prisotno«[2] (Tivadar in Batista 2001: 25). Predstavljeni so osnove jakostnega naglaševanja in naglasna znamenja ter naglašene in nenaglašene besede.[3]

Na koncu poglavja je kratka predstavitev stavčne intonacije v slovenščini s tremi osnovnimi intonacijskimi poteki: polkadenco, kadenco in antikadenco.

Vaje za utrjevanje izgovora

Teoretičnemu delu, ki so mu tudi dodane krajše vaje za izgovor posameznih besed, sledi poglavje *Konverzacijske vaje za utrjevanje izgovora*. V njem je 36 konverzacijskih vaj, ki so tematsko razporejene na 9 poglavij in so primerne za samostojno delo ali za delo v paru. Uporabnik posluša in ponavlja posamezne besede, besedne zveze in krajša besedila, povezana z naslednjimi temami: pozdravljanje in predstavljanje, družina, dom, telo, obisk pri zdravniku, opravljanje storitev na banki in pošti, turizem, hrana in pijača ter oblačila in obutev. Na začetku naj bi v nalogah pazil na naglas in izgovor ter označeval naglašene samoglasnike (tj. določal predvsem mesto naglasa), ob koncu pa naj bi besede opremil z naglasnimi znamenji in bil pozoren tudi na intonacijo. V zadnjih osmih nalogah so primeri za naglaševanje in izgovarjavo soglasnikov in njihovih izgovornih variant, med njimi pa so tudi nekateri težji primeri, primerni za vajo za javne govorce, npr. *Pešec gre čez cestišče*. Uporabnik lahko vse preveri v rešitvah. V njih so vsa besedila opremljena z naglasnimi znamenji,[4] v nekaterih je označena tudi intonacija, za posamezne težje primere pa je napisan tudi izgovor, npr. *jájčevec* [-*əc*].

2 Avtorja bi lahko omenila, za katera narečja je značilno tonemsko naglaševanje.

3 Med nenaglašene besede se je kot zgled pomotoma prikradel veznik *zato*. V tem delu je v zapisanem še ena napakica, in sicer avtorja kot zgled nenaglašene kratke oblike povratnega osebnega zaimka dajeta *pogovarjati se*, čeprav v tem primeru *se* ni zaimek, ampak prosti glagolski morfem.

4 Besede so naglašene v skladu z že omenjeno novostjo, tj. krativec se uporablja samo za naglašeni polglasnik.

Med vajami je 7 pesmi, in sicer *Mojster Jaka*, *Moj klobuk ima tri luknje*, Čebelica Maja, *Siva pot*, *Nika*, *Jagode in čokolada* in *Tagada*. Avtorja sta jih izbrala, ker imajo znano melodijo, vsebujejo ustrezne glasove in ne prezahtevne besede ali povedi. Petje pesmi je po njunem mnenju dobra vaja za učenje izgovora, ker se pri petju podaljša čas, potreben za izgovor posameznih glasov, ker petje vključuje celoten govorni aparat in ker sprošča. Uporabnik naj bi pesmi poslušal, prebral, zapel in v njih označil naglase, vendar slednjega žal ni v rešitvah. Škoda je, da pesmi niso na priloženem CD-ju, ampak naj bi jih uporabnik sam poiskal na spletu.

Prednosti učbenika

Učbenik *Fonetika 1* je v slovenskem jezikoslovnem prostoru potreben in dobrodošel. Avtorja sta ga zasnovala na podlagi večletnih raziskovanj in izkušenj s poučevanjem študentov slovenistike in tistih, ki se učijo slovenščine kot drugega/tujega jezika. Vsebina je predstavljena razumljivo, enostavno in jedrnato. Učbenik je prvenstveno namenjen študentom in učiteljem, vendar je primeren tudi za dijake, predvsem gimnazijce.

Prednost učbenika so številne vaje, ki jih spremlja priloženi CD z zvočnimi posnetki vseh besed in besedil. Res pa je, da je učbenik glede na temo in vsebino besedil v nalogah primernejši za tiste, ki se učijo slovenščine kot drugega/tujega jezika kot za govorce slovenščine kot prvega jezika. Ne glede na to lahko učbenik uporabljajo tudi naravni govorci slovenščine, predvsem za določanje mesta naglasa. Naše večletne izkušnje s poučevanjem študentov, bodočih učiteljev razrednega pouka, ki so končali gimnazijo, namreč kažejo, da jih ima veliko težave prav s prepoznavanjem naglašenega samoglasnika v besedah. Dobra stran učbenika je tudi ta, da lahko uporabnik rešuje naloge ne glede na vrstni red in da lahko posamezno nalogo reši večkrat.

Predlogi

Avtorja z učbenikom *Fonetika 1* vpeljujeta dve pomembni novosti. Ena izmed njiju je, da so vsi naglašeni samoglasniki razen polglasnika dolgi. Ta odločitev po besedah avtorjev temelji na raziskavah:

»Glede na sodobnejše raziskave (Tivadar 2004a, 2004b, 2010a; Jurgec 2011) v slovenščini razlikujemo med dolgimi, tj. naglašenimi samoglasniki, in kratkimi, tj. nenaglašenimi samoglasniki (gl. Srebot Rejec 1988, 1988/89, 1998), zato za splošno rabo predlagamo **uporabo krativca le pri naglašenem polglasniku, ki je vedno kratek (pès, tèma)**, medtem ko se vsi **drugi kodifikacijsko** (slovar, pravopis) **kratki naglašeni samoglasniki podaljšajo** (obràz, sìt, kùp, mordà, kàj; prihòd, mèt, Odisèj; pès, tèma → **obráz, sít, kúp, mordá, káj, prihôd, mêt, Odisêj**).« (Tivadar in Batista 2019: 25)

Če imamo torej z raziskavami podprte dokaze, da so vsi naglašeni samoglasniki (razen polglasnika) dolgi, bi bilo treba to spoznanje čim prej upoštevati tudi v normativnih in kodifikacijskih priročnikih.[5] Dokler stroka ni poenotena, ne moremo pričakovati, da se bo to novo spoznanje uveljavilo. Za (neprofesionalne) govorce je sicer bolje in enostavneje, če ni treba razlikovati med dolgimi in kratkimi naglašenimi samoglasniki, ker teh večinoma ne ločujejo. Po drugi strani pa so lahko predvsem gimnazijci in študentje samo še bolj zmedeni, ko bodo izgovor in/ali pravila preverjali oz. primerjali s tistimi v *SP*, *SS* ali v šolski *Slovnici na kvadrat* (Ahačič 2017). Nenazadnje je treba misliti tudi na maturante. V izpitnih polah za slovenščino na splošni (in tudi na poklicni) maturi so pravorečne naloge. Če v teh polah ne bodo kot pravilne predvidene tudi rešitve, ki bodo v skladu z »novim« pravilom, se to ne bo uveljavilo, ker si učitelji tega ne bodo upali poučevati.[6]

V učbeniku pogrešamo primere, ki povzročajo težave naravnim govorcem slovenščine,[7] npr.

- besede, ki jih govorci pod vplivom narečja/pokrajinskega pogovornega jezika navadno izgovorijo drugače, kot je v knjižnem jeziku, npr. *jezêro* namesto *jézero*, *pazdúha* namesto *pázduha*;
- izgovor deležnikov na -l za moški spol, npr. *govoríl* namesto *govóril*;
- izgovor deležnikov na -l za ženski spol, npr. *písala* namesto *pisála*;
- velelniške oblike, npr. *bêrite* namesto *beríte*;
- besede, pri katerih pride do premene naglašenega samoglasnika, npr. *pomèn/pomên – poména*, *nastòp/nastôp*[8] *– nastópa*; pri teh namreč opažamo, da govorci iz osred-

5 V zgornjem citatu nekoliko zmoti zapis, da se uporaba krativca le pri naglašenem samoglasniku predlaga »za splošno rabo« [podčrtala L. G. S.]. Poraja se vprašanje, ali naj bi npr. profesionalni govorci kljub temu ločevali med dolgimi in kratkimi naglašenimi samoglasniki.

6 Enako velja za drugo omenjeno novost, tj. izgovor *v* pred soglasnikom in ne za samoglasnikom ter izgovor predloga *v* kot [u].

7 V takih primerih bi bilo treba sicer razmisliti o uvrstitvi dvojnic v *SP*, če raba potrjuje večinski izgovor, ki je drugačen od predvidenega v knjižnem zbornem jeziku.

8 Napisali smo obe različici: *pomèn* in *nastòp* je v skladu s *SP*, *pomên* in *nastôp* pa v skladu s predlogom avtorjev učbenika, in sicer da so vsi naglašeni samoglasniki (razen polglasnika) dolgi.

nje Slovenije v obeh primerih izgovarjajo široki *e/o*, tj. *pomên – pomêna*, govorci iz vzhodne Slovenije pa v obeh primerih ozki *e/o*, tj. *nastóp – nastópa*.

Prav tako bi lahko avtorja v učbenik uvrstila kakšne naloge, povezane z iskanjem določenih pravorečnih podatkov v slovarskih sestavkih v *SP*. S tem govorce namreč navajamo na samostojno in učinkovito rabo priročnikov.

Upamo torej, da bosta avtorja v učbeniku *Fonetika 2*, ki ga napovedujeta, namesto tematskega ubrala problemski pristop. Za učence, dijake, študente, govorce slovenščine kot maternega jezika je treba izhajati iz besed, ki njim povzročajo težave. Prav tako je treba njim prilagoditi temo in vsebino besedil v vajah in se truditi, da so ta čim bolj avtentična. Dobrodošla bi bila tudi poenostavljena pravorečna pravila o predvidljivosti posameznih glasov, npr. širokega *e* in *o*, ali o predvidljivosti samoglasniških premen. V drugem učbeniku bi lahko bile tudi zahtevnejše naloge, tj. ne le take, v katerih je treba določiti mesto naglasa ali opremiti besede z naglasnimi znamenji, ampak označiti npr. tudi izgovor polglasnika, variante fonemov *v* in *l* ter premene po zvenečnosti.

Sklep

Ne glede na to, ali smo profesionalni govorci ali ne, ali smo naravni govorci slovenščine ali se tega jezika učimo kot drugega/tujega, ali smo učitelji ali učenci, je pomembno, kot pravi Hotimir Tivadar, slediti vodilu Čim več govorjenja izboljšuje govor.

Viri in literatura

Ahačič, Kozma, 2017: *Slovnica na kvadrat: Slovenska slovnica za srednjo šolo*. Ljubljana: Rokus Klett.

Pirih Svetina, Nataša, 2019: Hotimir Tivadar in Urban Batista: Fonetika 1. Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2019, 68 str. *Jezik in slovstvo* 64/3–4. 149–151.

Šeruga Prek, Cvetka, in Antončič, Emica, 2004: *Slovenska zborna izreka: Priročnik z vajami za javne govorce*. Maribor: Aristej.

Tivadar, Hotimir, in Batista, Urban, 2019: *Fonetika 1*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Toporišič, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Toporišič, Jože, idr. (ur.), 2001: *Slovenski pravopis 2001*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Iz digitalne bralnice ZRSŠ

www.zrss.si/strokovne-resitve/digitalna-bralnica

V digitalni bralnici lahko dve leti po izidu prelistate **strokovne revije**, ki so izšle pri Zavodu RS za šolstvo in so vam BREZPLAČNO dosegljive tudi v PDF obliki. Prijetno strokovno branje vam želimo.

Dr. Boža Krakar Vogel

Predstavitev knjige *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine*

Knjiga *Didaktika književnosti pri pouku slovenščine* sistematično podaja razlago in argumentacijo temeljnih književnodidaktičnih tem.

Namenjena je vsem, ki si prizadevajo za kakovosten pouk književnosti: učiteljem, ki poučujejo književnost na predmetni stopnji osnovne šole in v vseh programih srednjih šol, študentom, piscem učnih gradiv in učnih načrtov, svetovalcem in raziskovalcem.

Prvi del, *Iz teorije*, obravnava književnodidaktična vprašanja, ki so izhodišče za delovanje v praksi: kako razumeti književnost pri pouku, kako je pri pouku dejaven učenec, katere kompetence potrebuje učitelj, kateri so cilji književnega pouka nasploh in na določenih razvojnih stopnjah učencev, kako izbirati vsebine in metode pri pouku, katere tipe gradiv za pouk poznamo, kakšno je preverjanje oz. ocenjevanje pri pouku, kako voditi pouk skozi faze metodičnega sistema šolske interpretacije.

Osrednje besedilo pogosto dopolnjujejo povzetki v preglednicah, primeri iz prakse, vprašanja v rubriki *Premislek* in kratka izhodišča za ravnanje v praksi v rubriki *Uporabna načela*. Poglavitni pojmi so ponazorjeni še v miselnih vzorcih.

Drugi del knjige, *Učiteljeva praksa*, vsebuje zgled učiteljeve celotne priprave, zgled tematske priprave za obravnavo odlomka ter nekaj metodičnih modelov za obravnavo zahtevnejših vsebin, posebno starejših, klasičnih besedil v osnovni in srednjih šolah.

V tretjem delu, Iz razprav, je nekaj člankov, ki so po l. 2010 izhajali v različnih publikacijah in predstavljajo razvoj sodobne didaktike književnosti kot znanstvenoraziskovalne discipline.

(Iz avtoričine beležnice, 26. 2. 2020)

Konferenca DUH – družboslovnih, umetnostnih in humanističnih predmetov v OŠ in SŠ

Datum dogodka: **16. 10. 2020**

Lokacija: **Kongresni center Brdo pri Kranju, Predoslje 39, 4000 Kranj**

Kontaktna oseba: **Vojko Kunaver, e-naslov: vojko.kunaver@zrss.si**

Konferenca DUH – družboslovnih, umetnostnih in humanističnih predmetov v osnovnih in srednjih šolah z naslovom »Mladi in ustvarjalnost« bo 16. oktobra 2020, v Kongresnem centru Brdo pri Kranju, Predoslje 39, Kranj.

Prijave v aplikaciji Katis oziroma na spletni strani ZRSŠ.

Več podrobnosti in program konference bodo objavljeni spomladi 2020.

Formativno spremljanje v podporo učenju

Priročnik za učitelje in druge strokovne sodelavce

Priročnik obsega **7 zvezkov**, zbranih v mapi, cena 12,40 €

- **Zakaj formativno spremljati**
- **Nameni učenja in kriteriji uspešnosti**
- **Dokazi**
- **Povratna informacija**
- **Vprašanja v podporo učenju**
- **Samovrednotenje, vrstniško vrednotenje**
- **Formativno spremljanje v vrtcu**

Priročniki po predmetih in področjih

Formativno spremljanje kot podpora učencem s POSEBNIMI POTREBAMI

Formativno spremljanje na RAZREDNI STOPNJI

Formativno spremljanje pri MATEMATIKI

Formativno spremljanje pri ZGODOVINI

Formativno spremljanje pri delu SVETOVALNIH DELAVCEV

Zavod RS za šolstvo, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, 01 300 51 00, zalozba@zrss.si, www.zrss.si

Zavod Republike Slovenije za šolstvo